

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

FAUSTAS ANTANAITIS
(TAIKOMOJI KRIMINALINĖ PSICHOLOGIJA)

GEBĖJIMO ATPAŽINTI EMOCIJAS RYŠYS SU ASMENYBĖS BRUOŽAIS IR BAZINIŲ
PSICHOLOGINIŲ POREIKIŲ PATENKINIMU TEISĖSAUGOS PAREIGŪNŲ IMTYJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. Dr. Aistė Diržytė

Vilnius, 2022

TURINYS

PRATARMĖ	4
1. TEORINĖ PROBLEMOS ANALIZĖ	6
1.1 Emocijos ir emocijų atpažinimas.....	6
1.2 Gebėjimas atpažinti emocijas ir asmenybės bruožai.....	11
1.3 Gebėjimas atpažinti emocijas ir baziniai psichologiniai poreikiai.....	16
1.4 Gebėjimas atpažinti emocijas ir amžius bei lytis.....	19
1.5 Emocijų atpažinimas, asmenybės bruožai ir baziniai psichologiniai poreikiai teisėsaugos pareigūnų profesijoje.....	20
1.6 Tyrimo problema, tikslas, uždaviniai ir hipotezės.....	22
2. METODIKA	24
2.1 Tyrimo dalyviai.....	24
2.2 Duomenų rinkimo ir įvertinimo būdai.....	25
2.3 Tyrimo eiga.....	30
2.4 Duomenų analizės metodai.....	31
3. TYRIMO REZULTATAI	32
3.1 Tyrimo kintamųjų aprašomoji statistika.....	32
3.2 Emocijų atpažinimo, asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių skirtumai tarp lyčių, teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	33
3.3 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir amžiaus teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	35
3.4 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	36
3.5 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	41
3.6 Ryšys tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos, teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	45
3.7 Ryšiai tarp emocijų atpažinimo, asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos, teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	47
4. REZULTATŲ APTARIMAS	48
4.1 Emocijų atpažinimo, asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių skirtumai tarp lyčių, teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	48
4.2 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir amžiaus teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	50
4.3 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	50
4.4 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	52

4.5 Ryšys tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	54
4.6 Ryšiai tarp emocijų atpažinimo, asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos, teisėsaugos pareigūnų imtyje.....	55
4.7 Tyrimo trūkumai.....	56
4.8 Rekomendacijos.....	57
4.9 Rezultatų apibendrinimas.....	57
5. IŠVADOS.....	58
6. LITERATŪRA.....	59
7. SANTRAUKA.....	74
8. ABSTRACT.....	74
9. PRIEDAI.....	76

PRATARMĖ

Žiniasklaidoje, internete ir socialiniuose tinkluose vis dažniau diskutuojama policijos pareigūnų jėgos panaudojimo tarnybos metu tema (Atherley & Hickman, 2014). Pareigūnai visuomenėje užima ypatingą vietą, kadangi esant reikalui – siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams, sulaikyti juos padariusius asmenis, siekiant apsaugoti asmens, valstybės ir visuomenės interesus, pareigūnai turi teisę panaudoti psichinę ar fizinę prievartą (Čigrin, 2013). Nors jėgos panaudojimui yra keliamos tam tikros sąlygos (pvz. grėsmė pareigūno, kito asmens sveikatai ar gyvybei), sprendimą dėl jėgos panaudojimo turi priimti pats pareigūnas. Pareigūnas taip pat turi priimti sprendimą, kokio laipsnio jėgos panaudojimas yra tinkamas konkrečioje situacijoje (Atherley & Hickman, 2014).

Vis dažniau kalbama apie incidentus, kurių metu policijos pareigūnas priėmė neteisingą sprendimą dėl jėgos panaudojimo, t.y. panaudojo jėgą ten, kur jos panaudojimas nebuvo reikalingas, arba panaudojo perteklinę jėgą. Nemaža tokių incidentų dalis kyla Jungtinėse Amerikos Valstijose (Roithmayr, 2016). Tačiau pranešimų apie tokius incidentus yra ir Europos šalyse (Davies, Isakjee & Dhesi, 2017; Andronikidou & Kovras, 2012), taip pat Azijos šalyse (Mukherjee, 2013). Žinoma reikia pastebėti, kad ne visi pranešimai apie tokius incidentus pasitvirtina. Siekiant įvairių tikslų kai kurie asmenys teikia melagingus pranešimus apie perdėtą pareigūnų jėgos panaudojimą. Šioje vietoje svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad žiniasklaidos institucijos gali prisidėti prie nepatikrintų ar melagingų pranešimų platinimo, kuris gali prisidėti prie visuomenės nuomonės formavimo (Andronikidou & Kovras, 2012). Tačiau net atsižvelgiant į šią informaciją yra akivaizdu, kad kyla incidentai, kurių metu pareigūnai perdėtai panaudoja jėgą, o pranešimų apie tokius incidentus daugėja. Labai svarbu į tai atkreipti dėmesį, kadangi tokie incidentai gali turėti neigiamą įtaką valstybei, bendruomenei, visuomenei, patiems pareigūnams bei asmeniui, prieš kurį buvo panaudota jėga.

Siekiant paaiškinti galimas neigiamas perdėto jėgos panaudojimo pasekmes, visų pirma svarbu atkreipti dėmesį į visuomenės požiūrį į pareigūnus. Yra nustatyta, kad didžiausią įtaką teisėsaugos institucijų vertinimui turi asmens suvokiamas procedūrinio teisingumo (ar pareigūnas savo darbą atliko sąžiningai, neviršydamas savo teisėtą įgaliojimų) lygis (Tyler, 2011). Todėl tai, ar pareigūnai naudoja perteklinę jėgą, ar ne, gali turėti įtakos visuomenės požiūriui į teisėsaugos institucijas. Galima pastebėti, kad šalyse, kuriose dažniau pranešama ir diskutuojama apie perdėtą pareigūnų jėgos naudojimą: Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Jungtinėje Karalystėje, pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis yra gana žemas – tik kiek daugiau nei 50% respondentų nurodo, kad pasitiki minėtomis institucijomis (Tyler, 2011). Šiuo atžvilgiu Lietuvoje situacija ženkliai geresnė: 2020 m. duomenimis, daugiau nei 70% respondentų pasitiki teisėsaugos institucijomis (Vileikienė, 2021).

Po incidento, kurio metu pareigūnas panaudojo perteklinę jėgą, gali būti matomos neigiamos pasekmės bendruomenei ir valstybei. Po tokio incidento, dėl sumažėjusio pasitikėjimo teisėsaugos įstaigomis, bendruomenės nariai gali būti mažiau linkę pranešti apie įvykdytą nusikalstamą veiklą,

kadangi kyla abejonės pareigūnų kompetencija (Desmond, Papachristos & Kirk, 2020). Be to, yra labiau tikėtina, kad bendruomenėje bus įvedamos „žmonių taisyklės“. Tai reiškia, kad žmonės bus linkę problemas spręsti bendruomenės viduje, o sprendimas gali pasireikšti kaip kerštas ar smurtinis elgesys (Desmond, Papachristos & Kirk, 2016). Todėl bendruomenė gali nukentėti dėl padidėjusio nusikalstamo veikų kiekio, o valstybė – dėl padidėjusio išteklių poreikio tirti įvykdytus nusikaltimus.

Asmuo, kuris patyrė perteklinę jėgą, tikėtina, taip pat sulauks neigiamų pasekmių. Be galimos fizinės žalos yra tikėtina ir psichologinė žala. Patirtas perteklinės jėgos panaudojimas gali būti prilygintas patirtam smurtui (Alang, McAlpine, McClain & Hardeman, 2021). Kuomet smurtas patiriamas dėl valstybės tarnautojo veiksmų, smurto pasekmės yra kiek kitokios. Tokia patirtis gali skatinti nepasitikėjimą valstybė, nes pareigūno veiksmai matomi, kaip valstybės siekis susidoroti su žmonėmis, bet to poveikis ilgesnis, kadangi nepavyksta atsiriboti nuo smurtautojo. Taip pat, keičiasi įsitikinimai apie pareigūnus, kaip saugumo šaltinį, keičiasi asmens saugumo jausmo suvokimas, gali sumažėti pasitikėjimas savimi, po įvykio jaučiamas stresas gali peraugti į kitus simptomus ar net padidinti savižudybės riziką (DeVylder, Fedina & Link, 2020). Tokie asmenys taip pat gali būti mažiau linkę kreiptis į kitas valstybines institucijas, pvz. medicinos įstaigas, kadangi yra suformuojamas įsitikinimas, jog ten dirbantis personalas nesistengia užtikrinti pagalbos asmeniui, patyrusiam perteklinį pareigūnų jėgos panaudojimą (Alang, McAlpine & Hardeman, 2020).

Akivaizdu, kad pareigūnų perteklinės jėgos panaudojimas gali turėti itin neigiamas pasekmes, todėl yra svarbu išsiaiškinti, kaip tokį jėgos panaudojimą sumažinti. Mokslinėje literatūroje nagrinėjami tokie galimi paaiškinimai, kaip: asmenybė, organizacinė kultūra ir santykiai tarp pareigūnų ir civilių (Roithmayr, 2016), teisėsaugos pareigūnų subkultūra (Micucci & Gomme, 2005), kultūrinis kontekstas (Hirschfield, 2015), rasizmas (Ajilore & Shirey, 2017), pareigūnų paruošimas (Yakam, 2019) ir kt. Tačiau tyrimų rezultatai yra prieštaringi, todėl vis dar nėra vieningos nuomonės, kodėl vieni pareigūnai panaudoja perteklinę jėgą, o kiti – ne. Tačiau yra alternatyvus paaiškinimas, kuris galėtų atsakyti į rūpimą klausimą. Yra pastebėta, kad gebėjimas atpažinti emocijas gali būti susijęs su smurtiniu elgesiu (Acland, Jambon & Malti, 2021; Zeng, Liu & Cheng, 2021; Chapman, Gillespie & Mitchell, 2018; Gillespie, Rotshtein, Atherley, Beech & Mitchell, 2015). Emocijų atpažinimas aktualus ne tik nagrinėjant jėgos panaudojimą, tačiau taip pat ir tarpasmeninių santykių kokybę. Tai reiškia, kad geras emocijų atpažinimas gali pareigūnam pasitarnauti bendraujant su publika. Atsižvelgiant į pristatytą informaciją, taip pat toliau aptariamus galimus asmenybės bruožų bei bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos ryšius su emocijų atpažinimu, šio tyrimo tikslas yra įvertinti gebėjimo atpažinti emocijas ryšį su asmenybės bruožais ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimu teisėsaugos pareigūnų imtyje. Tai reiškia nustatyti, ar asmenybės bruožai bei bazinių psichologinių poreikių patenkinimas turi įtaką emocijų atpažinimo, remiantis veido išraiškomis sugebėjimui, teisėsaugos pareigūnų imtyje.

1. TEORINĖ PROBLEMOS ANALIZĖ

1.1 Emocijos ir emocijų atpažinimas

Nagrinėjant emocijų temą, visų pirma gali būti tikslinga atsakyti į klausimą: kas yra emocija? Tačiau į šį, iš pirmo žvilgsnio paprastą klausimą, atsakyti nėra taip paprasta. Apibrėžimų, siekiančių paaiškinti, kas yra emocija yra itin daug, o vieningo atsakymo į šį klausimą – nėra (Cabanac, 2002). Kadangi šio darbo tikslas nėra atsakyti į jau minėtą klausimą, skirtingi apibrėžimai nagrinėjami nebus. Tačiau siekiant suprasti emocijų svarbą žmogui, būtų tikslinga atkreipti dėmesį į emocijų kilmę, komponentus ir įtaką.

Pradėti galima užduodant klausimą, kokia yra emocijų kilmė, iš kur jos atsirado? Kaip yra įprasta nagrinėjant emocijų temą, vieningos nuomonės mokslinėje bendruomenėje nėra. Be mišrių emocijų kilmės teorijų, apie kurias šiame darbe nebus rašoma, yra dvi vyraujančios pozicijos: evoliucinė ir socialinio konstrukto (Prinz, 2004). Evoliuciniu požiūriu, emocijos yra tarsi funkcionavimo režimai, kurie buvo suformuoti natūralios atrankos proceso (Nesse & Ellsworth, 2009). Emocijos yra sužadinamos tuomet, kai žmogus susiduria su situacijomis, keliančiomis iššūki žmogaus išlikimui. Kuomet emocija yra sužadinama, įvyksta mąstymo, elgesio, motyvacijos, atsako, fiziologinių sistemų pokyčiai, kurių paskirtis yra susidoroti su iškylančiais sunkumais (Nesse & Ellsworth, 2009; Prinz, 2004). Pavyzdžiui, jei žmogus susiduria su grėsme keliančiu gyvūnų, baimė ir su ja susiję minėtų sistemų pokyčiai suteikia žmogui pranašumą, kadangi specifinis elgesys, šiuo atveju, pasirinkimas bėgti arba kovoti, yra sužadinamas itin greitai, taip padedant susidoroti su kylančia grėsme. Kitu, socialinio konstrukto požiūriu, emocijos yra specifinis atsakas į kylančias situacijas, kuris yra išmoktas tam tikros kultūros kontekste (Barrett, 2012). Kuomet žmogus patenka į tam tikrą situaciją, emocija yra tarsi užuomina, ką žmogus turėtų daryti toje situacijoje (Barrett, 2012; Prinz, 2004). Pavyzdžiui, jei žmogus jaučia kaltę, remdamasis tuo, ko buvo mokytas, savo patirtimis, jis supranta, kad reikia atsiprašyti žmogaus, kuriam jis prasikalto. Svarbu paminėti, kad šiame darbe nėra siekiama atsakyti, kuris požiūris yra teisingas. Todėl pateikiami aprašymai yra itin supaprastinti ir jų užtenka tolesniam temos nagrinėjimui.

Trumpai apžvelgus du požiūrius, taip pat svarbu atkreipti dėmesį į emocijų komponentus. Nors, kaip minėta aukščiau, atsakyti į klausimą, kas yra emocija, sudėtinga, tačiau emocijos komponentų įvardinimas gali padėti susidaryti aiškesnį vaizdą šia tema. Tiesa, svarbu paminėti, kad kiek tų komponentų yra, ir kokia jų eilės seka, taip pat nėra sutariama. Toliau bus pateikti dažniausiai aprašomi emocinio patyrimo komponentai ir jų funkcijos. Vertinant, žmogus išgyveno emocinį patyrimą, visų pirma yra žiūrįmą į kognityvinį komponentą, kurio metu žmogus įvertina, ar situacija yra teigiama ar neigiama, taip pat ar situacija padeda įgyvendinti turimą tikslą, ar jam trukdo (Keltner & Lerner, 2010). Taigi kognityvinis komponentas atlieka situacijos vertinimo funkciją. Šis vertinimas yra atliekamas automatiškai, t.y. žmogus neatlieka jokių sąmoningų veiksmų situacijai įvertinti

(Ekman, 1999) Toliau seka subjektyvi emocinė patirtis, t.y. kokią emociją žmogus jautė. Prieš tai atliktas situacijos vertinimas gali turėti įtakos tam, ar jaučiama emocija bus teigiamo valentiškumo (pvz. džiaugsmas), ar neigiamo valentiškumo (pvz. pyktis). Šis subjektyvus emocijos jausmas atlieka stebėjimo ir reguliacijos funkcijas, t.y. priklausomai nuo patiriamos emocijos, toliau seka skirtingas atsakas į emocinį stimulą, sukėlusį emociją. Motyvacinis ir somatinis komponentai atlieka pasiruošimo veikti funkciją. Tai atliekama visų pirma iškeliant tikslą (pvz. stimulus kelia baimę, noriu pabėgti arba stimulus man kelia džiaugsmą, noriu prieiti arčiau). Kuomet tikslas iškaltas seka specifinė fiziologinė reakcija (pvz. stimulus kelia baimę, tikslas nuo jo pabėgti, sužadinama simpatinė nervų sistema, greitėja širdies darbas, dažnėja kvėpavimas ir t.t.). Galiausiai yra motorinis komponentas, kuris atlieka veiksmo funkciją. Veiksmas gali būti bėgimas, puolimas, veido išraiškos pokyčiai, atspindintys konkrečią emociją (Scherer, 2016; Moors, 2009).

Skirtingų komponentų atsakas į konkretų stimulą yra unikalus būtent tai emocijai. Tai yra vienas iš kriterijų, kaip buvo įvardintos bazinės emocijos. Didysis šešetas, arba šešios bazinės emocijos, nėra viena konkreti afektinė būseną. Kiekviena iš šešių bazinių emocijų (pyktis, džiaugsmas, liūdesys, baimė, nuostaba, pasibjaurėjimas) atstovauja emocijų grupę (Ekman & Cordaro, 2011). Bazinės emocijos išskiriamos remiantis tam tikrais kriterijais: universali emocijų išraiška (kaip demonstruojama emocija, pvz. veido išraiška, išreiškiama vienodai skirtingose kultūrose), specifinių neuronų tinklų sužadinimas (tam tikrų smegenų dalių suaktyvėjimas), emocijai specifinis autonominės nervų sistemos atsakas (pvz. fiziologiniai pokyčiai), unikali subjektyvi patirtis, specifiniai motyvacinių ir reguliacinių funkcijų atsakas (skirtingos emocijos skatina skirtingai elgtis) (Kowalska & Wróbel, 2017; Ekman, 1999; Ekman, 1992; Izard, 1992).

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tam tikros smegenų sritys yra siejamos su emocijomis. Svarbios tokios smegenų dalys, kaip: migdolas (ang. amygdala, atsakingas už baimę, veide rodomos emocijos atpažinimą, taip pat reikšmingo stimulo atpažinimą), smegenų sala (ang. insula, kuri taip koordinuoja atsaką į grėsmingą stimulą, keičiant elgesį ir mąstymą, dalyvauja įvardijant specifines emocijas), priekinė juostinė žievė (ang. anterior cingulate cortex, dalyvauja įvertinant emocijas, taip pat nustatant tikslus, parenkant atsaką į stimulą, susijusi su kaktine smegenų žieve, dalyvaujančia parenkant tinkamą elgesį situacijoje), smegenų kaktinių skilčių priekinės dalies apačia (ang. orbitofrontal cortex, integruoja skirtingus jutimus, dalyvauja mąstymo proceso metu, turi įtakos autonominės nervų sistemos sužadinimui) (Kowalska & Wróbel, 2017; Deak, 2011; Rolls, 2000). Atsižvelgiant į aukščiau pateiktą informaciją, kokios smegenų dalys yra sužadinamos patiriamos emocijos metu, taip pat kokias papildomas funkcijas tos dalys atlieka, kokie yra ryšiai su kitomis smegenų dalimis, nenuostabu, kad emocijos gali turėti stiprią įtaką žmogaus mąstymo procesams, taip pat elgesiui.

Visų pirma, galima pastebėti, kad jaučiamos emocijos gali turėti įtaką žmogaus dėmesiui. Pastebėta, kad stimului, kuris yra emociškai svarbus, bus skiriama daugiau dėmesio, net esant ribotiems kognityviniams ištekliams (Phelps, 2006). Veidai, rodantys teigiamo ar neigiamo valentiškumo emocijas yra pastebimi greičiau nei tie, kurių išraiška yra neutrali, taip pat, stimuli, kurie gali kelti baimę (pvz. gyvatės), aplinkoje pastebimi greičiau (Dolan, 2002). Kadangi skirtingos emocijos sukelia specifinius tikslus, jos gali turėti įtakos žmogaus elgesiui ir mąstymui, kuomet yra susiduriama su intensyvia situacija (Davidson, Jackson & Kalin, 2000). Kuomet žmogus jaučia pyktį, jis gali elgtis agresyviau nei įprastai, susitelkia ties pyktį keliančia informacija, labiau linkęs vadovautis išankstiniais nusistatymais ar įsitikinimais, gali priimti labiau rizikingus sprendimus (Angie, Connelly, Waples & Kligyte, 2011; Moons & Mackie, 2007). Žmonės, jaučiantys pyktį, taip pat labiau linkę situaciją vertinti optimistiškai (Lemer & Keltner, 2001). Žmonės, jaučiantys liūdesį yra linkę elgtis atsargiau (Angie et. al., 2011), o situaciją vertinti pesimistiškiau (Lemer & Keltner, 2001). Baimę jaučiantys žmonės linkę situaciją vertinti pesimistiškai (Lemer & Keltner, 2001) Baimę jaučiantis žmogus situaciją vertins kaip grėsmingą ar pavojingą, neaiškią, nekontroliuojamą. Tokia būseną gali paveikti žmogaus sprendimų priėmimo procesą (Kligyte, Connelly, Thiel & Devenport, 2013). Pastebėta, kad dėl neigiamos emocinės būsenos, kaip baimė, situacija gali būti vertinama kaip kelianti didesnę riziką žmogui (Lu, Xie & Zhang, 2013). Nerimas mažina pasitikėjimo savimi lygį, todėl kaip to pasekmė plėtėja idėjų intervalas, kuris atrodo logiškas ir priimtinas (tai kas nesant nerimo būsenai atrodytu nepriimtina, esant tokiai būsenai gali atrodyti racionalu ir pagrįsta). Nerimo būseną taip pat silpnina informacijos apdorojimo galimybes (Gino, Brooks & Schweitzer, 2012). Nerimo metu žmogus net neapibrėžtą situaciją yra labiau linkęs vertinti kaip keliančią grėsmę, potencialiai pavojingą (Harrigan & O'Connell, 1995). Aukščiau pateikta informacija leidžia susidaryti įspūdį, kad emocijos iš tiesų gali turėti didelę įtaką žmogui, jo sprendimų priėmimo, mąstymo procesams, elgesiui.

Svarbu paminėti ir tai, kad patiriamos emocijos metu vykstantys pokyčiai gali būti komunikuojami kitiems. Kaip jau minėta aukščiau, emocijos yra išreiškiamos skirtingais kanalais, o kiti gali tas emocijas pastebėti. Vienas esminių tokių kanalų – veidas. Keliamą prielaidą, kad kuomet žmogus patiria emociją, remiantis to žmogaus veido išraiška galima suprasti, kokią emociją žmogus patiria (Niedenthal, Halberstadt, Magolin & Innes-Ker, 1999; Hess, Blairy & Kleck, 1997), taip pat, šis veido „nuskaitymas“ yra universalus, nepriklausomas nuo kultūros (Ekman, 1993; Ekman & Friesen, 1986). Nepaisant to, kad emocijų atvaizdavimas veide yra plačiai pripažintas, ties šia prielaida yra pateikiama ir kritikos, kad tai nėra universalus atvaizdavimas (Wierzbicka, 1995), taip pat kad atvaizduojamos ne patiriamos emocijos, o veikiau emocija motyvuojamo elgesio išraiška (pvz. veide atvaizduojamas ne susidomėjimas, o ketinimas patyrinti susidomėjimą keliantį stimulą) (Elliott & Jacobs, 2013). Nepaisant kritikos, remiantis veido išraiška žmonės gali atpažinti, kokią

emociją patiria ją rodantis žmogus (Blairy, Herrera & Hess, 1999). Tai yra svarbu, kadangi tai patvirtina, kad žmonės iš tiesų gali neverbaliniu būdu komunikuoti, kokią emociją patiria, o kiti gali ją suprasti. Tačiau kodėl tai svarbu?

Remiantis proto teorija (ang. Theory of Mind), kuri siekia padėti suprasti kitų psichines būsenas, siekiant užtikrinti atitinkamus socialinius santykius tarp žmonių, prastas emocijų atpažinimas gali ženkliai pakenkti socialiniams santykiams ir socialiniam funkcionavimui (Ünal-Aydın & Orkun Aydın, 2020). Taigi emocijų atpažinimas yra svarbus, siekiant užtikrinti tinkamam socialiniam funkcionavimui visuomenėje. Emocijų atpažinimas gali padėti greičiau ir kokybiškiau išspręsti kylančias situacijas. Jeigu galime efektyviau pastebėti, kad kito žmogaus veide mes matome liūdesį, o ne pyktį, galime atitinkamai koreguoti savo elgesį siekiant padėti tą liūdesį sumažinti, kas gali būti laikoma efektyviu situacijos sprendimu, o ne reaguoti gynybiškai ar agresyviai į netinkamai interpretuotą emociją, šiame pavyzdyje – pyktį, kas galimai pakenktų situacijos sprendimui. Demonstruojamos teigiamos emocijos gali padėti sukurti teigiamą įvaizdį, taigi skatintų bendradarbiavimą (Stouten & Cremer, 2010). Taip pat gerai atpažįstant emocijas galima pastebėti, kuomet žmogus jaučiasi kažkuo nepatenkintas, pakeisti savo elgesį ir tokiu būdu išvengti pavojingesnės situacijos (Salovey & Mayer, 1989). Svarbu paminėti, kad emocijų atpažinimas yra svarbus ir iš evoliucijos pusės, kaip veiksnys, padedantis žmogui išlikti. Pavyzdžiui sėkmingai atpažįstant kito žmogaus rodomą pyktį galima suprasti, kad taip rodomas dominavimas, galimas agresyvus ir pavojingas elgesys, į kurį galima atsakyti baime, kas parodytų, jog žmogus nekelia pavojaus, yra pasiduodantis, arba kitomis teigiamomis emocijomis, kurios galėtų skatinti pasitikėjimą ir taip nukenksminti pavojingą situaciją (Stouten & Cremer, 2010; Elfenbein, Marsh & Ambady, 2002). Taip pat yra pastebėta, kad žmonės demonstruoja specifinę veido išraišką jausdami nerimą, todėl turint aukštą emocijų atpažinimo lygį ir pastebėjus tokią išraišką, žmogus gali įvertinti aplinką, ieškoti nerimo šaltinio ir taip būti įspėtas apie artėjantį pavojų, kas prisideda prie žmogaus išlikimo (Borges, Ferrer-Rosa, Juruena & Estanislau, 2018). Svarbu paminėti, kad emocijų atpažinimo nauda gali priklausyti ir nuo to, ar žmogus tinkamai atskirs, ar rodoma subjekto emocija yra nukreipta į žmogų ar į aplinką. Yra pastebėta, kad jeigu žmogus demonstruoja baime, ir ji nukreipta į kitą žmogų, tai gali būti suprantama kaip pasidavimas, demonstravimas, kad tas žmogus nekelia pavojaus, tačiau, jei tai nukreipta į aplinką, tai gali reikšti, jog šalia yra pavojaus šaltinis, todėl aukštas emocijų atpažinimo lygis gali padėti išvengti galimo pavojaus ir padėti žmogui išlikti (Van Kleef, 2009).

Tačiau kaip emocijos yra atpažįstamos? Viena iš teorijų teigia, kad kitų demonstruojamos emocijos yra atpažįstamos jas atkartojant, naudojant veidrodinių neuronų pagalbą. Tai reiškia, kad kuomet žmogus stebimame subjekte mato rodomą emociją, veidrodinių neuronų pagalba ta emocija yra nesąmoningai atkartojama pačiame stebinčiajame žmoguje, kuris tuomet gali ją atpažinti savyje ir taip supranta, ką tuo metu jaučia kitas žmogus (Israelashvili, Oosterwijk, Sauter & Fischer, 2019;

Van Kleef, 2009; Elfenbeinet. Al., 2002). Iš tiesų, toks procesas yra matomas kūdikiuose, kuomet jie keičia savo emocijų išraiškas priklausomai nuo to, kokią emociją demonstruoja motina (Elfenbein et. al., 2002). Žmonės yra linkę atkartoti kitų žmonių veide matoma emociją, tą darant nesąmoningai (Künecke, Wilhelm & Sommer, 2017; Blairy et. al., 1999). Tai reiškia, kad žmogus, matantis kito veide džiaugsmą, gali būti linkęs savo veide taip pat demonstruoti džiaugsmą. Šis pastebėjimas yra svarbus, kadangi yra žinoma, kad žmogus, demonstruodamas veido išraišką, kuri yra susijusi su tam tikra emocija, gali iššaukti minėtą emociją (McIntosh, 1996; Matsumoto, 1987). Tai reiškia, kad žmogus, pavyzdžiui, šypsodamasis, gali pradėti jausti džiaugsmą. Todėl, atsižvelgiant į tai, kad žmogus gali būti linkęs atspindėti matomą emociją, kitų žmonių demonstruojama veido išraiška gali turėti įtakos tam, kokią emociją jus žmogus, stebintis kito veidą (Blairy et. al., 1999). Tokiu būdu galima atpažinti kito veide matomą emociją. Svarbu paminėti tai, kad žmogus gali matomam veidui priskirti neteisingą emociją, kas gali reikšti, kad jis pats pradės jausti kitą emociją, negu ta, kuri yra demonstruojama (pvz. vietoje liūdesio, kurį demonstruoja kitas, pats žmogus jus pyktį).

Siekiant paaiškinti emocijų atpažinimo procesą taip pat galima remtis kategoriniu požiūriu. Visų pirma reikia pastebėti, kad veido išraiška, siejama su jaučiama emocija, nėra statinė. Veido išraiška kinta nuo neutralios iki emocionalios, nuo vienos emocijos, prie kitos. Yra pastebėta, kad nors žmonės gali atskirti vieną prototipinę emociją nuo kitos, tarpinės išraiškos nėra gerai atskiriamos viena nuo kitos, t.y. kuomet veido išraiška keičiasi nuo džiaugsmo link liūdesio, tarpinės veido išraiškos nebus įvardijamos kaip atskiros emocijos, o bus įvardijamos kaip džiaugsmas iki tol, kol veido išraiška priartės prie tos, būdingos prototipinei liūdesio išraiškai (Young et. al., 1997; Etcoff & Magee, 1992). Tačiau žmogus mato ir tarpines išraiškas, geba jas lyginti viena su kita ir išskirti, kuri tarpinė išraiška yra arčiausiai prototipinės emocijos (de Gelder, Teunisse, & Benson, 1997). Be to buvo pastebėta, kad minėtos prototipinės emocijos sužadina specifines smegenų vietas, kurios skiriasi, priklausomai nuo matomos emocijos (Vytal & Hamann, 2010). Šios prototipinės emocijos ir jas reprezentuojanti veido išraiška yra atpažįstamos remiantis struktūriniais veido pokyčiais. Kiekviena iš šių emocijų pasižymi specifiniais, nuo kultūros nepriklausomais veido bruožais (pvz. šypsena, akių padėtis, lūpų pakilimai ir t.t.). Būtent pagal šiuos veido išraiškos pokyčius yra atpažįstamos emocijos (Calvo & Nummenmaa, 2016; Leppänen & Nelson, 2006).

Alternatyvus paaiškinimas remiasi konstruktyviu požiūriu, kuriame keliami klausimai, ar iš tiesų egzistuoja bazinės emocijos, taip pat, ar veido raumenų pagalba sukuriama veido išraiškos iš tiesų leidžia atpažinti, kokią emociją jaučia žmogus (Lindquist & Gendron, 2013; Barrett, 2006). Šiuo požiūriu, emocija atpažįstama visų pirma įvertinant dvi dimensijas: valentiškumą (malonu – nemalonu) ir sužadinimą (ramu – įtampa) (Calvo & Nummenmaa, 2016). Tuomet, remiantis šiuo kontekstu yra įvertinama žmogaus veido išraiška, kuriai priskiriama išmokta emocijos etiketė (Lindquist & Gendron, 2013).

Nepriklausomai nuo požiūrio, kaip atpažįstamos emocijos, yra akivaizdu, kad tiek sėkmingam žmogaus išlikimui, tiek tarpasmeniniam bendravimui yra itin svarbu gebėti tiksliai atpažinti kitų emocijas. Emocijų atpažinimo gebėjimas gali turėti įtakos tam, kaip kokybiškai vyksta bendravimas tarp žmonių, taip padedant pasiekti norimų tikslų. Emocijų atpažinimas taip pat gali padėti apsaugoti nuo situacijų, kurių metu žmogui gali kilti pavojus. Tačiau svarbu pastebėti ir tai, kad netinkamai atpažintos emocijos gali prisidėti prie konflikto eskalacijos, gali pakenkti bendravimo efektyvumui. Atsižvelgiant į tai, yra itin svarbu sugebėti kokybiškai atpažinti kitų emocijas. Todėl kyla klausimas, ar yra veiksnių, galinčių turėti įtakos žmogaus gebėjimui atpažinti emocijas, remiantis veido išraiška?

1.2 Gebėjimas atpažinti emocijas ir asmenybės bruožai

Asmenybės psichologijos srityje siekiama suprasti visą žmogų, paaiškinti skirtumus tarp žmonių ir kodėl tie skirtumai egzistuoja tokiose srityse, kaip emocijos, motyvacija, mąstymas, elgesys ir kt. (DeYoung, 2014). Asmenybės psichologijos sritis yra plati, yra nemažas kiekis skirtingų asmenybės teorijų. Asmenybės sąvoką galima apibrėžti, kaip dinaminę fizinių ir psichologinių sistemų organizaciją, turinčią įtakos žmogaus veiksams, mąstymui ir jausmams (Carver & Connor-Smith, 2010). Pastaruoju metu, viena iš populiariausių asmenybių teorijų yra laikoma bruožų teorija: penkių faktorių asmenybės modelis (Kairys, 2008). Penkių faktorių, arba Didžiojo penketo modelyje yra išskiriami penki patys plačiausi asmenybės bruožai: ekstraversija, neurotiškumas, atvirumas naujai patirčiai, sutariamumas ir sąmoningumas (DeYoung, Quilty & Peterson, 2007). Ekstraversija gali būti apibūdinama kaip žmogaus tendencija įsitraukti į socialinius santykius, mėgautis sulaukiamu dėmesiu (Ashton, Lee & Paunonen, 2002). Ekstraversijos bruožui taip pat būdingas socialinis dominavimas, teigiamo valentiškumo emocijos, fizinis aktyvumas (Depue & Collins, 1999). Taigi, kuomet žmogus turi išreikštą ekstraversijos bruožą, jį galima būtų apibūdinti kaip aktyvų, mėgstantį dėmesį, socialų asmenį, kuris noriai bendrauja su kitais, noriai dalyvauja įvairiose veiklose. Neurotiškumas yra apibūdinamas kaip žmogaus polinkis matyti pasaulį kaip grėsmingą, keliantį nerimą. Žmonės, kurie turi išreikštą neurotiškumo bruožą yra linkę nerimauti, jautriau reaguoja į stresą, dažniau jaučią kaltę, lengvai patiria frustraciją, santykiuose gali jaustis nesaugiai (Caspi, Roberts & Shiner, 2005). Kuomet neurotiškumo bruožas yra išreikštas, žmonės gali būti lengviau paveikiami neigiamo valentiškumo emocijų, jas pajusti greičiau ir dažniau (Carver & Connor-Smith, 2010). Atvirumo naujai patirčiai bruožas nusako, kaip žmonės apdoroja kognityvinę, emocinę ir jutiminę informaciją. Žmonės, kurie pasižymi išreikštu atvirumo naujai patirčiai bruožu, vertina naujoves, įvairovę, pilnai įsitraukia į dominančią veiklą, taip pat nevengia, net gi priešingai – mėgsta neužtikrintumą, skatina pokyčius (Costa & McCrae, 2012). Šis bruožas kartais taip pat siejamas su intelektu (Peabody & Goldberg, 1989). Žmonės, kurie turi išreikštą sutariamumo bruožą yra empatiški, kuomet reikia, suteikia pagalbą (Graziano, Habashi, Tobin & Sheese, 2007). Šie žmonės taip pat yra draugiški, sugeba nuslopinti neigiamo valentiškumo emocijas, mažiau pyksta dėl kitų

žmonių veiksmų (Carver & Connor-Smith, 2010). Sąmoningumo bruožas yra apibūdinamas kaip rodantis žmogaus atsargumą, planavimo įgūdžius, atkaklumą, norą pasiekti užsibrėžtus tikslus (Digman & Inouye, 1986). Kuomet šis bruožas yra išreikštas, žmogus mėgsta tvarką, yra atsakingas, pasižymi gera impulsu kontrole (Roberts, Walton & Bogg, 2005). Šio modelio pagalba yra atliekami vertinimai klinikiniuose, industriniuose, organizaciniuose, konsultavimo ir kituose kontekstuose (Roccas, Sagiv, Schwartz & Knafo, 2002).

Taigi taip yra apibūdinami asmenybės bruožai, išskiriami penkių faktorių modelyje. Apžvelgus juos, taip pat sritis, kuriose šis modelis naudojamas, gali kilti klausimas, ar šie bruožai gali keistis? Jeigu žmogus asmenybės bruožai bus įvertinti, pavyzdžiui, paauglystėje, ar suaugus bus matomi pokyčiai? Pokyčiai asmenybės profilyje arba individualių bruožų išreikštumo lygyje? Laikui bėgant, šių bruožų išreikštumas gali kisti, tačiau tie skirtumai yra nežymūs ir nereikšmingi (Cobb-Clark & Schurer, 2011). Siekiant įvertinti bruožų stabilumą laike, reikia įdėmiau pasižiūrėti, kaip galima jį įvertinti. Asmenybės pokyčiai gali būti įvertinami trimis pagrindiniais aspektais: 1) rangų tvarkos stabilumas (žmogus grupėje išlaiko tą pačią poziciją kitų atžvilgiu, pvz., jeigu žmogus, būdamas jaunas, buvo labiau neurotiškas už kitus, vėlesniame amžiaus tarpe jis taip pat turėtų būti labiau neurotiškesnis už kitus), 2) profilio stabilumas (žmogaus profilis lieka nepakitęs, t.y. jeigu anksčiau pasižymėjo aukštais neurotiškumo ir sąmoningumo, o žemais ekstraversijos, atvirumo naujai patirčiai ir sutariamumo bruožais, toks pat profilis turėtų būti matomas ir praėjus tam tikram laiko tarpui), 3) bruožo išreikštumo lygis (ar praėjus tam tikram laiko tarpui, konkretaus asmenybės bruožo išreikštumas, pvz. ekstraversijos, padidėjo, sumažėjo ar nepasikeitė) (Atherton, Sutin, Terracciano & Robins, 2021). Buvo nustatyta, kad rangų tvarkos stabilumas yra nuo vidutinio iki stipraus (Damian, Spengler, Sutu & Roberts, 2018). Vertinant profilio stabilumą buvo pastebėta, kad nors per 4 metų laikotarpį įvyko asmenybės bruožų pokyčiu, pats profilis liko stabilus (Robins, Fraley, Roberts & Trzesniewski, 2001). Įvertinus bruožų stabilumą laike buvo pastebėta, kad bruožų išreikštumas yra sąlyginai stabilus, tačiau pastebima, kad ekstraversijos ir neurotiškumo bruožų išreikštumas mažėja laikui bėgant, sutariamumo ir sąmoningumo bruožų išreikštumas auga, o atvirumo naujai patirčiai bruožo išreikštumas iš pradžių padidėja, tačiau vyresniame amžiuje pradeda mažėti (Costa, McCrae & Löckenhoff, 2018). Taigi, atsižvelgiant į aukščiau pristatytą informaciją galima kelti pagrįstą prielaidą, kad asmenybės bruožai iš tiesų yra sąlyginai stabilūs laike. Tačiau aptarus pačius bruožus ir jų stabilumą lieka neatsakytas klausimas, ar asmenybės bruožai gali turėti įtakos žmogaus gebėjimui atpažinti kitų emocijas iš veido išraiškos?

Siekiant atsakyti į šį klausimą, visų pirma galima pažvelgti į asmenybės sutrikimus. Asmenybės sutrikimai yra apibūdinami kaip ilgalaikiai, disfunkciniai asmens elgesio bruožai, turintys stiprią įtaką žmogaus asmeninio, socialinio ir kitų kontekstų funkcionavimui (Deary, Peter, Austin & Gibson, 1998). Yra pastebėta, kad penkių faktorių asmenybės modelyje išskirti bruožai yra susiję su

skirtingomis asmenybės sutrikimų dimensijomis (Costa & McCrae, 1990). Remiantis penkių faktorių asmenybės modeliu galima aprašyti asmenybės sutrikimus (Pešić, Adžić, Vuković, Kalanj & Toševski, 2020). Asmenybės sutrikimų vertinimui skirtų metodikų, tokių kaip PID-F-SF ir PiCD pokyčiai asmenybės sutrikimų dimensijose yra susiję su pokyčiais penkių faktorių asmenybės modelio bruožų išreikštumo skirtumais (García, Aluja, Urieta & Gutierrez, 2022; Widiger, 2020). Todėl, nors penkių faktorių asmenybės modelio nauda klinikiniam kontekste dar nėra išsamiai paaiškinta (Rottman, Ahn, Sanislow & Kim, 2010), aukščiau minėta informacija leidžia pastebėti, kad asmenybės sutrikimų metu matomi pokyčiai gali būti siejami su penkių faktorių asmenybės modeliu. Tačiau, ar asmenybės sutrikimai gali paveikti emocijų atpažinimo sugebėjimą?

Ribinės asmenybės sutrikimas pasireiškia tarpasmeninių santykių, nuotaikos, savęs vaizdo nestabilumu, impulsyvumu, kurie prasideda ankstyvojoje suaugystėje ir pasireiškia skirtinguose kontekstuose (American Psychiatric Association, 2013). Žiūrint į sutrikimą iš penkių faktorių asmenybės modelio galima pastebėti, kad šis asmenybės sutrikimas stipriausiai yra susijęs su neurotiškumo ir sutariamumo bruožais (Vink & Derom, 2009). Yra pastebėti, kad asmenys, turintys šį asmenybės sutrikimą prasčiau atpažįsta emocijas socialiniame kontekste, kuomet reikia vadovautis kontekstinėmis užuominomis (Baez et. al., 2014). Taip pat pastebėta, kad asmenys, kuriems diagnozuotas ribinės asmenybės sutrikimas, sunkiau atpažįsta bazines emocijas, o ypač – pyktį ir pasibjaurėjimą (Daros, Zakzanis & Ruocco, 2012). Be to, asmenys turintys minėtą sutrikimą sunkiau atpažįsta neutralią veido išraišką, t.y. šie asmenys yra labiau linkę priskirti kažkokią emociją veidui, kuris nerodo jokios emocijos (Daros, Uliaszek & Ruocco, 2014).

Narcisistinės asmenybės sutrikimas pasireiškia kaip žmogaus grandioziškumas (perdėtas savo svarbos vertinimas, matomas elgesyje), poreikis, kad juo būtų žavimasi, empatijos trūkumas, kurie prasideda ankstyvojoje suaugystėje ir matomi įvairiose gyvenimo situacijose (American Psychiatric Association, 2013). Yra pastebėta, kad narcisistinės asmenybės sutrikimas yra susijęs su neurotiškumo, ekstraverijos ir sutariamumo asmenybės bruožais, išskirtais penkių faktorių asmenybės modelyje (Campbell & Miller, 2013). Yra pastebėta, kad asmenys, kuriems buvo diagnozuotas narcisistinės asmenybės sutrikimas, prasčiau atpažįsta kitų žmonių emocijas, remiantis veido išraiška, iš kurių prasčiausiai atpažįstamos yra baimės ir pasibjaurėjimo emocijos (Marissen, Deen & Franken, 2012). Žemesnis emocijų atpažinimo lygis šioje imtyje yra siejamas su žemesniu empatijos lygiu.

Trumpai paminėti verta ir asocialios asmenybės sutrikimą. Šį sutrikimą turintis žmogus yra apibūdinamas kaip nekreipiantis dėmesio į kitų teises, jas pažeidžiantis, nepaklūstantis socialinėms normoms, apgaudinėjantis, impulsyvus, greitai supykstantis, nekreipiantis dėmesio į savo ar kitų saugumą (American Psychiatric Association, 2013). Pastebėta, kad šis sutrikimas gali būti siejamas su žemais sutariamumo, sąmoningumo ir neurotiškumo įverčiais (Ruiz, Pincus & Schinka, 2008).

Vieno tyrimo metu pastebėta, kad asmenys, kurie turi asocialios asmenybės sutrikimą prasčiau atpažįsta pykčio, liūdesio ir baimės emocijas (Tighe, 2012). Sisteminiėje apžvalgoje taip pat pastebėtas ryšys tarp asocialios asmenybės sutrikimo ir prasto baimės emocijos atpažinimo (Marsh & Blair, 2008).

Nagrinėjant asmenybės sutrikimus yra tikslinga atsižvelgti ir į aleksitimiją. Alekstimija yra apibūdinama kaip nesugebėjimas išreikšti, apibūdinti ar atskirti emocijų, kuris gali pasireikšti kartu su kitais sutrikimais (VandenBos, 2015). Aleksitimiją turintys žmonės yra matomi kaip šalti, atsitraukę, vengiantys socialinių santykių, vengiantys konflikto, jie mažai tikisi iš kitų ir tuo pačiu nesistengia išpildyti kitų žmonių lūkesčių (Nicolò et. al., 2010). Yra pastebėta, kad aleksitimija yra teigiamai susijusi su neurotiškumu ir neigiamai susijusi su atvirumu naujai patirčiai ir ekstraversijos bruožais (Luminet, Bagby, Wagner, Taylor & Parker, 1999). Taip pat rastas neigiamas ryšys su sutariamumo bei sąmoningumo bruožais (Mann, Wise, Trinidad & Kohanski, 1994). Tiesa, svarbu pabrėžti, kad aukščiau pateikta informacija siekiama teigti, kad asmenybės bruožai lemia aleksitimija ar atvirkščiai. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad aleksitimija yra laikoma stabiliu asmenybės bruožu, kuris, tikėtina, nulemtas įgimtų faktorių (Hemming, Haddock, Shaw & Pratt, 2019), nėra nieko keisto, kad tarp aleksitimijos ir asmenybės bruožų yra matomas ryšys. Tai yra svarbu, kadangi pastebėta, jog asmenys, turintys išreikštą aleksitimijos bruožą, pasižymi prastesniu gebėjimu teisingai atskirti emocijas, remiantis veido išraiška (Jongen et. al., 2014; Montebanocci, Surcinelli, Rossi & Baldaro, 2011). Atsižvelgiant į tai, kad yra pastebimas ryšys tarp aukščiau minėtų asmenybės sutrikimų ir asmenybės bruožų, tokių kaip neurotiškumas ir sutariamumas, kas matoma ir aleksitimijos atveju, taip pat, tiek sutrikimų tiek aleksitimijos atvejų pastebimas suprantėjęs gebėjimas atskirti emocijas, galima kelti prielaidą, kad minėti bruožai, išskirti penkių faktorių asmenybės modelyje, gali būti susiję su gebėjimu atpažinti emocijas. Tačiau ar toks ryšys yra matomas imtyje, kurioje nepasireiškia aleksitimija ir nėra diagnozuotų sutrikimų?

Ryšys, tarp emocijų atpažinimo sugebėjimo ir asmenybės bruožų iš tiesų buvo pastebėtas. Tačiau rezultatai yra priešaringi, todėl nėra aišku, kurie būtent bruožai yra susiję su emocijų atpažinimo sugebėjimu. Matsumoto ir kolegų atliktame tyrime yra nurodomas teigiamas ryšys tarp emocijų atpažinimo sugebėjimo ir atvirumo naujai patirčiai bei sąmoningumo bruožų (Matsumoto et. al., 2000). Tačiau, tame pačiame tyrime nebuvo pastebėtas ryšys tarp emocijų atpažinimo gebėjimo ir ekstraversijos ir neurotiškumo. Jenkins atliktame tyrime pastebėjo ryšį tarp sutariamumo, ekstraversijos bei atvirumo naujai patirčiai ir emocijų atpažinimo sugebėjimo (Jenkins, 2017). Calder ir kolegų publikacijoje nurodomas galimas ryšys tarp ekstraversijos ir emocijų atpažinimo gebėjimo, tačiau kiti asmenybės bruožai su šiuo gebėjimu ryšio neparodė (Calder, Ewbank & Passamonti, 2011). Terracciano ir kolegų tyrimo rezultatai parodė, kad yra matomas ryšys tarp gebėjimo atpažinti emocijas ir atvirumo naujai patirčiai asmenybės bruožo (Terracciano, Merritt, Zonderman & Evans,

2006). Mill ir kolegų darbe nurodoma, kad atvirumas naujai patirčiai yra teigiamai susijęs su emocijų atpažinimo gebėjimu (Mill, Allik, Realo & Valk, 2009). Andric ir kolegų publikacijoje yra nurodomas neigiamas ryšys, tarp neurotiškumo bruožo ir džiaugsmo emocijos atpažinimo (Andric et. al., 2015). Iš pateiktų rezultatų galima matyti, kad šiuo metu nėra aišku, kokie asmenybės bruožai gali turėti įtakos emocijų atpažinimo sugebėjimui. To, kas pastebima vienu tyrimu metu, kartais nepavyksta atkartoti kitų tyrimų metu. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad rezultatams įtakos gali turėti ir skirtingi taikyti tyrimo metodai. Todėl tai, kad ne visų tyrimų rezultatai yra vienodi neturėtų paneigti galimos asmenybės bruožų svarbos emocijų atpažinimo gebėjimui.

Tačiau, nepaisant pastebėtų ryšių tarp minėtų konstrukčių, ar tam yra realus pagrindas? Yra logiška manyti, kad asmenys, kurie yra suinteresuoti bendrauti su kitais, tikėtina, turėtų geresnius emocijų atpažinimo gebėjimus. Tikėtina, kad žmonės, pasižymintys ekstraversijos bruožais, ieškodami stimuliacijos aplinkoje ar bendravime su kitais, bus labiau linkę atkreipti dėmesį į kitų veido išraiškas, turės didesnę interesą teisingai identifikuoti emociją. Aukštesnį neurotiškumo lygį turintys asmenys, tikėtina, būtų labiau linkę vengti emocinių stimulų dėl polinkio išgyventi neigiamo valentiškumo emocijas, todėl jie, greičiausiai, mažiau dėmesio kreiptų teisingam emocijų atpažinimui. Aukštesniu sąmoningumo lygiu pasižymintis asmenys, tikėtina, daugiau dėmesio skiria įvairioms detalėms, todėl turėtų kokybiškiau atpažinti teisingą emociją (Matsumoto et. al., 2000). Taip pat galima matyti ir neurologinį pagrindą, kodėl asmenybės bruožai yra svarbūs. Pavyzdžiui, jaučiamas nerimo lygis gali būti sietinas su neurotiškumo asmenybės bruožu. O atlikti tyrimai parodė, kad jaučiamo nerimo lygis yra susijęs su migdolinio smegenų kūno sužadinimu, kuris atsakingas už baimę keliančio stimulo apdorojimą (Calder et. al., 2011). Taigi, ar migdolinio kūno atsakas į baimę keliantį stimulą bus matomas, gali priklausyti nuo jaučiamo nerimo, kuris gali kisti priklausomai nuo neurotiškumo asmenybės bruožo išreikštumo.

Atsižvelgiant į tai, kad skirtingi asmenybės bruožai gali skirtingai prisidėti prie emocijų atpažinimo, vertinant emocijų atpažinimo konstrukčią reikia atkreipti dėmesį ne tik į asmenybės bruožus, bet ir į šių bruožų skirtumus tarp lyčių. Weisberg ir kolegų atliktame tyrime pastebėjo, kad moterys pasižymi labiau išreikštais neurotiškumo, sutariamumo ir ekstraversijos bruožais, tuo tarpu sąmoningumo ir atvirumo naujoms patirtims bruožais tarp lyčių reikšmingai nesiskyrė (Weisberg, DeYoung & Hirsh, 2011). Costa ir kolegų pastebėjo, kad moterys pasižymi labiau išreikštais neurotiškumo, sutariamumo bruožais, tuo tarpu atvirumo naujoms patirtims ir ekstraversijos bruožai skyrėsi priklausomai nuo atskirų subskalių (Costa, Terracciano & McCrae, 2001). Atsižvelgiant į tai reikia pastebėti, kad pastebėti emocijų atpažinimo skirtumai tarp lyčių galėtų būti paaiškinti asmenybės bruožų skirtumais, tarp lyčių.

Taip pat verta paminėti ir emocinio intelekto konstrukčią. Vienas iš emocinio intelekto komponentų yra gebėjimas atpažinti kitų emocijas (Mayer, Roberts & Barsade, 2008). Iš tiesų, yra

pastebėta, kad emocijų atpažinimo gebėjimas gali būti susijęs su emocinio intelekto lygiu (Petrides & Furnham, 2003). Pastebėtas ir ryšys tarp emocinio intelekto ir asmenybės bruožų, išskirtų penkių faktorių modelyje (Brackett & Mayer, 2003). Nors emocinis intelektas šio darbo kontekste nėra vienas iš analizuojamų konstrukty, jį paminėti vis viena verta.

Aukščiau pateikta informacija suteikia papildomo pagrįstumo keliamai prielaidai, kad asmenybės bruožai iš tiesų yra susiję su emocijų atpažinimo gebėjimu. Nors, kaip buvo minėta aukščiau, asmenybės bruožai yra sąlyginai nekintantys, jų įtaką emocijų atpažinimo gebėjimui suprasti yra svarbu. Jei asmenybės bruožai iš tiesų turi įtakos emocijų atpažinimo gebėjimui, jie gali padėti paaiškinti, kodėl žmogus pasielgė vienaip ar kitaip konkrečioje situacijoje. Be to, tai gali būti aktuali informacija siekiant užtikrinti kokybišką žmonių darbą srityse, kuriose sugebėjimas atpažinti emocijas yra ypač svarbus.

1.3 Gebėjimas atpažinti emocijas ir baziniai psichologiniai poreikiai

Baziniai psichologiniai poreikiai yra savideterminacijos teorijos dalis (Ryan & Deci, 2000a). Šioje teorijoje yra išskiriami trys baziniai poreikiai. Kompetencijos poreikis nusako žmogaus sieki būti naudingą, efektyviu, siekiant užsibrėžtų tikslų, įsitikinimą, kad žmogus turi reikalingų sugebėjimų pasiekti užsibrėžtų tikslų (Chen et. al., 2014). Kuomet šis poreikis yra nepatenkinamas, žmogus jaučia nesėkmę, kyla klausimai apie jo efektyvumą. Autonomijos poreikis nusako žmogaus norą, pasiryžimą ir valią užsiimti tam tikra veikla (Chen et. al., 2014). Svarbu paminėti tai, kad autonomijos poreikis nereiškia, kad žmogus siekia būti nepriklausomas, pilnai valdyti save, nepriklausyti nuo situacinio konteksto. Autonomija, tai žmogaus vertinimas, ar išoriniai veiksniai, kurie turi įtaką jo gyvenimui, yra jam priimtini. Autonomijos klausimas liečia tai, ar žmogus tiesiog paklūsta šiems išoriniams veiksniams, nepaisant to, kad jiems prieštarauja, ar veikia, jis mato šias jėgas kaip teigiamas, sutampančias su jo turimu požiūriu (Ryan & Deci, 2000b). Perfrazuojant, autonomijos poreikis nusako ne žmogaus norą būti tikrąja to žodžio prasme „nepriklausomu“. Veikia, nusakomas poreikis, kad išorinės jėgos, turinčios poveikį žmogaus gyvenimui, atrodytų jam teigiamos ir vertingos. Kuomet šis poreikis yra nepatenkinamas, žmogui atrodo, kad jis nekontroliuoja savo gyvenimo, kažkas kitas nusprendžia, kas toliau bus. Susietumo poreikis nusako artimo kontakto su kitais siekį, norą kažkam priklausyti, poreiki, kad juo pasirūpintu ir taip pat norą rūpintis kitu, artimu žmogumi (Vansteenkiste & Ryan 2013; Baumeister & Leary, 1995). Kuomet šis poreikis nėra patenkinamas, žmogus patiria vienatvės jausmą, atskirtį nuo kitų.

Visų šių poreikių patenkinimas yra reikalingas tinkamam funkcionavimui. Kuo didesnį šių poreikių patenkinimą žmogus patiria, tuo didesnė teigiama įtaką bus daroma žmogaus funkcionavimui ir gerovei (Reeve & Lee, 2018). Aukščiau minėtų bazinių psichologinių poreikių patenkinimas yra siejamas su nuotaika, gyvybingumu, pasitikėjimu savimi (Ryan & Deci, 2000b). Žmonės, kurių minti poreikiai yra stipriau patenkinti pasižymi labiau teigiamu savęs, taip pat

gyvenimo vertinimu (Vansteenkiste & Ryan 2013). Tačiau svarbu pastebėti, kad šie poreikiai gali būti ne tik nepatenkinami, tačiau taip pat gali būti trukdoma juos patenkinti. Tai veda prie šių poreikių frustracijos. Šių poreikių frustracija neigiamai prisideda prie žmogaus gerovės, gali turėti įtakos sutrikimų atsiradimui (pvz. valgymo sutrikimai) (Chen et. al., 2014). Be to, poreikių frustracija gali turėti įtakos žmogaus kompensaciniams mechanizmomams. Pavyzdžiui, žmogus, kuris patiria psichologinių poreikių frustracija, gali išsiugdyti žemą savivertę kaip bandymą paaiškinti, kodėl jam nesiseka pasiekti išsikeltų tikslų. Kuomet žmogus pradeda save prastai vertinti, jis taip pat pradeda sau kelti žemesnius lūkesčius, siekdamas išvengti nesėkmės. Kitu atveju, žmogus gali pradėti elgtis priešingai, negu iš jo tikimasi, su tikslu sau parodyti, kad jis nėra kontroliuojamas kitų asmenų (Vansteenkiste, Ryan & Soenens, 2020).

Taip pat svarbu pastebėti, kad kuomet baziniai psichologiniai poreikiai yra nepatenkinti, arba juos patenkinti yra trukdoma, žmogus gali jausti nerimą, stresą, būti agresyviau nusiteikęs (Ryan & Deci, 2000b). Yra pastebėta, kad bazinių psichologinių poreikių patenkinimas yra susijęs su tuo, kaip bus vertinama konkreti situacija, t.y. jeigu baziniai psichologiniai poreikiai yra patenkinti, situacija bus matoma kaip kontroliuojama ir maloni (teigiamas valentiškumas), jeigu poreikiai nėra patenkinti, situacija bus vertinama kaip nekontroliuojama ir nemaloni (neigiamas valentiškumas) (Tong, Bishop, Enkelmann, Diong & Why, 2009). Poreikių patenkinimas taip pat gali būti susijęs su nuotaika ir emocijomis, t.y. kuomet minėti poreikiai patenkinti, žmogus bus linkęs jausti teigiamas emocijas, kuomet minėti poreikiai nepatenkinti – neigiamas (Onofrei, 2020; Tong et. al., 2009). Šie pastebėjimai gali būti svarbūs, vertinant emocijų atpažinimo gebėjimą.

Kaip jau buvo minėta aukščiau, subjektyvus situacijos valentiškumo vertinimas gali turėti įtakos emocijų atpažinimo procesui. Pavyzdžiui, jei žmogaus veidas atrodo maloniai (teigiamo valentiškumo), yra tikėtina, kad jam bus priskirta teigiamo valentiškumo emocija, tokia kaip džiaugsmas (Calvo & Nummenmaa, 2016). Remiantis tuo, negalima atmesti galimybės, kad žmogus, kurio baziniai psichologiniai poreikiai nėra patenkinti, situaciją matys kaip mažiau malonią, ko pasekmė gali būti tai, kad veide matomai emocijai bus priskiriamas neigiamas valentiškumas, tokiu būdu prisidedant prie neteisingos emocijos įvardijimo. Nors nepanašu, kad suvokiama situacijos kontrolė ir emocijų atpažinimo gebėjimas mokslinėje literatūroje būtų siejami tarpusavyje, svarbu paminėti tai, kad situacija, kuri yra vertinama kaip nekontroliuojama, žmogui gali sukelti nerimo jausmą (Endler, Speer, Johnson & Flett, 2000; Rapee, 1997). Nepatenkinti baziniai psichologiniai poreikiai, kaip minėta aukščiau, taip pat gali prisidėti prie jaučiamo nerimo jausmo. Šiuo atveju tai yra svarbu, kadangi jaučiamas nerimas gali turėti įtakos emocijų atpažinimo gebėjimui, neutralias veido išraiškas priskiriant neigiamo valentiškumo emocijomis (Frenkel & Bar-Haim, 2011; Richards et. al., 2002). Tiesa, svarbu paminėti, kad jaučiamo nerimo įtaka emocijų atpažinimui nėra iki galo patvirtinta (Mathews, Koehn, Abtahi & Kerns, 2016). Yra pastebėta ir tai, kad jaučiamas stresas gali

neigiamai paveikti emocijų atpažinimo gebėjimą (Hänggi, 2004). Žmogaus emocinė būseną, kylanti dėl bazinių psichologinių poreikių patenkinimo lygio taip pat gali turėti įtakos emocijų atpažinimui. Yra pastebėta, kad kuomet žmogus jaučia neigiamo valentiškumo emocijas, yra labiau tikėtina, kad neutraliam veidui jis priskirs neigiamo valentiškumo emociją (Lawrie, Jackson & Phillips, 2018). Taip pat, pateikiant neaiškius stimulus (t.y. veidas, kuriame vienu metu rodomas ir džiaugsmas, ir liūdesys) tiriamieji, kurie buvo neigiamo valentiškumo emocinėje būsenoje, buvo labiau linkę veide išskirti neigiamo valentiškumo emociją (Trilla, Weigand & Dziobek, 2021).

Baziniai psichologiniai poreikiai yra universalūs, jų patenkinimo siekiama nepriklausomai nuo lyties. Tačiau, atsižvelgiant į galimą šio konstrukto svarbą emocijų atpažinimui, ar yra pastebėta šių poreikių patenkinimo ar frustracijos skirtumų tarp lyčių? Pastebėta, kad bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos lygiai tarp lyčių nesiskiria, arba rezultatai yra priešaringi. Tačiau išimtis – kompetencijos poreikis, kur pastebėta, kad moterys pasižymi aukštesne šio poreikio frustracija, tuo tarpu vyrai – aukštesniu šio poreikio patenkinimu (Rodríguez-Meirinhos, Antolín-Suárez, Brenning, Vansteenkiste & Oliva, 2019; Costa et. al., 2017; Vlachopoulos, 2008).

Šioje vietoje taip pat gali būti tikslinga atkreipti dėmesį į asmenybės vaidmenį minėtų poreikių patenkinimui ir frustracijai. Visų pirma, galima atkreipti dėmesį, kad asmenybės ir bazinių psichologinių poreikių konstruktai yra susiję tarpusavyje. Teigiamos sąsajos ypač pastebimos tarp poreikių patenkinimo ir ekstraversijos bei poreikių frustracijos ir neurotiškumo (Bratko, Butkovic, Hlupic & Pocrnic, 2022). Tačiau į konstruktus žiūrint iš teorinio lygio, taip pat galima pamatyti, kaip asmenybės bruožai gali paveikti minėtų poreikių patenkinimą ar frustraciją. Pavyzdžiui, žmogus kuris pasižymi neurotiškumo bruožais, dėl savo neigiamo emocionalumo gali sunkiau priimti kitų žmonių kritiką, priešingą nuomonę, todėl jis gali nesiryžti elgtis taip, kaip jam atrodo priimtina, kas prisidėtų prie autonomijos poreikio frustracijos (Bratko et. al., 2022). Asmuo, kuris pasižymi sąmoningumu, tikėtina, dėtu daugiau pastangų į atliekamą darbą, mokslus, todėl gautu geresnius rezultatus ir sėkmingiau patenkintų kompetencijos poreikį (Bratko et. al., 2022). Šie pavyzdžiai leidžia suprasti, kad asmenybė gali turėti įtakos minėtų poreikių patenkinimui ir frustracijai.

Pabaigai, reikėtų atkreipti dėmesį ir į emocinio intelekto konstrukta. Pastebėta, kad tarp emocinio intelekto ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo yra teigiamas ryšys (Rapheal, 2017). Kaip jau minėta aukščiau, vienas iš emocinio intelekto komponentų yra emocijų atpažinimo sugebėjimas. Todėl kyla pagrįsta prielaida, kad vertinant ryšį tarp emocijų atpažinimo gebėjimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo, teigiamas ryšys taip pat bus pastebėtas.

Siejant bazinių psichologinių poreikių patenkinimą su emocijų atpažinimo sugebėjimu yra svarbu pastebėti, kad atlikus mokslinės literatūros analizę nebuvo rasti tyrimai, kurie vertintų ryšį būtent tarp šių dviejų konstrukto. Tačiau atsižvelgiant į aukščiau pateiktą informaciją tokios

galimybės atmesti negalima. Bazinių psichologinių poreikių patenkinimo įtaką gali būti reikšminga emocijų atpažinimo gebėjimui.

1.4 Gebėjimas atpažinti emocijas ir amžius bei lytis

Vertinant veiksnius, galinčius turėti įtakos emocijų atpažinimo gebėjimui, reikėtų atkreipti dėmesį į žmogaus lytį ir amžių. Visų pirma, ar amžius yra susijęs su emocijų atpažinimo gebėjimu? Trumpas atsakymas – taip. Tačiau sunku pasakyti, kaip konkrečiai amžius veikia emocijų atpažinimo gebėjimą. Sullivan ir Ruffman savo tyrimo metu pastebėjo, kad vyresni žmonės prasčiau atpažįsta pykčio, liūdesio, baimės ir pasibjaurėjimo emocijas, remiantis veido išraiška (Sullivan & Ruffman, 2004). Olderbak ir kolegos atrado, kad emocijų atpažinimo gebėjimas pradeda prastėti sulaukus 30-ies metų, o stipriausias šis gebėjimas yra tarp 15-os ir 30-ies metų (Olderbak, Wilhelma, Hildebrandt & Quoidbach, 2019). Abbruzzese ir kolegos pastebėjo, kad kad vyresni žmonės prasčiau atpažįsta liūdesio, nuostabos ir baimės emocijas (Abbruzzese, Magnani, Robertson & Mancuso, 2019). Demenescu ir kolegos pastebėjo, kad vyresni žmonės pasižymi prastesniais emocijų atpažinimo gebėjimais, nepriklausomai nuo rodomos emocijos, o gebėjimo prastėjimas prasideda sulaukus 30-ies metų (Demenescu, Mathiak & Mathiak, 2014). Nustatyta, kad paauglystėje emocijų atpažinimo sugebėjimai yra geresni, nei vaikystėje (Lawrence, Campbell & Skuse, 2015). Sisteminėje apžvalgoje buvo pastebėta, kad vyresnio amžiaus žmonės sunkiau atpažįsta pykčio ir liūdesio emocijas, taip pat sunkiau atpažįsta baimės, nuostabos ir džiaugsmo emocijas (čia efekto dydis kiek žemesnis), o pasibjaurėjimą vyresnio amžiaus žmonės, tikėtina, atpažįsta geriau (Ruffman, Henryb, Livingstonec & Phillips, 2008). Paaiškinimai, kodėl vyresni žmonės pasižymi prastesniu gebėjimu atpažinti emocijas skiriasi. Vienas iš paaiškinimų remiasi specifinių smegenų dalių ryšiu su emocijų atpažinimo gebėjimu. Emocijų atpažinimas yra siejamas su migdoliniu kūnu, taip pat kaktinės smegenų žievės dalimis (tarp kitų, kurios minėtos aukščiau) (Ritcheya, Bessette-Symons, Hayes & Cabeza, 2011). Todėl gali būti, kad šios smegenų sritys yra stipriau paveiktos senėjimo proceso, dėl to yra pastebimas emocijų atpažinimo gebėjimo susilpnėjimas (Alexander, Bahr & Hicks, 2014). Kitas paaiškinimas remiasi tuo, į kurią veido dalį yra kreipiamas dėmesys. Pastebėta, kad jaunesni žmonės, vertindami emocijas, matomas veide, vadovaujasi akių sritimi, o vyresni – burnos sritimi, todėl, atsižvelgiant į tai, kad akių sritis perduoda daugiau informacijos, ypač vertinant neigiamo valentiškumo emocijas, tai gali paaiškinti kodėl vyresnio amžiaus žmonės sunkiau atpažįsta neigiamo valentiškumo emocijas (Sullivan, Ruffman & Hutton, 2007). Šio gebėjimo suprastėjimas taip pat gali būti aiškinamas remiantis prastėjančiais kognityviniais sugebėjimais (Alexander et. al., 2014).

Skirtumus emocijų atpažinimo srityje galima pastebėti ne tik tarp skirtingų amžiaus grupių, tačiau taip pat ir tarp lyčių. Montagne ir kolegos pastebėjo, kad moterys geriau atpažįsta emocijas, remiantis veido išraiška (Montagne, Kessels, Frigerio, Haan & Perrett, 2005). Lawrence ir kolegų tyrimas parodė, kad mergaitės geriau atpažįsta džiaugsmo, nuostabos, pasibjaurėjimo ir pykčio, tačiau

ne baimės ir liūdesio emocijas (Lawrence et. al., 2015). Demenescu ir kolegos tyrimo metu nepastebėjo emocijų atpažinimo gebėjimo skirtumų tarp lyčių (Demenescu et. al., 2014). Kitame tyrime pastebėta, kad moterys pasižymi geresniu sugebėjimu atpažinti emocijas iš veido išraiškos, tačiau tik pykčio emocijai (Abbruzzese et. al., 2019). Olderbak ir kolegos pastebėjo, kad nors moterys geriau atpažįsta emocijas, remiantis veido išraiškomis, šis skirtumas tarp lyčių mažėja, didėjant tiriamųjų amžiui (Olderbak et. al., 2019). Hoffmann ir kolegos savo tyrime nustatė, kad moterys pasižymi geresniu emocijų atpažinimo gebėjimu, tačiau tik tuomet, kai rodomos emocijos yra mažai intensyvios (Hoffmann, Kessler, Eppel, Rukavina & Traue, 2010).

Atsižvelgiant į aukščiau pateiktą informaciją, sudaroma nuomonė, kad tiek lytis, tiek amžius gali būti susiję su emocijų atpažinimo sugebėjimu. Tiesa, svarbu paminėti, kad skirtingi tyrimai rodo skirtingus rezultatus. Kitaip tariant, nėra vieningos nuomonės pateikiant atsakymą į klausimą, ar lytis bei amžius yra susiję su emocijų atpažinimo gebėjimu. Nepaisant prieštaringų rezultatų, šiuo metu nėra pagrindo tokią galimybę atmesti.

1.5 Emocijų atpažinimas, asmenybės bruožai ir baziniai psichologiniai poreikiai teisėsaugos pareigūnų profesijoje

Jau buvo minėta, kad emocijų atpažinimo gebėjimas yra svarbus tiek išlikimui, tiek sėkmingam tarpasmeniniam bendravimui. Tačiau šis gebėjimas tampa dar svarbesnis, kuomet atsižvelgiame į specifinį kontekstą – profesiją. Sirtyse, kuriose yra svarbu efektyvus tarpasmeninis bendravimas, gebėjimas suprasti kitą žmogų, emocijų atpažinimas tampa itin svarbiu įgūdžiu specialisto arsenale. Teisėsaugos pareigūno profesija yra viena iš tų, kurioms gebėjimas atpažinti emocijas yra labai svarbus. Tačiau kodėl?

Kaip į pavyzdį galime pažvelgti į policijos pareigūnų darbą. Policijos pareigūnams visuomenėje tenka unikalus vaidmuo - užtikrinti asmenų, turto saugumą, taip pat palaikyti viešąją tvarką (Laurinavičius, 2001). Todėl policijos pareigūnams tenka atsidurti situacijose, kuriose patiems policijos pareigūnams ar kitiems asmenims gali grėsti pavojus jų saugumui ar net gyvybei. Siekiant apsaugoti save ar kitus asmenis, policijos pareigūnas, matydamas, kad nėra kitos galimybės gali prieš pavojų keliantį asmenį panaudoti jėgą (Miller, 2015). Siekiant įvertinti, ar jėgos panaudojimas konkrečioje situacijoje yra reikalingas galima įvertinti 4 dalykus: 1) nusikalstamos veikos rimtumas, 2) ar asmuo šiuo metu kelia neatidėliotiną pavojų policijos pareigūno ar kitų asmenų saugumui, 3) ar asmuo priešinasi suimamas, 4) asmuo bando pabėgti iš įvykio vietos (Atherley, & Hickman, 2014). Šiuo atveju svarbu pažvelgti į asmens keliamą pavojų, kadangi tai yra subjektyvus vertinimas. Kaip jau minėta aukščiau, patiriama emocinė būsena gali turėti įtakos situacijos vertinimui. Tačiau be to itin svarbus ir gebėjimas atpažinti emocijas. Yra išskiriamos dvi kitų asmenų demonstruojamos emocijos, kurios yra susijusios su grėsmės įvertinimu – pyktis ir baimė. Nors pastebėta, kad tiek matomas pyktis, tiek baimė sužadina smegenų migdolinį kūną, kuris yra siejamas su atsaku į grėsmę,

reakcija į matomą pyktį ir baimę skiriasi (Satterthwaite et. al., 2011; Pichon, Gelder & Grèzes, 2009). Kuomet asmuo kito žmogaus rodomą emociją supranta kaip baimę, tai gali būti suprantama kaip įspėjimas būti atsargiam. Baimė, matoma kitame žmoguje rodo, kad yra kažkoks pavojus, kažkas gali kelti grėsmę, todėl pats asmuo bus atidesnis, ieškos galimo grėsmės šaltinio (Pichon et. al., 2009; He & Lin, 2020). Kuomet asmuo kitame žmoguje mato pyktį, tai informuoja apie staigų, neatidėliotiną pavojų (Willis, Windsor, Lawson & Ridley, 2015). Rodomas pyktis taip pat informuoja asmenį apie tai, kad rodantysis yra nepatenkintas stebinčiojo asmens veiksmais ir reikalauja koreguoti jo elgesį (Pichon et. al., 2009). Todėl, jei šios emocijos bus stebimos ten, kur jų iš tikrųjų nėra, tai gali turėti įtakos netinkamam pareigūno elgesiui (pvz. perdėtam jėgos panaudojimui) konkrečioje situacijoje. Tačiau konkrečiai policijos pareigūnų pavyzdys nėra vienintelis, kur emocijų atpažinimas gali turėti įtaką darbo kokybei. Ikitaisminio proceso tyrėjai, atlikdami apklausas, rinkdami parodymus, taip pat gali teigiamai panaudoti gebėjimą atpažinti emocijas. Pavyzdžiui, sėkmingai atpažindami kitų emocijas apklausos metu, jie gali sukurti ryšį, kuris galėtų teigiamai prisidėti prie surenkamos informacijos kokybės. Pataisos įstaigų darbuotojai, bendravimo su nuteistaisiais metu, sėkmingai atpažindami jų rodomas emocijas, galėtų geriau suprasti jų poreikius, taip galbūt prisidedant prie rehabilitacijos proceso. Palaikant viešąją tvarką, siekiant užtikrinti renginio saugumą, sėkmingai atpažįstant emocijas, rodomas kito veide, galima įvertinti, ar tas žmogus kelia grėsmę. Ir tai tik keli pavyzdžiai, leidžiantys pastebėti, kad emocijų atpažinimo gebėjimas gali būti itin naudingas teisės saugos pareigūno darbe.

Pereinant prie asmenybės temos teisės saugos pareigūnų kontekste, gana dažnai užduodamas klausimas – ar yra duomenų, patvirtinančių „pareigūno asmenybę“. Ar teisės saugos pareigūnų asmenybės bruožai ir pats asmenybės profilis skiriasi nuo kitų, t.y. teisės saugos pareigūno pareigū neužimančio žmogaus? Challacombe ir kolegų tyrimo metu nepastebėjo asmenybės bruožų skirtumų tarp teisės saugos pareigūnų ir bendrosios populiacijos (Challacombe, Ackerman & Stones, 2019). Tačiau kitų tyrimų metu buvo pastebėta, kad teisės saugos pareigūnai surenka aukštesnius sąmoningumo ir sutariamumo balus, žemesnius neurotiškumo ir atvirumo naujai patirčiai balus (Abrahamsen & Strype, 2010; Abrahamsen, 2006). Atsižvelgiant į aukščiau pateiktą informaciją, kurioje nurodoma, kad asmenybės bruožai gali būti susiję su emocijų atpažinimo gebėjimu, tai, ar „pareigūno asmenybė“ iš tiesų egzistuoja gali leisti kelti prielaidą apie tai, kaip, lyginant su bendrąja populiacija pareigūnai atpažįsta emocijas. Jeigu emocijų atpažinimo gebėjimas gali būti susijęs su tam tikrais asmenybės bruožais, o „pareigūno asmenybė“ tais bruožais pasižymi, tai suteiktų vieną galimą paaiškinimą, pastebėjus emocijų atpažinimo gebėjimo skirtumus tarp pareigūnų ir ne pareigūnų.

Atliekant mokslinės literatūros analizę, nepavyko atrasti tyrimų, skirtų įvertinti teisės saugos pareigūnų bazinių psichologinių poreikių patenkinimo lygi ar sunkumus. Todėl šioje dalyje nepavyks

vadovautis ankstesniais tyrimais. Tačiau atsižvelgiant į aukščiau pateiktą informaciją apie šiuos poreikius, galima kelti pagrįstas prielaidas apie šių poreikių patenkinimo sunkumos teisėsaugos organizacijose. Pradedant nuo autonomijos poreikio, kokie gali kilti šio poreikio patenkinimo sunkumai? Atsižvelgiant į pareigūnų darbo specifiką, kurioje reikalaujama laikytis tam tikrų nurodymų, nieko keisto, kad tam tikri nurodymai gali nesutapti su pačių pareigūnų požiūriu (Al-Khouja, Graham, Weinstein & Zheng, 2020). Todėl tai gali pakenkti autonomijos poreikio patenkinimui. Pareigūnai taip pat gali atsidurti tokiose situacijose, kurių nepavyksta išspręsti (nesėkmingi ikiteisminiai tyrimai, nepavykę iškvietimai, viešosios tvarkos pažeidimai stebimoje erdvėje ir t.t.). Tokio atvejai gali neigiamai prisidėti prie kompetencijos poreikio patenkinimo. Atsižvelgiant į pareigūnų darbo ypatumus, nieko keisto, kad jie gali atsidurti situacijose, keliančiose nemalonias emocijas. Kaip jau minėta aukščiau, neigiamas emocionalumas gali neigiamai prisidėti prie tarpasmeninių santykių kokybės. Dėl šios priežasties pareigūnams gali kilti sunkumų palaikant socialinius, su darbu nesusijusius santykius, dėl ko kiltų problema susietumo poreikio patenkinimui.

Atsižvelgiant į visą tai yra akivaizdu, kad teisėsaugos pareigūnams yra itin svarbu sugebėti tinkamai atpažinti kitų demonstruojamas emocijas. Emocijų atpažinimo gebėjimas gali ne tik pasitarnauti efektyviau bendraujant su visuomene, tačiau ir konkrečiose situacijose, pavyzdžiui, vertinant asmens keliamą grėsmę. Atsižvelgiant į galimą „pareigūno asmenybę“, taip pat į galimus bazinių psichologinių poreikių patenkinimo sunkumus ir potencialią šių konstrukto svarbą emocijų atpažinimo sugebėjimui, yra svarbu įvertinti, kokią įtaką teisėsaugos pareigūnų emocijų atpažinimo gebėjimui turi asmenybės bruožai bei bazinių psichologinių poreikių patenkinimas. Remiantis medžiaga, pateikta teorinės problemos analizės dalyje, yra manoma, kad asmenybės bruožai turi įtakos tam, kiek žmogus kreipia dėmesio į kitų veidą, kiek pastangų įdeda siekiant atpažinti emociją. Tuo tarpu bazinių psichologinių poreikių patenkinimas arba frustracija turi įtakos tam, ar stebima emocija bus įvardinta teisingai (pvz. dėl patiriamos emocinės būsenos). Todėl tikėtina, kad bazinių psichologinių poreikių konstruktas gali medijuoti ryšį tarp asmenybės ir emocijų atpažinimo.

1.6 Tyrimo problema, tikslas, uždaviniai ir hipotezės

Tyrimo problema. Skirtingose valstybėse viešojoje erdvėje vis dažniau kyla diskusijos teisėsaugos pareigūnų darbo tema. Gaunami pranešimai, apie perdėtą ar nereikalingą pareigūnų jėgos panaudojimą. Reiškiamas nepasitikėjimas teisėsaugos institucijomis. Šie incidentai dažnai aiškinami rasiniais stereotipais, pareigūnų nusistatymu prieš vieną ar kitą grupę. Netinkamos pareigūnų reakcijos taip pat priskiriamos nekokybiškam jų paruošimui. Tačiau tokie paaiškinimai nėra išsamūs. Yra aprašoma, kad emocijų atpažinimo gebėjimas gali būti susijęs su jėgos panaudojimu. Jeigu manoma, kad žmogus piktas, jis gali būti laikomas keliančiu grėsmę, todėl gali būti panaudoti fiziniai veiksmai tai grėsmei sustabdyti. Tačiau šis vertinimas yra subjektyvus ir gali būti paveikiamas to, kaip gerai pareigūnas atpažins rodomą emociją. Tačiau emocijų atpažinimas gali būti svarbus ir

kituose kontekstuose, pvz.: apklausos metu, darbo su nuteistaisiais metu, palaikant viešąją tvarką, įvertinant, ar asmuo kelia grėsmę ir t.t. Nepaisant emocijų atpažinimo gebėjimo svarbos, šis sugebėjimas nėra aktyviai tyrinėjamas teisėsaugos pareigūnų imtyje. Tačiau svarbu ne tik suprasti, ar pareigūnai geba tinkamai atpažinti emocijas, reikia nustatyti ir veiksnius, galinčius turėti tam įtakos. Atsižvelgiant į galimą „pareigūno asmenybės“ egzistavimą, yra svarbu suprasti, kokią įtaką asmenybės bruožai turi emocijų atpažinimo gebėjimui, kadangi šiuo metu dar nėra vieningos nuomonės šiuo klausimu. Be to, atsižvelgiant į potencialius sunkumus bazinių psichologinių poreikių patenkinimui pareigūno veikloje, svarbu suprasti, ar šių poreikių patenkinimas gali turėti įtakos emocijų atpažinimo procesui, kadangi tyrimų šioje srityje nėra daug. Dėl bazinių psichologinių poreikių ir emocijų atpažinimo sąsajų tyrimų trūkumo, darbe keliamos hipotezės yra grindžiamos ne ankstesniais šios srities tyrimais, o numanomais konstrukto ryšiais, juos grindžiant atlikta literatūros apžvalga.

Tyrimo tikslas. Įvertinti gebėjimo atpažinti emocijas ryšį su asmenybės bruožais ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimu teisėsaugos pareigūnų imtyje. Tai reiškia nustatyti, ar asmenybės bruožai bei bazinių psichologinių poreikių patenkinimas turi įtaką emocijų atpažinimo, remiantis veido išraiškomis sugebėjimui, teisėsaugos pareigūnų imtyje.

Tyrimo uždaviniai. Teisėsaugos pareigūnų imtyje: 1) nustatyti skirtumus tarp lyčių: 1.1) emocijų atpažinimo, 1.2) asmenybės bruožų išreikštumo, 1.3) bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos lygio; 2) nustatyti ryšį tarp tiriamųjų amžiaus ir emocijų atpažinimo; 3) nustatyti ryšį tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų; 4) nustatyti ryšį tarp bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir emocijų atpažinimo; 5) nustatyti ryšį tarp bazinių psichologinių poreikių frustracijos ir emocijų atpažinimo; 6) nustatyti ryšį tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo; 7) nustatyti ryšį tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių frustracijos; 8) nustatyti, ar ryšys tarp asmenybės bruožų išreikštumo ir emocijų atpažinimo yra medijuojamas bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos.

Tyrimo hipotezės. Teisėsaugos pareigūnų imtyje: 1) emocijų atpažinimo rezultatas yra aukštesnis moterų imtyje; 2) ekstraversijos, sutariamumo ir neurotiškumo bruožai yra labiau išreikšti moterų imtyje; 3) kompetencijos poreikio patenkinimas aukštesnis vyrų imtyje, kompetencijos poreikio frustracija aukštesnė moterų imtyje; 4) amžius yra neigiamai susijęs su emocijų atpažinimu; 5) emocijų atpažinimas yra teigiamai susijęs su ekstraversijos, sutariamumo, sąmoningumo ir atvirumo naujoms patirtims bruožais; 6) emocijų atpažinimas yra neigiamai susijęs su neurotiškumo asmenybės bruožu; 7) bazinių psichologinių poreikių patenkinimas yra teigiamai susijęs su emocijų atpažinimu; 8) bazinių psichologinių poreikių frustracija yra neigiamai susijusi su emocijų atpažinimu; 9) asmenybės bruožai ir baziniai psichologinių poreikių patenkinimas bei frustracija yra

susiję tarpusavyje; 10) ryšys, tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų yra medijuojamas bazinių psichologinių poreikių bei frustracijos.

2. METODIKA

2.1 Tyrimo dalyviai

Visų pirma, siekiant nustatyti, koks imties dydis yra reikalingas šiam tyrimui, buvo atliekama *a priori* galios analizė naudojant G*Power (versija 3.1.9.2) programą. Remiantis asmenybės bruožų ir emocijų atpažinimo gebėjimo ryšio tyrimais (Jenkins, 2017; Mill et. al., 2009; Terracciano et. al., 2006; Matsumoto et. al., 2000) reikalingas imties dydis svyravo nuo 27 iki 1027 dalyvių. Tyrimų, kurie vertintų emocijų atpažinimo gebėjimo ryšį su bazinių psichologinių poreikių patenkinimu, kaip jau minėta aukščiau, rasti nepavyko. Atsižvelgiant į tai ir į reikiamo imties dydžio variaciją buvo nuspręsta šia analize nesivadovauti.

Iš viso tyrime sudalyvavo 156 respondentai. Duomenų suvedimo metu buvo pašalinti dviejų anketų rezultatai, kadangi tos anketos buvo laikomos sugadintomis. Todėl galutinis tiriamųjų skaičius yra 154. Iš jų 78 (50,65%) moterys ir 76 (49,35%) vyrai. Jauniausias tiriamasis yra 22 m. amžiaus, vyriausias 61 m. amžiaus, amžiaus vidurkis yra 41,2 m. Jauniausias tiriamasis moterų grupėje yra 22 m. amžiaus, vyriausias 60 m. amžiaus, amžiaus vidurkis yra 39,7 m. Jauniausias tiriamasis vyrų grupėje yra 24 m. amžiaus, vyriausias 61 m., vidurkis 42,8 m. 6 moterys ir 10 vyrų turi vidurinį išsilavinimą, 14 moterų ir 8 vyrai turi aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą, 58 moterys ir 58 vyrai turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą. 4 moterys ir 2 vyrai šiuo metu studijuoja, likę – ne. Tiriamųjų darbo sritys: 1) policijos veikla, 2) kriminalinės policijos veikla, 3) valstybės sienos apsaugos tarnybos veikla, 4) probacijos tarnybos veikla, 5) pataisos įstaigų veikla, 6) ikiteisminio tyrimo veikla, 7) viešojo saugumo tarnybos veikla, 8) prokuratūros veikla, 9) vadovybės apsaugos tarnybos veikla, 10) kita, nenurodyta teisėsaugos pareigūno veikla. Mažiausia turima darbo patirtis yra 1 metai, ilgiausia yra 32 metai, vidurkis yra 16,79 metų. Moterų grupėje mažiausia turima darbo patirtis yra 1 metai, ilgiausia yra 31 metai, vidurkis yra 13,78 metų. Vyrų grupėje mažiausia darbo patirtis yra 1 metai, ilgiausia yra 32 metai, vidurkis yra 19,87 metų.

Tiriamieji buvo renkami kreipiantis tiesiogiai į teisėsaugos institucijas. Nurodytais institucijų el. paštais buvo siunčiamas prašymas sudalyvauti vykstančiame tyrime. Prašyme buvo pateikiamas trumpas prisistatymas, glaustas paaiškinimas, koks tyrimas atliekamas, kas yra tiriama, koks tyrimo tikslas. Taip pat pateikiama galima tyrimo nauda. Galiausiai laiške buvo prašoma minėtą laišką ir tyrimo nuorodą persiųsti institucijų darbuotojams. Prašyme taip pat buvo pridedama nuorodą į tyrimą. Atsižvelgiant į tai, kad tyrimui reikalinga specifinė imtis, t.y. teisėsaugos pareigūnai, tyrimas ir tyrimo nuoroda nebuvo viešai prieinami. Tai reiškia, kad dalyvauti tyrime galėjo tik tie asmenys, kurie gavo tyrimo nuorodą. Todėl nėra pagrindo manyti, kad tyrime dalyvavo asmenys, kurie nėra susiję su teisėsaugos pareigūno veikla.

2.2 Duomenų rinkimo ir įvertinimo būdai

Atliktame tyrime buvo naudojama: 1) sociodemografiniams duomenims surinkti buvo sukurtas klausimų rinkinys, 2) emocijų atpažinimo gebėjimo įvertinimui buvo naudojamas Karolinska Instituto emocinių veidų stimulų rinkinys (KDEF, angl. Karolinska Directed Emotional Faces), sukurtas D. Lundqvist, A. Flykt ir A. Öhman 1998 metais, 3) asmenybės bruožų įvertinimui buvo naudojamas Didžiojo Penketo asmenybės klausimynas – 2 (BFI-2, angl. Big Five Inventory – 2), sukurtas C. Soto ir O. John 2017 metais, 4) bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos įvertinimui buvo naudota Bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos skalė (BPNSNF, angl. Basic Psychological Need Satisfaction and Frustration Scale), sukurta B. Chen ir kolegų 2015 metais.

Vertinant emocijų atpažinimo gebėjimą nebuvo vadovaujama jokia konkrečiu esamu instrumentu. Emocijų atpažinimo gebėjimo vertinimo procedūra buvo sukurta būtent šiam tyrimui, remiantis esamomis šio gebėjimo vertinimo praktikomis bei stimulų rinkiniais. Pirmoji užduotis, kuriant vertinimo procedūrą, buvo pasirinkti emocijos komunikavimo būdą. Atsižvelgiant į teorinės problemos analizės dalyje išdėstytą literatūrą, buvo pasirinkta emocijas rodyti per veido išraiškas. Antroji užduotis buvo nuspręsti, ar užduotyje bus naudojami statiniai (pvz. nuotraukos) ar dinaminiai (pvz. vaizdo įrašai) stimulai. Calvo ir kolegės atliko tyrimus, lygindami statinius ir dinaminis stimulus emocijų atpažinimo užduotyse ir pastebėjo, kad tiriamųjų klaidos, daromos įvardijant rodomą emociją reikšmingai nesiskiria tarp stimulų grupių, taip pat, kad dinaminių stimulų grupėje atpažinimas yra aukštesnis (Calvo, Averó, Fernández-Martín & Recio, 2016). Khosdelazad ir kolegės tyrime pastebėjo, kad skirtingų stimulų grupių rezultatai yra tarpusavyje susiję, tačiau tikėtina, kad vertina skirtingas konstrukto dalis (Khosdelazad et. al., 2020). Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad bendravimo metu veido išraiška nuolat kinta, t.y. dinaminiai stimulai, tikėtina, labiau atspindėtų realias sąlygas. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad abiejų stimulų grupių rezultatai yra susiję, galima kelti prielaidą, kad statiniai stimulai leidžia įvertinti emocijų atpažinimo gebėjimą. Be to, reikia atkreipti dėmesį ir į praktinę pusę. Pateikiant dinaminis stimulus, vaizdo įrašas gali strigti. Be to, kadangi tiriamieji naudojo savo kompiuterius tyrimo atlikimo metu, nėra aišku, ar visais atvejais vaizdo įrašai bus pateikiami taip pat. Atsižvelgiant į aukščiau pristatytą informaciją, buvo nuspręsta naudoti statinius stimulus. Trečioji užduotis – atrasti tinkamą stimulų rinkinį. Tyrimui pasirinktas „The Karolinska Directed Emotional Faces (KDEF)“ stimulų rinkinys. Mokslinių tyrimų tikslais šio stimulų rinkinio naudojimui atskiras sutikimas nėra reikalingas. Tai yra 4900 žmonių veido išraiškų nuotraukų rinkinys, kuriame 70 aktorių mėgėjų (35 vyrai ir 35 moterys) buvo fotografuojami profesionalaus fotografo, rodant 6 skirtingas emocijas (pyktis, pasibjaurėjimas, liūdesys, džiaugsmas, baimė, nuostaba) ir neutralią veido išraišką, fotografuojant veidą iš 5 skirtingų kampų (Lundqvist, Flykt & Öhman, 1998). Nuotraukos yra spalvotos, fotografuotos esant geram apšvietimui studijoje.

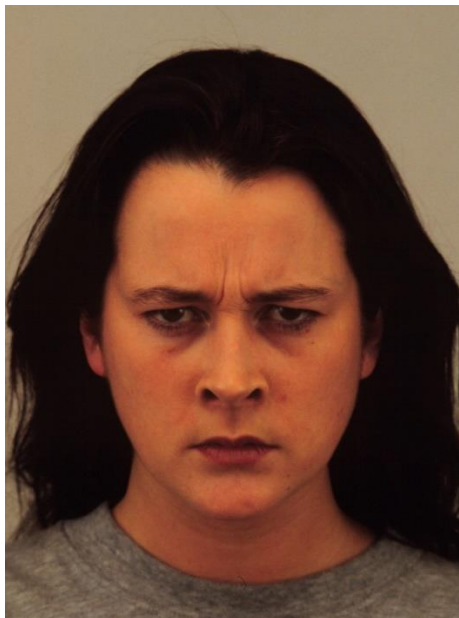
Iš šio stimulo rinkinio tyrimui buvo atrinkta 70 nuotraukų (nuotraukos pavyzdys – 1 pav.). Kiekvienai emocijai ir neutraliam veidui iš viso yra skiriama 10 nuotraukų, iš kurių 5 yra rodomos moters, 5 – vyro. Bendras stimulų kiekis buvo pasirinktas vadovaujantis Ekman 60 veidų metodika, kurioje kiekviena emocija yra rodoma 10 kartų (Young, Perrett, Calder, Sprengelmeyer & Ekman, 2002). Konkretūs stimulai iš nuotraukų rinkinio buvo atrenkami vadovaujantis KDEF metodo validacijos tyrimo rezultatais (Goeleven, Raedt, Leyman & Verschuere, 2008). Kiekvienai emocijai buvo atrenkamos 10 nuotraukų, 5 rodomos vyro, 5 moters, kurios, minėtame tyrime, buvo įvardintos kaip kokybiškiausios. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad buvo atrenkamos individualios nuotraukos, o ne aktoriai. Tai reiškia, kad vieno aktoriaus nuotraukos nebūtinai bus rodomos kiekvienai emocijai. Toks pasirinkimas taip pat mažina tikimybę, kad emocijų atpažinimo lygis bus paveiktas konkretaus aktoriaus gebėjimu atvaizduoti konkrečią emociją. Ketvirtoji užduotis buvo nuspręsti, ar bus ribojama stimulo rodymo trukmė. Skirtinguose metoduose yra duodamas skirtingas laiko tarpas įsižiūrėti į rodomą stimulą: 200 ms, 500 ms, 20 sek; taip pat laikas gali būti neribojamas (Palermo, O'Connor, Davis, Irons & McKone, 2013). Šiame tyrime buvo nuspręsta nei stimulo rodymo trukmės, nei atsakymo laiko neriboti. Pagrindinė priežastis - tai techniniai ribotumai: laiko ribojimui yra reikalinga labiau specifinė kompiuterinė platforma nei ta, kuri buvo naudojama šio tyrimo metu. Atsižvelgiant į tai, kad tiriamieji užduotį atliko naudodami savo kompiuterius, nėra aišku, ar pasirinkimas riboti laiką nesukeltų techninių kliūčių. Penktoji užduotis buvo nuspręsti, kaip tiriamieji turėtų pateikti savo atsakymą. Buvo nuspręsta po kiekviena nuotrauka pateikti 7 atsakymo variantus (6 bazinės emocijos + neutralus veidas), iš kurių tiriamieji turėjo pasirinkti vieną teisingą variantą. Pagrindinė tokio pasirinkimo priežastis yra ta, kad šio tyrimo metu nėra tikrinamos tiriamųjų žinios apie emocijas. Keliama prielaida, kad tiriamieji, net matydami, kad rodoma emocija yra džiaugsmas, ją įvardinti galėtų kitaip. Tuomet kiltų papildomų klausimų, kaip vertinti tokį atsakymą, t.y. ar jie tokį atsakymą nurodė, nes nežino kaip kitaip pavadinti šią emociją, ar jie iš tiesų rodomą emociją atpažino kitaip. Be to, teisingo atsakymo varianto pasirinkimas taip pat palengvina rezultatų analizės procesą.

Vertinant tiriamųjų asmenybės bruožus buvo nuspręsta naudoti Didžiojo Penketo asmenybės bruožų klausimyną (angl. Big Five Inventory-2 ((BFI-2)) (Soto & John, 2017). Šis asmenybės vertinimo metodas yra sukurtas remiantis penkių faktorių asmenybės modeliu. Šiuo metodu yra įvertinami 5 asmenybės bruožai: sutariamumas, sąmoningumas, neurotiškumas (neigiamas emocionalumas), ekstraversija ir atvirumas naujoms patirtims (atvirumas). Šį instrumentą sudaro 60 teiginių (12 kiekvienam bruožiui). Tiriamieji turi pasirinkti, kiek stipriai perskaitytas teiginys jiems tinka 5 balų Likert skalėje (visiškai nesutinku, nesutinku, nei sutinku nei nesutinku, sutinku, visiškai sutinku). Pateikiami tokie teiginiai, kaip: aš esu atkakliai siekiantis/i savo tikslo (ekstraversija), aš esu padedantis/i ir nesavanaudiškas/a kitų atžvilgiu (sutariamumas), aš esu sistemingas/a, mėgstantis/i tvarką (sąmoningumas), aš esu nepastovios nuotaikos, patiriantis/i nuotaikų svyravimus

(neurotiškumas; neigiamas emocionalumas), aš esu vertinantis/i meną ir grožį (atvirumas naujoms patirtims; atvirumas). Kai kurie teiginiai, pateikiami instrumente, yra apversti, t.y. aukštesnis

1 pav.

Pyktis (stimulus AF14ANS)

įvertinimas reiškia žemesnį balą. Kuo didesnis balų skaičius kiekvienoje skalėje, tuo labiau tas konkretus bruožas išreikštas. Šioje BFI-2 versijoje taip pat yra išskiriamos kiekvienos skalės subskalės kurių yra 15, t.y. po 3 kiekvienai skalei: socialumas, dominavimas, energijos kiekis (ekstraversija); užuojauta, pagarba, pasitikėjimas (sutariamumas); organizuotumas, produktyvumas, atsakomybė (sąmoningumas); nerimas, depresija, emocijų kaita (neurotiškumas; neigiamas emocionalumas); intelektinis smalsumas, jautrumas estetikai, kūrybinė vaizduotė (atvirumas naujoms patirtims; atvirumas). Jos šio tyrimo kontekste nėra vertinamos. Prieš atliekant rezultatų analizę, buvo atliktas naudoto asmenybės bruožų įvertinimo instrumento BFI-2 patikimumo ir validumo įvertinimas. Patikimumo vertinimui buvo apskaičiuotos Cronbacho α reikšmės kiekvienai asmenybės bruožų skalei. Atlikta analizė parodė, kad ekstraversijos, sutariamumo, sąmoningumo ir neurotiškumo skalės yra tinkamos naudojimui, tačiau atvirumo naujoms patirtims skalė geru vidiniu suderinamumu nepasižymi (1 lentelė). Svarbu paminėti, kad prieš atliekant vidinio suderinamumo analizę, reikalingi teiginiai buvo apversti. Tačiau atlikus analizę pastebėta, kad analizei naudota programa Jamovi rekomenduoja neapversti 11-o instrumento teiginio („Aš esu retai besijaučiantis/i susijaudinęs/usi ar nekantrus/i“), kuris priskiriamas ekstraversijos skalei. Šio teiginio neapvertus rezultatas pagerėja: Cronbacho $\alpha=0,82$. Tokia pati rekomendacija yra pateikiama ir 5-am instrumento teiginiui („Aš esu kažkiek besidomintis/i menu“), kuris priklauso atvirumo naujoms patirtims skalei.

Jo neapvertus, vidinis skalės suderinamumas pagerėja: Cronbacho $\alpha=0,74$. Pastebima, kad šiame tyrime gautos Cronbacho α reikšmės yra žemesnės, nei nurodo instrumento autoriai. Tačiau, kuomet instrumentas yra išverčiamas į kitą kalbą, šie rodikliai gali būti žemesni, nei originalo, kas ir buvo pastebėta ši instrumentą verčiant į vokiečių bei slovakų kalbas (Halama, Kohút, Soto & John, 2020).

1 lentelė

Didžiojo Penketo asmenybės bruožų įvertinimo instrumento skalių vidinis suderinamumas

	Nurodomas autorių	Gautas šiame tyrime
	<i>α</i>	<i>α</i>
Ekstraversija	0,88	0,8
Sutariamumas	0,83	0,78
Sąmoningumas	0,88	0,82
Neurotiškumas	0,9	0,85
Atvirumas naujoms patirtims	0,84	0,53

Pastaba. Autoriai: Soto & John, 2017

Naudoto instrumento validumas buvo vertinamas atliekant patvirtinančiąją faktorinę analizę. Analizės metu pastebėta, kad 11 instrumento teiginys („Aš esu retai besijaučiantis/i susijaudinęs/usi ar nekantrus/i“) neprisideda prie ekstraversijos skalės, likę teiginiai reikšmingai prisideda prie ekstraversijos skalės (A1 priedas). Visi sutariamumo skalės teiginiai reikšmingai prisideda prie skalės (A2 priedas). Visi sąmoningumo skalės teiginiai prisideda prie skalės (A3 priedas). Visi neurotiškumo skalės teiginiai prisideda prie skalės (A4 priedas). 45 instrumento teiginys („Aš esu patiriantis/i sunkumą, kai reikia kažką įsivaizduoti“), priklausantis atvirumo naujoms patirtims skalei, prie šios skalės reikšmingai neprisideda, likę – prisideda (A5 priedas). Analizė atskleidė, kad visų išskyrus sutariamumo skalių RMSEA įverčiai yra tinkami, ekstraversijos ir sąmoningumo skalių SRMR įverčiai yra tinkami, ekstraversijos, sąmoningumo ir atvirumo naujoms patirtims skalių TLI įverčiai yra arti tinkamų, ekstraversijos ir sąmoningumo skalių CFI įverčiai yra tinkami, o neurotiškumo ir atvirumo naujoms patirtims skalių CFI įverčiai yra arti tinkamų (2 lentelė). Svarbu paminėti, kad autorių atlikta patvirtinančioji faktorinė analizė atsižvelgė į galimą sutikimo efektą (angl. acquiescence), tačiau analizė atlikta šiame tyrime – ne. Autoriai nurodo, kad dėl individualių sutikimo efekto skirtumų gali suprastėti vidinio suderinamumo, taip pat modelio tinkamumo įverčiai (Soto & John, 2017). Tai gali paaiškinti, kodėl šiame tyrime gauti įverčiai yra prastesni, nei nurodyti autorių. Patvirtinančioji faktorinė analizė buvo atlikta taip, kaip ją atliko autoriai, t.y. atlikta kiekvienai skalei atskirai.

2 lentelė

Didžiojo Penketo asmenybės bruožų įvertinimo instrumento skalių tinkamumo įverčiai

	Nurodomas autorių						Gautas šiame tyrime					
	χ^2	df	CFI	TLI	SRMR	RMSEA	χ^2	df	CFI	TLI	SRMR	RMSEA
Ekstraversija	331,78	50	0,941	0,923	-	0,075	96,6	51	0,902	0,873	0,057	0,0762
Sutariamumas	196,82	50	0,952	0,936	-	0,054	180	51	0,683	0,59	0,0949	0,128
Sąmoningumas	338,36	50	0,939	0,919	-	0,076	90	51	0,909	0,883	0,0588	0,0705
Neurotiškumas	328,11	50	0,95	0,934	-	0,075	128	51	0,862	0,822	0,0992	0,078
Atvirumas naujoms patirtims	277,9	50	0,93	0,907	-	0,068	96,8	51	0,886	0,852	0,0732	0,0764

Pastaba. $\chi^2 p < 0,001$. Autoriai: Soto & John, 2017.

Tyrime naudoto instrumento vertimą atliko Rasa Barkauskienė (Vilniaus Universitetas) ir Alfredas Laurinavičius (Vilniaus Universitetas). Leidimas naudoti instrumentą šiame tyrime gautas iš darbo vadovės prof. dr. Aistės Diržytės.

Vertinant bazinių psichologinių poreikių patenkinimą ir frustraciją buvo naudojama Bazinių psichologinių poreikių ir frustracijos skalė (angl. Basic Psychological Need Satisfaction And Frustration Scale ((BPNSNF)) (Chen et. al., 2015). Šis instrumentas yra paremtas savideterminacijos teorija ir siekia įvertinti 3 bazinių poreikių patenkinimą ir frustraciją. 3 Baziniai poreikiai yra: autonomijos poreikis, susietumo poreikis ir kompetencijos poreikis. Instrumentas susideda iš 6 skalių: autonomijos poreikio patenkinimas, autonomijos poreikio frustracija, susietumo poreikio patenkinimas, susietumo poreikio frustracija, kompetencijos poreikio patenkinimas ir kompetencijos poreikio frustracija. Iš viso instrumente yra 24 teiginiai, po 4 kiekvienai skalei. Pateikiami tokie teiginiai, kaip: jaučiu, kad mano sprendimai atspindi tai, ko tikrai noriu (autonomijos patenkinimas); jaučiuosi verčiamas daryti daugelį dalykų, kurių nenorėčiau daryti (autonomijos frustracija); jaučiuosi artimas ir susijęs su kitais žmonėmis, kurie man yra svarbūs (susietumo patenkinimas); jaučiu, kad žmonės, kurie man svarbūs, yra emociškai šalti ir nutolę nuo manęs (susietumo frustracija); jaučiu, kad galiu sėkmingai užbaigti sudėtingas užduotis (kompetencijos patenkinimas); jaučiuosi nesaugiai dėl savo sugebėjimų (kompetencijos frustracija). Prie kiekvieno pateikto teiginio tiriamieji, 5 balų Likert skalėje, pažymi, kiek stipriai su juo sutinka (visiškai nesutinku, nesutinku, nei sutinku nei nesutinku, sutinku, visiškai sutinku). Kiekvienos skalės balai parodo, kaip stipriai konkretus poreikis yra patenkintas, arba kaip stipriai patiriama konkretaus poreikio frustracija. Prieš atliekant rezultatų analizę, buvo atliktas naudoto bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos instrumento BPNSNF patikimumo ir validumo įvertinimas. Patikimumo vertinimui buvo apskaičiuotos Cronbacho α reikšmės kiekvienai bazinių psichologinių patenkinimo ir frustracijos skalei. Visų skalių vidinis suderinamumas yra tinkamas (3 lentelė). Šio instrumento analizė parodė,

kad Cronbacho α reikšmės gautos šiame tyrime yra žemesnės nei tos, kurias nurodė instrumento autoriai. Tačiau aukščiau pateiktas paaiškinimas gali būti tinkamas ir šiam instrumentui.

3 lentelė

Bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos skalių vidinis suderinamumas

	Nurodomas autorių	Gautas šiame tyrime
	α	α
Autonomijos patenkinimas	0,81	0,78
Autonomijos frustracija	0,71	0,72
Susietumo patenkinimas	0,83	0,77
Susietumo frustracija	0,81	0,76
Kompetencijos patenkinimas	0,88	0,83
Kompetencijos frustracija	0,86	0,74

Pastaba. Autoriai: Chen et. al., 2015.

Naudoto instrumento validumas buvo vertinamas atliekant patvirtinančiąją faktorinę analizę. Analizės rezultatai parodė, kad visi instrumento teiginiai reikšmingai prisideda prie nurodytos skalės (A6 priedas). Analizės metu pastebėta, kad CFI įvertis yra tinkamas, TLI, SRMR ir RMSEA įverčiai yra itin arti tinkamų (4 lentelė). Pastebėta, kad šiame tyrime gauti įverčiai yra žemesni už tuos, kuriuos yra nurodę instrumento autoriai. Patvirtinančioji faktorinė analizė buvo atlikta taip, kaip ją atliko instrumento autoriai, t.y. visus teiginius sudedant į vieną modelį.

4 lentelė

Bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos skalės tinkamumo įverčiai

	Nurodomas autorių						Gautas šiame tyrime					
	χ^2	df	CFI	TLI	SRMR	RMSEA	χ^2	df	CFI	TLI	SRMR	RMSEA
Autonomijos patenkinimas												
Autonomijos frustracija												
Susietumo patenkinimas	441,99	231	0,95	-	0,04	0,04	391	237	0,901	0,885	0,0612	0,065
Susietumo frustracija												
Kompetencijos patenkinimas												
Kompetencijos frustracija												

Pastaba. $\chi^2 p < 0,001$. Autoriai: Chen et. al., 2015.

Tyrime naudoto instrumento vertimą į lietuvių kalbą atliko Aistė Diržytė ir Aidas Perminas. Leidimas instrumentą naudoti šiame tyrime gautas iš darbo vadovės prof. dr. Aistės Diržytės.

2.3 Tyrimo eiga

Tyrimo anketa buvo sukurta internetiniame puslapyje *apklausa.lt*. Anketos pradžioje pateikiamas trumpas tyrimo pristatymas, kuriame įvardijamas tyrimo tikslas, tyrimo trukmė, pateikiamos informacijos ir rezultatų konfidencialumas. Atsižvelgiant į tai, kad išsamesnis tyrimo

pristatymas buvo pateikiamas el. laiške, pačioje anketoje tyrimas pristatomas glaustai. Tyrimo anketoje naudojamų instrumentų eiliškumas yra grindžiamas tuo, kiek pastangų reikalauja konkreti užduotis. Pradžioje prašoma užpildyti demografinę informaciją. Toliau seka emocijų atpažinimo užduotis. Ji yra pirmoji, kadangi keliami prielaida, kad ši užduotis iš tiriamųjų pareikalaus daugiausia pastangų, todėl ją tikslinga pateikti pradžioje, kol tiriamieji dar nėra pavargę nuo anketos pildymo. Iš pradžių trumpai pristatoma užduotis. Toliau pateikiama 70 nuotraukų. Po kiekviena iš jų yra prašoma įvardinti, kokią emociją aktorius vaizduoja nuotraukoje. Tiriamųjų prašoma pasirinkti vieną iš pateiktų variantų. Nuotraukos anketoje išdėstytos atsitiktine tvarka. Iš pradžių kiekvienai naudojamai nuotraukai buvo priskiriamas skaičius (nuo 1 iki 70). Tuomet šie skaičiai buvo išdėstomi atsitiktine tvarka, naudojant *random.org* interneto puslapį. Pagal gautą skaičių seką nuotraukos buvo talpinamos į anketą.

Toliau yra pateikiamas BFI-2 asmenybės klausimynas. Svarbu paminėti, kad tiek šio, tiek bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos klausimyno eiliškumas nėra svarbus, kadangi abu instrumentai nereikalauja pastangų iš tiriamojo, siekiant juos užpildyti. Prieš teiginius yra pateikiamas trumpas užduoties pristatymas. Tuomet yra pateikiami 60 teiginių. Prie kiekvieno tiriamasis, 5 balų Likert skalėje gali pasirinkti, kaip stipriai su teiginiu sutinka. Galimas tik vienas pasirinkimo variantas.

Toliau pateikiama bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos skalė BPNSNF. Prieš teiginius pateikiamas trumpas užduoties pristatymas. Toliau seka 24 teiginiai. Prie kiekvieno iš jų tiriamasis, 5 balų Likert skalėje gali pasirinkti, kaip stipriai su teiginiu sutinka. Galimas tik vienas pasirinkimo variantas.

Paruoštos anketos nuoroda, taip pat prisistatymas ir tyrimo pristatymas buvo išsiųsta kontaktiniais el. pašto adresais į skirtingas teisėsaugos institucijas. Anketa siųsta į šias institucijas: Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademiją, Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentą, Lietuvos Respublikos generalinę prokuratūrą, Lietuvos Respublikos muitinę, Viešojo saugumo tarnybą prie Vidaus reikalų ministerijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybą prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Lietuvos policiją, Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos tarnybą, Lietuvos probacijos tarnybą. Tiriamieji atsiliepė iš Anketa buvo aktyvi mėnesį laiko, t.y. nuo 2022 metų kovo 8 d., iki 2022 metų balandžio 2 d.

2.4 Duomenų analizės metodai.

Rezultatų analizė buvo atliekama naudojant Jamovi (versija 2,0,0,0) ir Statistical Product and Service Solutions (SPSS, versija 26.0.0.0) programas. Prieš atliekant statistinę analizę duomenys buvo sutvarkyti. 2 anketos buvo pašalintos, kadangi buvo laikomos sugadintomis. Trūkstamų reikšmių nėra. Iš bazinių psichologinių poreikių skalės teiginių balų buvo išvedami vidurkiai, iš jų buvo sukuriami nauji kintamieji, reprezentuojantys konkrečias instrumento skales. Apverstų teiginių

nebuvo. Iš asmenybės skalių balų buvo išvedami vidurkiai, iš jų sukuriama nauji kintamieji, reprezentuojantys skirtingas asmenybės skales. Prieš išvedant asmenybės skalių balų vidurkius, reikalingi teiginiai, nurodyti instrumento apraše, buvo apversti. Emocijų atpažinimo užduoties įvertinimas buvo gautas sudedant užduoties metu surinktų balų skaičių. Tai buvo daroma bendram emocijų atpažinimo lygiui, taip pat kiekvienai emocijai atskirai. Peržiūrint turimus duomenis buvo pastebėtos kelios reikšmės emocijų atpažinimo įverčio reikšmės, kurios yra nutolusios nuo vidurkio. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad vidurkis yra itin aukštas (t.y. respondentai surinko daug balų užduotyje), buvo nuspręsta šių reikšmių nešalinti.

3. REZULTATAI

3.1 Tyrimo kintamųjų aprašomoji statistika

Prieš tolimesnę analizę buvo įvertinta, ar tyrimo kintamieji pasižymi apytikriai normalia duomenų sklaida. Nustatyta, kad bendroje imtyje, tiriamųjų amžiaus, asmenybės skalių ir bazinių psichologinių poreikių skalių kintamieji pasižymi apytikriai normalia duomenų sklaida. Tačiau emocijų atpažinimo kintamieji normalia duomenų sklaida nepasižymi (5 lentelė).

5 lentelė

Tyrimo kintamųjų aprašomoji statistika bendroje imtyje

	M	SD	S	K	Shapiro- Wilk p
Amžius	41,25	9,30	-0,27	-0,72	0,003
Emocijų Atpažinimas	62,56	5,19	-2,20	10,57	<0,001
Pykčio Atpažinimas	9,77	0,90	-7,08	62,30	<0,001
Liūdesio Atpažinimas	8,62	1,48	-1,27	1,39	<0,001
Pasibjaurėjimo Atpažinimas	8,75	1,45	-1,39	1,98	<0,001
Nuostabos Atpažinimas	9,33	1,04	-2,00	5,02	<0,001
Baimės Atpažinimas	6,73	2,75	-0,81	-0,11	<0,001
Džiaugsmo Atpažinimas	9,59	1,16	-3,24	10,04	<0,001
Neutralios Atpažinimas	9,76	0,74	-4,16	19,55	<0,001
Ekstraversija	3,51	0,50	0,02	-0,43	0,55
Sutariamumas	3,65	0,47	-0,02	-0,02	0,79
Sąmoningumas	3,75	0,47	-0,25	0,33	0,14
Neurotiškumas	2,63	0,56	0,10	0,00	0,57
Atvirumas naujoms patirtims	3,42	0,39	0,17	0,08	0,34
Autonomijos patenkinimas	3,83	0,62	-0,07	-0,47	0,01
Autonomijos frustracija	2,79	0,73	0,02	-0,03	0,07
Susietumo patenkinimas	4,08	0,57	-0,35	-0,34	<0,001
Susietumo frustracija	1,94	0,63	0,48	0,01	<0,001
Kompetencijos patenkinimas	4,15	0,54	-0,11	-0,02	<0,001
Kompetencijos frustracija	1,99	0,65	0,58	0,66	<0,001

Pastaba. M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis, S – asimetrija, K – ekscesas.

3.2 Emocijų atpažinimo, asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių skirtumai tarp lyčių, teisėsaugos pareigūnų imtyje

Siekiant patikrinti 1-ąją hipotezę, kad emocijų atpažinimo rezultatas yra aukštesnis moterų imtyje, buvo atliekamas emocijų atpažinimo kintamųjų palyginimas tarp lyčių. Kadangi emocijų atpažinimo kintamieji nėra tolygiai pasiskirstę, analizei buvo naudojamas Mann-Whitney U testas. Analizės rezultatai atskleidė, kad emocijų atpažinimas tarp lyčių nesiskiria (6 lentelė). Tai reiškia, kad 1-oji hipotezė nebuvo patvirtinta.

6 lentelė

Emocijų atpažinimo skirtumai tarp lyčių

Kintamasis	Grupė	N	M	Med	SD
Emocijų Atpažinimas	Moteris	78	62,95	64	4,23
	Vyras	76	62,16	63,5	6,03
Pykčio Atpažinimas	Moteris	78	9,88	10	0,36
	Vyras	76	9,66	10	1,22
Liūdesio Atpažinimas	Moteris	78	8,62	9	1,51
	Vyras	76	8,62	9	1,46
Pasibjaurėjimo Atpažinimas	Moteris	78	8,92	9	1,27
	Vyras	76	8,58	9	1,60
Nuostabos Atpažinimas	Moteris	78	9,45	10	0,88
	Vyras	76	9,21	10	1,18
Baimės Atpažinimas	Moteris	78	6,64	7	2,94
	Vyras	76	6,83	7	2,57
Džiaugsmo Atpažinimas	Moteris	78	9,76	10	0,81
	Vyras	76	9,42	10	1,43
Neutralios Atpažinimas	Moteris	78	9,68	10	0,83
	Vyras	76	9,84	10	0,63

Pastaba. N – imtis, M – vidurkis, Med – mediana, SD – standartinis nuokrypis. Emocijų atpažinimas $U(N_{Vyras}=76, N_{Moteris}=78)=2822, p=0,304$; pykčio atpažinimas $U(N_{Vyras}=76, N_{Moteris}=78)=2823, p=0,187$; Liūdesio atpažinimas $U(N_{Vyras}=76, N_{Moteris}=78)=2941, p=0,466$; Pasibjaurėjimo atpažinimas $U(N_{Vyras}=76, N_{Moteris}=78)=2616, p=0,094$; Nuostabos atpažinimas $U(N_{Vyras}=76, N_{Moteris}=78)=2635, p=0,087$; Baimės atpažinimas $U(N_{Vyras}=76, N_{Moteris}=78)=2940, p=0,536$; Džiaugsmo atpažinimas $U(N_{Vyras}=76, N_{Moteris}=78)=2706, p=0,07$; Neutralios atpažinimas $U(N_{Vyras}=76, N_{Moteris}=78)=2730, p=0,918$.

Siekiant patikrinti 2-ąją hipotezę, kad ekstraversijos, sutariamumo ir neurotiškumo bruožai yra labiau išreikšti moterų imtyje, buvo atliekamas asmenybės bruožų palyginimas tarp lyčių. Buvo atliktas Welch t-testo variantas. Rezultatai parodė, kad ekstraversijos, neurotiškumo ir atvirumo naujoms patirtims bruožų išreikštumas reikšmingai skiriasi tarp lyčių, t.y. aukštesni moterų imtyje (7 lentelė). Tai reiškia, kad 2-oji hipotezė buvo patvirtinta iš dalies.

7 lentelė

Asmenybės bruožų išreikštumo skirtumai tarp lyčių

Kintamasis	Grupė	N	M	SD
Ekstraversija	Moteris	78	3,62	0,5
	Vyras	76	3,4	0,46
Sutariamumas	Moteris	78	3,67	0,51
	Vyras	76	3,62	0,43
Sąmoningumas	Moteris	78	3,82	0,43
	Vyras	76	3,68	0,5
Neurotiškumas	Moteris	78	2,75	0,59
	Vyras	76	2,51	0,51
Atvirumas	Moteris	78	3,54	0,37
	Vyras	76	3,31	0,37

Pastaba. N – imtis, M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis. Ekstraversija $t(152)=2,818$, $p=0,0065$, $d=0,454$; sutariamumas $t(149)=0,69$, $p=0,491$, $d=0,111$; sąmoningumas $t(148)=1,823$, $p=0,07$, $d=0,294$; neurotiškumas $t(150)=2,744$, $p=0,007$, $d=0,442$; atvirumas naujoms patirtims $t(152)=3,84$, $p<0,001$, $d=0,619$.

Siekiant patikrinti 3-ąją hipotezę, kad kompetencijos poreikio patenkinimas aukštesnis vyrų imtyje, kompetencijos poreikio frustracija aukštesnė moterų imtyje, buvo atliktas bazinių psichologinių poreikių kintamųjų palyginimas tarp lyčių. Buvo atliktas Welch t-testo variantas. Rezultatai parodė, kad reikšmingų kintamojo skirtumų tarp lyčių nėra (8 lentelė). Tai reiškia, kad 3-oji hipotezė nebuvo patvirtinta.

8 lentelė

Bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos skirtumai tarp lyčių

Kintamasis	Grupė	N	M	SD
Autonomijos patenkinimas	Moteris	78	3,78	0,69
	Vyras	76	3,88	0,55
Autonomijos frustracija	Moteris	78	2,84	0,77
	Vyras	76	2,74	0,68
Susietumo patenkinimas	Moteris	78	4,13	0,57
	Vyras	76	4,03	0,58
Susietumo frustracija	Moteris	78	1,93	0,63
	Vyras	76	1,96	0,63
Kompetencijos patenkinimas	Moteris	78	4,2	0,52
	Vyras	76	4,1	0,56
Kompetencijos frustracija	Moteris	78	1,96	0,63
	Vyras	76	2,02	0,67

Pastaba. N – imtis, M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis. Autonomijos patenkinimas $t(146)=-0,994$, $p=0,322$, $d=-0,1599$; autonomijos frustracija $t(151)=0,797$, $p=0,427$, $d=0,1284$; susietumo patenkinimas $t(152)=1,065$, $p=0,288$, $d=0,1717$; susietumo frustracija $t(152)=-0,241$, $p=0,81$, $d=-$

0,0389; kompetencijos poreikis $t(150)=1,152$, $p=0,251$, $d=0,1857$; kompetencijos frustracija $t(151)=-0,553$, $p=0,581$, $d=-0,0892$.

Atliktos analizės rezultatai rodo, kad 1-oji hipotezė nebuvo patvirtinta, emocijų atpažinimo skirtumų tarp lyčių pastebėta nebuvo. 2-oji hipotezė buvo patvirtinta iš dalies, t.y. pastebėta, kad moterų imtyje ekstraversijos, neurotiškumo bruožai stipriau išreikšti moterų imtyje, tačiau sutariamumo bruožas reikšmingai tarp lyčių nesiskiria. 3-oji hipotezė nebuvo patvirtinta, bazinių psichologinių poreikių kintamieji tarp lyčių nesiskiria.

3.3 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir amžiaus teisėsaugos pareigūnų imtyje

Siekiant patikrinti 4-ąją hipotezę, kad amžius yra neigiamai susijęs su emocijų atpažinimu, buvo atlikta koreliacinė analizė. Remiantis mokslinėje literatūroje pateikta informacija apie skirtinga amžiaus įtaką emocijų atpažinimui priklausomai nuo lyties, ši analizė buvo atlikta atskirai bendroje, vyrų ir moterų imtyse. Analizės rezultatai parodė, kad bendroje imtyje yra silpna, tačiau reikšminga teigiama koreliacija tarp baimės atpažinimo ir amžiaus. Moterų imtyje šis ryšys taip pat pastebėtas, tačiau moterų imtyje jis stipresnis. Vyrų imtyje minėtas ryšys nepastebėtas, tačiau pastebėta silpna, tačiau reikšminga teigiama koreliacija tarp neutralaus veido atpažinimo ir amžiaus.

9 lentelė

Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir amžiaus

	Amžius		
	Bendra imtis	Vyrų imtis	Moterų imtis
Emocijų Atpažinimas	0,11	0,11	0,15
Pykčio Atpažinimas	0,08	0,21	-0,15
Liūdesio Atpažinimas	0,04	-0,03	0,10
Pasibjaurėjimo Atpažinimas	-0,08	-0,06	-0,05
Nuostabos Atpažinimas	-0,08	0,01	-0,15
Baimės Atpažinimas	0,23**	0,11	0,32**
Džiaugsmo Atpažinimas	-0,04	0,09	-0,20
Neutralios Atpažinimas	0,08	0,24*	-0,05

Pastaba. * $p<0,05$, ** $p<0,01$.

Siekiant ryšius tarp kintamųjų paaiškinti išsamiau, toliau yra atliekamos tiesinės regresijos analizės. Remiantis stebimais tiesiniais ryšiais, regresijos bus atliekamos atskirai vyrų ir moterų imtyse, kadangi amžius šiose imtyse yra susijęs su skirtingų emocijų atpažinimu. Moterų imtyje buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį baimės atpažinimas per nepriklausomą kintamąjį amžius. Analizės rezultatai parodė, kad kintamasis prie lygties prisideda reikšmingai, taip pat lygtis yra reikšminga. Tarp kintamųjų pastebėtas teigiamas ryšys. Iš viso per naudotą kintamąjį galima prognozuoti apie 10% priklausomojo kintamojo sklaidos (10 lentelė).

10 lentelė

Baimės atpažinimo regresijos įverčiai moterų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	2,78	1,36	2,05	0,04				
Amžius	0,1	0,03	2,93	0,01	0,32	0,1	0,54	1

Pastaba. $R^2=0,1$, $F(1, 74)=8,56$, $p=0,005$.

Toliau buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį neutralios atpažinimas per nepriklausomą kintamąjį amžius. Analizė atskleidė, kad kintamasis prie lygties prisideda reikšminga, pati lygtis taip pat reikšminga. Tarp kintamųjų pastebėtas teigiamas ryšys. Iš viso per naudotą kintamąjį galima prognozuoti apie 6% priklausomo kintamojo sklaidos (11 lentelė).

11 lentelė

Neutralaus veido atpažinimo regresijos įverčiai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	9,1	0,36	25,51	<0,001				
Amžius	0,02	0,01	2,13	0,04	0,24	0,02	0,47	1

Pastaba. $R^2=0,06$, $F(1, 74)=4,54$, $p=0,036$.

Atliktos analizės rezultatai rodo, kad 4-oji hipotezė nepasitvirtino. Ryšys tarp amžiaus ir emocijų atpažinimo buvo pastebėtas tik prie atskirų emocijų. Be to, pastebėtas ryšys yra teigiamas.

3.4 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų teisėsaugos pareigūnų imtyje

Siekiant patikrinti 5-ąją hipotezę, kad emocijų atpažinimas yra teigiamai susijęs su ekstraversijos, sutariamumo, sąmoningumo ir atvirumo naujoms patirtims bruožais ir 6-ąją hipotezę, kad emocijų atpažinimas yra neigiamai susijęs su neurotiškumo asmenybės bruožu, buvo atliekama koreliacinė analizė. Remiantis ankstesnių analizių duomenimis, kurie rodo, kad emocijų atpažinimo skirtumai tarp lyčių pastebėti nebuvo, bet asmenybės bruožų išreikštumo skirtumai tarp lyčių buvo pastebėti, ši analizė buvo atliekama atskirai bendrai, vyrų ir moterų imtims, siekiant įvertinti, ar tarp lyčių pastebimi sąsajų skirtumai. Atlikus analizę bendroje imtyje buvo pastebėta, kad emocijų atpažinimas yra silpnai, tačiau reikšmingai susijęs su sutariamumo ir sąmoningumo asmenybės bruožais, pykčio atpažinimas yra silpnai tačiau reikšmingai susijęs su ekstraversijos ir sąmoningumo asmenybės bruožais, džiaugsmo atpažinimas yra silpnai bet reikšmingai susijęs su ekstraversijos asmenybės bruožu. Visi reikšmingi ryšiai yra teigiami (12 lentelė).

12 lentelė

Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų bendroje imtyje

	Ekstraversija	Sutariamumas	Sąmoningumas	Neurotiškumas	Atvirumas naujoms patirtims
Emocijų Atpažinimas	0,10	0,2*	0,16*	-0,03	0,06
Pykčio Atpažinimas	0,19*	0,12	0,2*	-0,13	0,15
Liūdesio Atpažinimas	0,04	0,07	-0,03	-0,08	0,01
Pasibjaurėjimo Atpažinimas	0,05	0,08	0,10	0,09	0,05
Nuostabos Atpažinimas	0,08	0,15	0,02	-0,02	0,08
Baimės Atpažinimas	0,00	0,13	0,16	-0,03	0,01
Džiaugsmo Atpažinimas	0,18*	0,16	0,10	0,08	0,03
Neutralios Atpažinimas	-0,09	0,00	-0,04	-0,07	-0,05

Pastaba. * $p < 0,05$.

Atlikus analizę vyrų imtyje buvo pastebėta, kad emocijų atpažinimas yra vidutiniškai stipriai ir reikšmingai susijęs su sutariamumo asmenybės bruožu, pykčio atpažinimas yra silpnai, tačiau reikšmingai susijęs su sutariamumo ir neurotiškumo asmenybės bruožais, pasibjaurėjimo atpažinimas yra silpnai tačiau reikšmingai susijęs su sutariamumo asmenybės bruožu, nuostabos atpažinimas yra silpnai, tačiau reikšmingai susijęs su sutariamumo asmenybės bruožu, baimės atpažinimas yra silpnai, tačiau reikšmingai susijęs su sąmoningumo asmenybės bruožu, džiaugsmo atpažinimas yra silpnai, tačiau reikšmingai susijęs su sutariamumo asmenybės bruožu. Ryšys su neurotiškumo asmenybės bruožu yra neigiamas, likę ryšiai yra teigiami (13 lentelė).

13 lentelė

Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų vyrų imtyje

	Ekstraversija	Sutariamumas	Sąmoningumas	Neurotiškumas	Atvirumas naujoms patirtims
Emocijų Atpažinimas	0,20	0,3**	0,26	-0,10	0,10
Pykčio Atpažinimas	0,19	0,24*	0,21	-0,23*	0,17
Liūdesio Atpažinimas	0,08	0,15	0,10	-0,05	0,04
Pasibjaurėjimo Atpažinimas	0,07	0,25*	0,11	0,04	-0,02
Nuostabos Atpažinimas	0,20	0,23*	0,07	0,04	0,21
Baimės Atpažinimas	0,10	0,07	0,25*	-0,12	0,02
Džiaugsmo Atpažinimas	0,16	0,26*	0,14	0,00	0,04
Neutralios Atpažinimas	0,07	0,10	0,08	-0,09	0,04

Pastaba. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Atlikus analizę moterų imtyje buvo pastebėta, kad tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų nėra reikšmingo ryšio (14 lentelė).

14 lentelė

Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų moterų imtyje

	Ekstraversija	Sutariamumas	Sąmoningumas	Neurotiškumas	Atvirumas naujoms patirtims
Emocijų Atpažinimas	-0,06	0,08	-0,02	0,01	-0,04
Pykčio Atpažinimas	0,19	-0,13	0,14	-0,11	-0,02
Liūdesio Atpažinimas	0,02	0,00	-0,16	-0,10	-0,03
Pasibjaurėjimo Atpažinimas	-0,04	-0,10	0,04	0,10	0,06
Nuostabos Atpažinimas	-0,11	0,05	-0,09	-0,16	-0,17
Baimės Atpažinimas	-0,06	0,17	0,08	0,05	0,02
Džiaugsmo Atpažinimas	0,15	0,01	-0,02	0,12	-0,09
Neutralios Atpažinimas	-0,15	-0,05	-0,12	-0,02	-0,06

Pastaba. * $p < 0,05$.

Siekiant ryšius tarp kintamųjų paaiškinti išsamiau, toliau yra atliekamos tiesinės regresijos analizės. Remiantis stebimais tiesiniais ryšiais, regresijos bus atliekamos atskirai vyrų imtyje, kadangi keliami pagrįsta prielaida, jog ryšiai, stebimi bendroje imtyje, yra didžiaja dalimi matomi dėl vyrų imties rezultatų įtakos. Atliekant pirmąją analizę buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį emocijų atpažinimas per nepriklausomąjį kintamąjį sutariamumas. Analizės rezultatai atskleidė, kad nepriklausomas kintamasis reikšmingai prisideda prie lygties, lygtis taip pat reikšminga. Tarp kintamųjų pastebimas teigiamas ryšys. Iš viso per naudotą kintamąjį galima prognozuoti apie 9% priklausomojo kintamojo sklaidos (15 lentelė).

15 lentelė

Emocijų atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	46,99	5,63	8,34	<0,001				
Sutariamumas	4,19	1,54	2,71	0,01	0,3	0,08	0,52	1

Pastaba. $R^2=0,09$, $F(1, 74)=7,36$, $p=0,008$.

Toliau buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį pykčio atpažinimas per nepriklausomus kintamuosius sutariamumas ir neurotiškumas. Atlikta analizė atskleidė, kad nei vienas kintamasis reikšmingai prie lygties neprisideda, tačiau lygtis yra reikšminga. Iš dviejų kintamųjų, sutariamumas yra kiek reikšmingesnis. Sutariamumas prisideda neigiamai, tuo tarpu neurotiškumas – neigiamai. Iš viso per naudotus kintamuosius galima prognozuoti apie 9% priklausomojo kintamojo sklaidos (16 lentelė).

16 lentelė

Pykčio atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	8,77	1,5	5,83	< 0,001				
Sutariamumas	0,55	0,32	1,69	0,1	0,2	-0,03	0,42	1,06
Neurotiškumas	-0,44	0,28	-1,58	0,12	-0,18	-0,41	0,05	1,06

Pastaba. $R^2=0,09$, $F(2, 73)=3,52$, $p=0,035$.

Toliau buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį pasibjaurėjimo atpažinimas per nepriklausomąjį kintamąjį sutariamumas. Analizė atskleidė, kad kintamasis reikšmingai prisideda prie lygties, lygtis yra reikšminga. Tarp kintamųjų stebimas teigiamas ryšys. Iš viso, per naudotą kintamąjį galima prognozuoti apie 6% priklausomojo kintamojo sklaidos (17 lentelė).

17 lentelė

Pasibjaurėjimo atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	5,25	1,52	3,45	< 0,001				
Sutariamumas	0,92	0,42	2,2	0,03	0,25	0,02	0,47	1

Pastaba. $R^2=0,06$, $F(1, 74)=4,85$, $p=0,031$.

Toliau buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį nuostabos atpažinimas per nepriklausomąjį kintamąjį sutariamumas. Analizės rezultatai atskleidė, kad kintamasis reikšmingai prisideda prie lygties, lygtis yra reikšminga. Tarp kintamųjų stebimas teigiamas ryšys. Iš viso per naudotą kintamąjį galima prognozuoti apie 6% priklausomojo kintamojo sklaidos (18 lentelė).

18 lentelė

Nuostabos atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	6,89	1,13	6,12	< 0,001				
Sutariamumas	0,64	0,31	2,08	0,04	0,24	0,01	0,46	1

Pastaba. $R^2=0,06$, $F(1, 74)=4,32$, $p=0,041$.

Toliau buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį baimės atpažinimas per nepriklausomąjį kintamąjį sąmoningumas. Analizės rezultatai atskleidė, kad kintamasis reikšmingai prisideda prie lygties, lygtis yra reikšminga. Tarp kintamųjų pastebėtas teigiamas ryšys. Iš viso, per naudotą kintamąjį galima prognozuoti apie 6% priklausomojo kintamojo sklaidos (19 lentelė).

19 lentelė

Baimės atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	2,1	2,16	0,97	0,34				
Sąmoningumas	1,29	0,58	2,21	0,03	0,25	0,02	0,47	1

Pastaba. $R^2=0,06$, $F(1, 74)=4,88$, $p=0,03$.

Toliau buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį džiaugsmo atpažinimas per nepriklausomąjį kintamąjį sutariamumas. Rezultatai atskleidė, kad kintamasis reikšmingai prisideda prie lygties, lygtis yra reikšminga. Tarp kintamųjų pastebėtas teigiamas ryšys. Iš viso per naudotą kintamąjį galima prognozuoti apie 7% priklausomojo kintamojo sklaidos (20 lentelė).

20 lentelė

Džiaugsmo atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	6,28	1,35	4,66	<0,001				
Sutariamumas	0,87	0,37	2,35	0,02	0,26	0,04	0,49	1

Pastaba. $R^2=0,07$, $F(1, 74)=5,5$, $p=0,022$.

Apibendrinant galima pastebėti, kad sutariamumo asmenybės bruožas prisideda prie didžiausio kiekio skirtingų emocijų atpažinimo. Taip pat visi kintamieji išskyrus neurotiškumą, yra susiję teigiamais ryšiais. 5-oji hipotezė, kad emocijų atpažinimas yra teigiamai susijęs su ekstraversijos, sutariamumo, sąmoningumo ir atvirumo naujoms patirtims bruožais patvirtinta iš dalies. Sutariamumas ir sąmoningumas iš tiesų yra susiję su emocijų atpažinimu teigiamais ryšiais, tačiau tik vertinant specifinių emocijų atpažinimą. 6-oji hipotezė, kad emocijų atpažinimas yra neigiamai susijęs su neurotiškumo asmenybės bruožu yra patvirtinta iš dalies. Reikšmingas neigiamas ryšys pastebėtas tarp neurotiškumo ir pykčio atpažinimo emocijos. Tačiau į modelį įtraukiant ir sutariamumą, šis ryšys tampa nereikšmingu.

3.5 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos teisėsaugos pareigūnų imtyje

Siekiant patikrinti 7-ąją hipotezę, kad bazinių psichologinių poreikių patenkinimas yra teigiamai susijęs su emocijų atpažinimu, taip pat 8-ąją hipotezę, kad bazinių psichologinių poreikių frustracija yra neigiamai susijusi su emocijų atpažinimu, buvo atliekama koreliacinė analizė. Atsižvelgiant į sąsajų ryšius, pastebėtus ankstesnėje dalyje, šioje dalyje analizė taip pat buvo atliekama atskirai bendroje, vyrų ir moterų imtyse. Atlikus analizę bendroje imtyje buvo pastebėta, kad yra silpnas bet reikšmingas teigiamas ryšys tarp susietumo poreikio patenkinimo ir emocijų atpažinimo, pykčio atpažinimo, liūdesio atpažinimo, baimės atpažinimo ir džiaugsmo atpažinimo. Silpnas bet reikšmingas teigiamas ryšys pastebėtas ir tarp kompetencijos poreikio patenkinimo ir pykčio atpažinimo. Taip pat pastebėtas silpnas, tačiau reikšmingas neigiamas ryšys tarp susietumo poreikio frustracijos ir emocijų atpažinimo, nuostabos atpažinimo ir džiaugsmo atpažinimo. Tarp susietumo poreikio frustracijos ir pykčio atpažinimo pastebėtas vidutiniško stiprumo neigiamas ryšys. Silpnas, tačiau reikšmingas neigiamas ryšys taip pat pastebėtas tarp kompetencijos poreikio frustracijos ir pykčio atpažinimo (21 lentelė).

21 lentelė

Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos bendroje imtyje

	Autonomijos patenkinimas	Autonomijos frustracija	Susietumo patenkinimas	Susietumo frustracija	Kompetencijos patenkinimas	Kompetencijos frustracija
Emocijų Atpažinimas	0,09	-0,12	0,29***	-0,27***	0,13	-0,15
Pykčio Atpažinimas	0,09	-0,10	0,26***	-0,3***	0,25**	-0,22**
Liūdesio Atpažinimas	0,10	-0,06	0,17*	-0,15	0,05	-0,01
Pasibjaurėjimo Atpažinimas	-0,03	0,05	0,05	-0,05	0,03	-0,06
Nuostabos Atpažinimas	-0,02	-0,05	0,11	-0,18*	0,06	-0,15
Baimės Atpažinimas	0,05	-0,12	0,17*	-0,12	0,04	-0,03
Džiaugsmo Atpažinimas	0,11	-0,12	0,2*	-0,18*	0,15	-0,12
Neutralios Atpažinimas	0,04	0,03	0,15	-0,17	-0,01	-0,13

Pastaba. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Atlikus analizę vyrų imtyje buvo pastebėta, kad yra vidutiniško stiprumo teigiamas ryšys tarp susietumo poreikio patenkinimo ir emocijų atpažinimo, pykčio atpažinimo, baimės atpažinimo, taip pat tarp kompetencijos poreikio patenkinimo ir pykčio atpažinimo. Pastebėtas silpnas bet reikšmingas teigiamas ryšys tarp susietumo poreikio patenkinimo ir nuostabos atpažinimo, taip pat tarp kompetencijos poreikio patenkinimo ir emocijų atpažinimo, nuostabos atpažinimo, džiaugsmo atpažinimo. Pastebėtas vidutinio stiprumo neigiamas ryšys tarp susietumo poreikio frustracijos ir emocijų atpažinimo, pykčio atpažinimo, baimės atpažinimo. Taip pat pastebėtas silpnas, tačiau reikšmingas neigiamas ryšys tarp kompetencijos poreikio frustracijos ir emocijų atpažinimo, pykčio atpažinimo (22 lentelė).

22 lentelė

Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos vyrų imtyje

	Autonomijos patenkinimas	Autonomijos frustracija	Susietumo patenkinimas	Susietumo frustracija	Kompetencijos patenkinimas	Kompetencijos frustracija
Emocijų Atpažinimas	0,11	-0,17	0,41***	-0,34**	0,28*	-0,23*
Pykčio Atpažinimas	0,13	-0,17	0,35***	-0,39***	0,3**	-0,28*
Liūdesio Atpažinimas	-0,03	0,00	0,17	-0,17	0,12	-0,10
Pasibjaurėjimo Atpažinimas	-0,06	0,04	0,09	0,03	0,10	-0,10
Nuostabos Atpažinimas	0,15	-0,14	0,29*	-0,18	0,23*	-0,17
Baimės Atpažinimas	0,09	-0,18	0,32**	-0,3**	0,09	-0,09
Džiaugsmo Atpažinimas	0,18	-0,19	0,24*	-0,16	0,24*	-0,14
Neutralios Atpažinimas	-0,03	-0,03	0,26	-0,24	0,20	-0,20

Pastaba. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Atlikus analizę moterų imtyje nebuvo pastebėta jokių reikšmingų ryšių tarp emocijų atpažinimo ir psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos (23 lentelė).

23 lentelė

Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos moterų imtyje

	Autonomijos patenkinimas	Autonomijos frustracija	Susietumo patenkinimas	Susietumo frustracija	Kompetencijos patenkinimas	Kompetencijos frustracija
Emocijų Atpažinimas	0,09	-0,06	0,11	-0,18	-0,10	-0,01
Pykčio Atpažinimas	0,12	-0,01	0,07	-0,19	0,16	-0,09
Liūdesio Atpažinimas	0,21	-0,11	0,18	-0,14	-0,01	0,09
Pasibjaurėjimo Atpažinimas	0,01	0,04	-0,03	-0,14	-0,09	0,00
Nuostabos Atpažinimas	-0,18	0,04	-0,14	-0,18	-0,21	-0,12
Baimės Atpažinimas	0,02	-0,07	0,06	0,04	0,00	0,03
Džiaugsmo Atpažinimas	0,07	-0,07	0,13	-0,22	-0,03	-0,08
Neutralios Atpažinimas	0,06	0,09	0,08	-0,12	-0,17	-0,09

Pastaba. * $p < 0,05$.

Siekiant ryšius tarp kintamųjų paaiškinti išsamiau, toliau yra atliekamos tiesinės regresijos analizės. Remiantis stebimais tiesiniais ryšiais, regresijos bus atliekamos atskirai vyrų imtyje, kadangi keliami pagrįsta prielaida, jog ryšiai, stebimi bendroje imtyje, yra didžiaja dalimi matomi dėl vyrų imties rezultatų įtakos. Atliekant pirmąją analizę buvo siekiama priklausomąjį kintamąjį emocijų atpažinimas prognozuoti per nepriklausomus kintamuosius susietumo patenkinimas, susietumo frustracija, kompetencijos patenkinimas ir kompetencijos frustracija. Analizė atskleidė, kad nei vienas kintamasis reikšmingai prie lygties neprisideda, tačiau lygtis yra reikšminga. Reikšmingiausiai prisideda kintamasis susietumo patenkinimas. Visi ryšiai yra teigiami, išskyrus kintamąjį susietumo frustracija. Iš viso per naudotus kintamuosius galima prognozuoti apie 18% priklausomojo kintamojo sklaidos (24 lentelė).

24 lentelė

Emocijų atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	47,3	9,53	4,96	<0,001				
Susietumo patenkinimas	2,97	1,84	1,62	0,11	0,29	-0,07	0,64	2,74
Susietumo frustracija	-1,97	1,84	-1,07	0,29	-0,21	-0,59	0,18	3,22
Kompetencijos patenkinimas	1,05	2,03	0,52	0,61	0,1	-0,28	0,47	3,11
Kompetencijos frustracija	1,20	1,85	0,65	0,52	0,13	-0,28	0,55	3,72

Pastaba. $R^2=0,184$, $F(4, 71)=4,01$, $p=0,005$.

Toliau buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį pykčio atpažinimas per nepriklausomus kintamuosius susietumo patenkinimas, susietumo frustracija, kompetencijos patenkinimas, kompetencijos frustracija. Analizė atskleidė, kad kintamasis susietumo frustracija yra vienintelis reikšmingai prie lygties prisidedantis nepriklausomas kintamasis, pati lygtis taip pat reikšminga. Tarp kintamojo susietumo frustracija ir pykčio atpažinimo pastebėtas neigiamas ryšys. Kiti kintamieji susiję teigiamai, tačiau nereikšmingai. Iš viso per naudotus kintamuosius galima prognozuoti apie 18% priklausomojo kintamojo sklaidos (25 lentelė).

25 lentelė

Pykčio atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	8,09	1,93	4,2	<0,001				
Susietumo patenkinimas	0,11	0,37	0,3	0,76	0,05	-0,3	0,41	2,74
Susietumo frustracija	-0,74	0,37	-2	0,05	-0,38	-0,77	0	3,22
Kompetencijos patenkinimas	0,47	0,41	1,15	0,26	0,22	-0,16	0,59	3,11
Kompetencijos frustracija	0,32	0,37	0,85	0,4	0,18	-0,24	0,59	3,72

Pastaba. $R^2=0,184$, $F(4, 71)=3,99$, $p=0,006$.

Toliau buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį nuostabos atpažinimas per nepriklausomus kintamuosius susietumo patenkinimas ir kompetencijos patenkinimas. Analizė atskleidė, kad nei vienas kintamasis reikšmingai prie lygties neprideda, tačiau pati lygtis yra reikšminga. Daugiausiai prisideda susietumo patenkinimo kintamasis. Tarp kintamųjų pastebėtas teigiamas ryšys. Iš viso per naudotus kintamuosius galima prognozuoti apie 9% priklausomojo kintamojo sklaidos (26 lentelė).

26 lentelė

Nuostabos atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	6,58	1,05	6,29	<0,001				
Susietumo patenkinimas	0,5	0,3	1,68	0,1	0,25	-0,05	0,54	1,72
Kompetencijos patenkinimas	0,15	0,31	0,49	0,63	0,07	-0,22	0,36	1,72

Pastaba. $R^2=0,09$, $F(2, 73)=3,52$, $p=0,035$.

Toliau buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį baimės atpažinimas per nepriklausomus kintamuosius susietumo patenkinimas ir susietumo frustracija. Analizės rezultatai atskleidė, kad nei vienas kintamasis reikšmingai prie lygties neprideda, tačiau pati lygtis yra reikšminga. Stipriausiai prisideda susietumo patenkinimo kintamasis. Susietumo patenkinimas su priklausomu kintamuoju susiję teigiamu ryšių, susietumo frustracija su priklausomu kintamuoju susijusi neigiamu ryšiu. Iš viso per naudotus kintamuosius galima prognozuoti apie 12% priklausomo kintamojo sklaidos (27 lentelė).

27 lentelė

Baimės atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	4,54	3,5	1,3	0,2				
Susietumo patenkinimas	0,9	0,65	1,4	0,17	0,2	-0,09	0,5	1,77
Susietumo frustracija	-0,69	0,6	-1,15	0,25	-0,17	-0,46	0,12	1,77

Pastaba. $R^2=0,12$, $F(2, 73)=4,78$, $p=0,011$.

Toliau buvo siekiama prognozuoti priklausomąjį kintamąjį džiaugsmo atpažinimas per nepriklausomus kintamuosius susietumo patenkinimas ir kompetencijos patenkinimas. Atlikta

analizė atskleidė, kad nei vienas kintamasis reikšmingai prie lygties neprisideda, o pati lygtis taip pat nėra reikšminga (28 lentelė).

28 lentelė

Džiaugsmo atpažinimo regresijos svoriai vyrų imtyje

Nepriklausomas kintamasis	Beta	SE	t	p	Std. Beta	95% pasikliautinis intervalas		VIF
						Apatinis	Viršutinis	
Konstanta	6,45	1,28	5,06	<0,001				
Susietumo patenkinimas	0,37	0,36	1,01	0,31	0,15	-0,15	0,44	1,72
Kompetencijos patenkinimas	0,36	0,38	0,97	0,34	0,14	-0,15	0,44	1,72

Pastaba. $R^2=0,07$, $F(2, 73)=2,77$, $p=0,07$.

7-oji hipotezė, kad bazinių psichologinių poreikių patenkinimas yra teigiamai susijęs su emocijų atpažinimu, yra patvirtinta iš dalies. Tiek bendroje imtyje, tiek vyrų imtyje pastebėta, kad susietumo poreikio patenkinimas ir kompetencijos poreikio patenkinimas yra susiję su skirtingų emocijų atpažinimu. Autonomijos poreikio patenkinimas nėra reikšmingai susijęs su emocijų atpažinimu. Moterų imtyje šie rezultatai pastebėti nebuvo. 8-oji hipotezė, kad bazinių psichologinių poreikių frustracija yra neigiamai susijusi su emocijų atpažinimu yra patvirtinta iš dalies. Susietumo poreikio frustracija ir kompetencijos poreikio frustracija yra neigiamai susijusios su skirtingų emocijų atpažinimu. Tai buvo pastebėta tiek bendroje, tiek vyrų imtyje. Autonomijos poreikio frustracija nėra reikšmingai susijusi su emocijų atpažinimu. Moterų imtyje šie ryšiai pastebėti nebuvo. Svarbu pastebėti, kad minėti ryšiai vyrų imtyje dažnai tampa nereikšmingi, kuomet į regresijos modelį įdedami keli nepriklausomi kintamieji.

3.6 Ryšys tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos, teisėsaugos pareigūnų imtyje

Siekiant patikrinti 9-ąją hipotezę, kad asmenybės bruožai ir baziniai psichologinių poreikių patenkinimas bei frustracija yra susiję tarpusavyje, buvo atliekama koreliacinė analizė. Ši analizė buvo atliekama atskirai bendroje, vyrų ir moterų imtyse, kadangi ankstesnių analizių rezultatai atskleidė sąsajų skirtumus tarp lyčių. Atlikus analizę bendroje imtyje galima pastebėti, kad tarp atvirumo naujoms patirtims ir autonomijos poreikio frustracijos, susietumo poreikio frustracijos bei kompetencijos poreikio frustracijos reikšmingas ryšys pastebėtas nebuvo. Likę kintamieji yra reikšmingai susiję. Koreliacija svyruoja nuo silpnos, iki stiprios. Pastebėta, kad ekstraversijos, sutariamumo, sąmoningumo ir atvirumo naujoms patirtims asmenybės bruožai yra teigiamai susiję

su autonomijos, susietumo ir kompetencijos poreikių patenkinimu, neigiamai susiję su šių poreikių frustracija. Neurotiškumo asmenybės bruožas yra teigiamai susijęs su autonomijos, susietumo ir kompetencijos poreikių frustracija, neigiamai susijęs su šių poreikių patenkinimu (16 lentelė).

16 lentelė

Ryšys tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos bendroje imtyje

	Ekstraversija	Sutariamumas	Sąmoningumas	Neurotiškumas	Atvirumas naujoms patirtims
Autonomijos patenkinimas	0,58***	0,22**	0,37***	-0,49***	0,36***
Autonomijos frustracija	-0,28***	-0,34***	-0,18*	0,49***	0,03
Susietumo patenkinimas	0,5***	0,28***	0,46***	-0,37***	0,24**
Susietumo frustracija	-0,4***	-0,31***	-0,4***	0,52***	-0,05
Kompetencijos patenkinimas	0,71***	0,18*	0,59***	-0,47***	0,44***
Kompetencijos frustracija	-0,5***	-0,28***	-0,54***	0,53***	-0,16

Pastaba. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Atlikus analizę vyrų imtyje buvo pastebėta, kad sutariamumo asmenybės bruožas ir kompetencijos poreikio patenkinimas, taip pat atvirumo naujoms patirtims asmenybės bruožas ir autonomijos, susietumo, kompetencijos poreikių frustracija bei susietumo poreikio patenkinimas nėra susiję reikšmingais ryšiais. Likę kintamieji tarpusavyje yra susiję reikšmingais ryšiais. Vyrų imtyje kaip ir bendroje imtyje yra matomos tos pačios tendencijos, t.y. teigiami ryšiai tarp ekstraversijos, sutariamumo, sąmoningumo ir atvirumo naujoms patirtims asmenybės bruožų bei autonomijos, susietumo ir kompetencijos poreikių patenkinimo. Neigiami ryšiai tarp minėtų asmenybės bruožų ir minėtų poreikių frustracijos. Teigiami ryšiai tarp neurotiškumo asmenybės bruožo ir minėtų poreikių frustracijos. Neigiami ryšiai tarp neurotiškumo asmenybės bruožo ir minėtų poreikių patenkinimo.

17 lentelė

Ryšys tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos vyrų imtyje

	Ekstraversija	Sutariamumas	Sąmoningumas	Neurotiškumas	Atvirumas naujoms patirtims
Autonomijos patenkinimas	0,71***	0,36**	0,53***	-0,52***	0,37***
Autonomijos frustracija	-0,42***	-0,39***	-0,29*	0,44***	-0,05
Susietumo patenkinimas	0,54***	0,29*	0,53***	-0,47***	0,17

Susietumo frustracija	-0,45***	-0,41***	-0,51***	0,62***	0,02
Kompetencijos patenkinimas	0,78***	0,23	0,66***	-0,53***	0,39***
Kompetencijos frustracija	-0,63***	-0,46***	-0,64***	0,61***	-0,13

Pastaba. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

Atlikus analizę moterų imtyje buvo pastebėta, kad ekstraversijos asmenybės bruožas ir autonomijos poreikio frustracija nėra susiję, sutariamumo asmenybės bruožas ir autonomijos poreikio patenkinimas bei kompetencijos poreikio frustracija ir patenkinimas nėra susiję, taip pat sąmoningumo asmenybės bruožas ir autonomijos poreikio frustracija nėra susiję, atvirumo naujoms patirtims asmenybės bruožas ir autonomijos, susietumo, kompetencijos poreikių frustracija taip pat nėra reikšmingai tarpusavyje susiję. Likę kintamieji tarpusavyje yra susiję reikšmingai, nuo silpnos iki stiprios koreliacijos. Ryšių kryptis yra tokios kaip ir bendroje bei vyrų imtyje (18 lentelė).

18 lentelė

Ryšys tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos moterų imtyje

	Ekstraversija	Sutariamumas	Sąmoningumas	Neurotiškumas	Atvirumas naujoms patirtims
Autonomijos patenkinimas	0,56***	0,14	0,27*	-0,46***	0,44***
Autonomijos frustracija	-0,21	-0,31**	-0,11	0,52***	0,07
Susietumo patenkinimas	0,47***	0,26*	0,36**	-0,34**	0,29*
Susietumo frustracija	-0,37***	-0,23*	-0,28*	0,46***	-0,10
Kompetencijos patenkinimas	0,64***	0,13	0,49***	-0,49***	0,48***
Kompetencijos frustracija	-0,39***	-0,12	-0,42***	0,5***	-0,17

Pastaba. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

9-oji hipotezė, kad asmenybės bruožai ir baziniai psichologinių poreikių patenkinimas bei frustracija yra susiję tarpusavyje yra patvirtinta iš dalies. Nors tarp didžiosios daugumos asmenybės bruožų bei bazinių psichologinių poreikių kintamųjų yra stebimi reikšmingi tiesiniai ryšiai, kai kurie kintamieji reikšmingomis sąsajomis nepasižymi, todėl teigti, kad hipotezė patvirtinta, negalima. Panašūs efektai stebimi tiek bendroje, tiek vyrų ir moterų imtyse.

3.7 Ryšiai tarp emocijų atpažinimo, asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos, teisėsaugos pareigūnų imtyje

Siekiant patikrinti 10-ąją hipotezę, kad ryšys, tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų yra medijuojamas bazinių psichologinių poreikių bei frustracijos, buvo atlikta mediacinė analizė. Į

mediacinę analizę buvo įtraukiami tie kintamieji, kurie tarpusavyje yra susiję tiesiniais ryšiais. Tuomet, gautuose rezultatuose įvertinama, ar keliai *a* ir *b* yra reikšmingi. Jei taip, tuomet analizė yra tęsiama. Atlikta analizė atskleidė, kad yra tik vienas modelis, kurio abu keliai yra reikšmingi, taip pat reikšmingas ir netiesioginis efektas (visos mediacinės analizės, nepateiktos čia, yra pateikiamos prieduose). Tolesne analize buvo siekiama patikrinti, ar ryšys tarp sąmoningumo ir emocijų atpažinimo yra medijuojamas susietumo patenkinimo. Atlikta analizė atskleidė, kad yra stebima pilna mediacija – netiesioginis efektas yra statistiškai reikšmingas ir sudaro 81% visos prognozuojamos sklaidos, o tiesioginis efektas yra nereikšmingas ir paaiškina 19% visos prognozuojamos sklaidos (32 lentelė). Mediacinio modelio kelių koeficientai pateikiami 33-oje lentelėje. Iš viso yra paaiškinama apie 28% mediatoriaus sklaidos ir 17% priklausomojo kintamojo sklaidos.

32 lentelė

Mediacijos efektai

Efektas	Etiketė	Beta	SE	95% Pasikliautinis intervalas		Z	p	% Mediacijos
				ŽV	AV			
Netiesioginis	$a \times b$	2,5	0,92	0,7	4,3	2,73	0,01	81
Tiesioginis	c	0,59	1,49	-2,34	3,52	0,39	0,69	19
Visas	$c + a \times b$	3,09	1,35	0,45	5,72	2,3	0,02	100

33 lentelė

Mediacinio modelio kelių koeficientai

	Etiketė	Beta	SE	95% Pasikliautinis intervalas		Z	p
				ŽV	AV		
Sąmoningumas → Susietumo patenkinimas	a	0,62	0,11	0,4	0,85	5,48	<0,001
Susietumo patenkinimas → Emocijų atpažinimas	b	4,02	1,28	1,51	6,52	3,14	0,002
Sąmoningumas → Emocijų atpažinimas	c	0,59	1,49	-2,34	3,52	0,39	0,69

10-oji hipotezė, kad ryšys, tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų yra medijuojamas bazinių psichologinių poreikių bei frustracijos patvirtinta iš dalies. Pastebėtas reikšmingas mediacinis susietumo poreikio patenkinimo efektas tarp sąmoningumo asmenybės bruožo ir emocijų atpažinimo.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

4.1 Emocijų atpažinimo, asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių skirtumai tarp lyčių, teisėsaugos pareigūnų imtyje

Vertinant šio tyrimo metu gautus rezultatus, visų pirma dėmesys buvo kreipiamas į galimus emocijų atpažinimo, asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos

skirtumus tarp lyčių. Pradedant emocijų atpažinimo konstruktu, analizė rezultatai parodė, kad jokių reikšmingų emocijų atpažinimų skirtumų tarp lyčių nebuvo pastebėta. Tokie rezultatai gauti tiek bendram emocijų atpažinimui, tiek kiekvienos iš bazinių emocijų atpažinimui. Tokie rezultatai prieštarauja ankstesnių tyrimų rezultatams, kurie parodė, kad moterys geriau atpažįsta emocijas, remiantis veido išraiška (Montagne et. al., 2005), mergaitės geriau atpažįsta džiaugsmo, nuostabos, pasibjaurėjimo ir pykčio, tačiau ne baimės ir liūdesio emocijas (Lawrence et. al., 2015), kitame tyrime pastebėta, kad moterys pasižymi geresniu sugebėjimu atpažinti emocijas iš veido išraiškos, tačiau tik pykčio emocijai (Abbruzzese et. al., 2019). Tačiau šie rezultatai sutampa su Demenescu ir kolegų tyrimo rezultatais, kurie neparodė jokių reikšmingų emocijų atpažinimo gebėjimo skirtumų tarp lyčių (Demenescu et. al., 2014). Svarbu atkreipti dėmesį į Olderbak ir kolegų pastebėjimą, kad nors moterys geriau atpažįsta emocijas, remiantis veido išraiškomis, šis skirtumas tarp lyčių mažėja, didėjant tiriamųjų amžiui (Olderbak et. al., 2019). Tai gali būti vienas iš paaiškinimų, kodėl šiame tyrime emocijų atpažinimo skirtumai tarp lyčių nepastebėti. Moterų imtyje amžiaus vidurkis yra apie 40 m., vyrų – 43 m. Abiejų grupių amžiaus vidurkis yra panašus, todėl, jeigu emocijų atpažinimas iš tiesų prastėja su amžiumi, ypač moterų imtyje, tikėtina, kad bet kokie skirtumai galėjo išsilyginti. Be to, reikia pastebėti ir Hoffmann ir kolegų tyrimo rezultatus, kad moterys pasižymi geresniu emocijų atpažinimo gebėjimu, tačiau tik tuomet, kai rodomos emocijos yra mažai intensyvios (Hoffmann et. al., 2010). Šiame tyrime naudotos nuotraukos pasižymi aukštu emocinių išraiškų intensyvumu. Todėl, jeigu moterų pranašumas atpažįstant emocijas yra matomas tik esant žemam intensyvumo lygiui, tai gali paaiškinti, kodėl šiame tyrime skirtumai tarp lyčių nebuvo pastebėti.

Pereinant prie asmenybės, ankstesni tyrimai rodo, kad moterys pasižymi labiau išreikštais neurotiškumo, sutariamumo ir ekstraversijos bruožais, atvirumo naujoms patirtims bruožo skirtumai pastebėti atskirose subskalėse, o sąmoningumas reikšmingai tarp lyčių nesiskiria (Weisberg et. al., 2011; Costa et. al., 2001). Šio tyrimo rezultatai parodė, kad ekstraversijos, neurotiškumo ir atvirumo naujoms patirtims bruožų išreikštumas reikšmingai skiriasi tarp lyčių, moterų imtyje šie įverčiai aukštesni. Gauti rezultatai iš dalies sutampa su ankstesnių tyrimų rezultatais. Atskirų subskalių įverčiai šiame darbe nagrinėjami nebuvo, todėl nėra žinoma, kaip skyrėsi atvirumo naujoms patirtims bruožo subskalės. Tačiau matoma, kad pats bruožas stipriau išreikštas moterų imtyje. Šie rezultatai yra įdomūs dėl to, kad aukščiau buvo pristatyta, jog asmenybės bruožai gali turėti įtakos emocijų atpažinimui. Tačiau taip pat pristatyta, kad šiame tyrime emocijų atpažinimo skirtumų tarp lyčių nebuvo pastebėta. Ir visgi, asmenybės bruožų išreikštumas tarp lyčių skiriasi. Tokie rezultatai leidžia kelti prielaidą, kad galbūt sąsajos tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės konstrukto skiriasi tarp lyčių.

Pereinant prie bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos skirtumo tarp lyčių analizės, rezultatai parodė, kad jokių reikšmingų skirtumų tarp lyčių nepastebėta. Tai prieštarauja ankstesniems tyrimams, kurių rezultatai rodė kompetencijos poreikio patenkinimo ir frustracijos

skirtumus tarp lyčių (Rodríguez-Meirinhos et. al., 2019; Costa et. al., 2017; Vlachopoulos, 2008). Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad šiame darbe buvo naudota teisėsaugos pareigūnų imtis. Gali būti, kad teisėsaugos pareigūnams yra sudaromos (nesudaromos) vienodos galimybės patenkinti (nepatinkinti) aukščiau minėtus poreikius. Tai gali būti priežastis, kodėl skirtumai tarp lyčių pastebėti nebuvo.

4.2 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir amžiaus teisėsaugos pareigūnų imtyje

Atlikus mokslinės literatūros analizę buvo pastebėta, kad amžius gali turėti įtakos emocijų atpažinimui. Todėl šiame tyrime taip pat buvo siekiama nustatyti ar teisėsaugos pareigūnų imtyje bus pastebėtas ryšys tarp amžiaus ir emocijų atpažinimo. Iš tiesų, bendroje teisėsaugos pareigūnų imtyje buvo pastebėtas silpnas teigiamas ryšys tarp amžiaus ir baimės atpažinimo. Tačiau atsižvelgiant į aukščiau pateiktus rezultatus, buvo keliama pagrįsta prielaida, kad ryšiai gali skirtis tarp lyčių. Iš tiesų ryšių tarp amžiaus ir emocijų atpažinimo skirtumai buvo pastebėti tarp lyčių. Teisėsaugos pareigūnų moterų imtyje buvo pastebėtas vidutinio stiprumo teigiamas ryšys tarp amžiaus ir baimės atpažinimo. Tuo tarpu teisėsaugos pareigūnų vyrų imtyje buvo pastebėtas silpnas teigiamas ryšys tarp amžiaus ir neutralaus veido atpažinimo. Atlikus tolimesnę analizę nustatyta, kad amžius paaiškina tik nedidelę dalį minėtų emocijų atpažinimo sklaidos. Atlikti 2 įdomūs pastebėjimai. Visų pirma, šiame tyrime ryšys tarp amžiaus ir minėtų emocijų atpažinimo yra teigiamas. Tai reiškia, kuo vyresnis žmogus, tuo geriau jis atpažįsta minėtas emocijas. Tačiau tai prieštarauja ankstesniems tyrimams, kurie pastebėjo, jog emocijų atpažinimas prastėja su amžiumi (Abbruzzese et. al., 2019; Olderbak et. al., 2019; Demenescu et. al., 2014; Sullivan & Ruffman, 2004). Kitas įdomus pastebėjimas yra tas, kad ryšių skirtumai iš tiesų pastebėti tarp lyčių. Šiuo metu nepavyksta pateikti pagrįsto paaiškinimo, kodėl šiame tyrime gauti būtent tokie rezultatai. Tiesa, svarbu pastebėti, kad ankstesni tyrimai nebuvo atliekami teisėsaugos pareigūnų imtyse. Todėl galbūt būtent darbo specifika turi įtakos tam, koks ryšys stebimas tarp amžiaus ir emocijų atpažinimo.

4.3 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų teisėsaugos pareigūnų imtyje

Siekiant nustatyti ryšį tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų teisėsaugos imtyje, iš pradžių nebuvo mąstoma apie šių ryšių galimus skirtumus tarp lyčių. Tačiau ankstesnės tyrimo rezultatų analizės parodė, kad tokie skirtumai gali būti pastebėti. Būtent tai paskatino analizuoti ne tik bendra teisėsaugos pareigūnų imtį, tačiau ją padalinti ir į vyrų bei moterų grupes. Toks pasirinkimas buvo teisingas, kadangi pastebėti ryšių skirtumai tarp lyčių. Teisėsaugos pareigūnų moterų imtyje nebuvo pastebėti jokie reikšmingi ryšiai tarp asmenybės bruožų ir emocijų atpažinimo. Tuo tarpu teisėsaugos pareigūnų vyrų imtyje buvo pastebėta, kad sutariamumo bruožas ir emocijų atpažinimas yra susiję vidutinio stiprumo teigiamais ryšiais, pykčio atpažinimas ir sutariamumas yra susiję silpnu teigiamu ryšiu, o neurotiškumas – silpnu neigiamu ryšiu, sutariamumas yra susijęs silpnais teigiamais ryšiais ir su pasibjaurėjimo, nuostabos ir džiaugsmo atpažinimu, sąmoningumas

yra susijęs silpnu teigiamu ryšiu su baimės atpažinimu. Taigi tik ekstraversijos ir atvirumo naujoms patirtims asmenybės bruožai nėra susiję su emocijų atpažinimu. Tuo tarpu sutariamumas yra asmenybės bruožas, kuris susijęs su didžiausiu kiekiu skirtingų emocijų atpažinimu. Ryšys tarp sutariamumo ir emocijų atpažinimo buvo pastebėtas ir kitame tyrime (Jenkins, 2017). Sąmoningumo ir emocijų atpažinimo ryšys taip pat buvo pastebėtas ir anksčiau (Matsumoto et. al., 2000). Tačiau šiame tyrime gauti rezultatai prieštarauja ankstesnių tyrimų rezultatams, kad ekstraversija ir atvirumas naujoms patirtims yra susiję su emocijų atpažinimu (Jenkins, 2017; Calder et. al., 2011; Mill et. al., 2009; Terracciano et. al., 2006; Matsumoto et. al., 2000). Nepastebėtas ir ankstesniame tyrime nurodomas neigiamas ryšys tarp neurotiškumo ir džiaugsmo atpažinimo (Andric et. al., 2015). Atlikus tolimesnę analizę taip pat pastebėta, kad minėti bruožai paaiškina tik nedidelę dalį emocijų atpažinimo kintamųjų sklaidos. Tačiau kodėl šiame tyrime gauti rezultatai nesutampa su ankstesnių tyrimų rezultatais? Visų pirma reikia pastebėti, kad nėra vieningų rezultatų, rodančių asmenybės bruožų ir emocijų atpažinimo ryšį. Kaip pristatyta aukščiau, skirtingi tyrimai gauna skirtingus rezultatus, kurie gali priklausyti, pavyzdžiui, nuo skirtingų naudotų metodų ir instrumentų. Todėl tai, kad šiame tyrime gauti rezultatai yra kitokie, nei gauti ankstesniuose tyrimuose – nestebina. Tačiau stebina tai, kad visi pastebėti ryšiai yra reikšmingi tik teisėsaugos pareigūnų vyrų imtyje. Tiesa, ryšiai matomi ir bendroje teisėsaugos pareigūnų imtyje, tačiau remiantis atliktų analizių rezultatais yra keliami pagrįsta prielaida, kad bendroje teisėsaugos pareigūnų imtyje matomi ryšiai yra reikšmingi tik dėl ryšių teisėsaugos pareigūnų vyrų imtyje. Paaiškinti, kodėl nepastebėtas ryšys tarp asmenybės bruožų ir emocijų atpažinimo moterų imtyje – sunkoka. Vienas paaiškinimas gali būti tas, kad galbūt ryšys tarp asmenybės bruožų ir emocijų atpažinimo teisėsaugos pareigūnų moterų imtyje yra pastebimas tik esant sudėtingesnei užduočiai. T.y. statiniai stimulai, rodantys aukštą intensyvumą yra per daug paprasti ir neleidžia pastebėti minėtų kintamųjų sąsajų. Negalima atmesti ir galimybės, kad tyrimo imties dydis buvo paprasčiausiai per mažas pastebėti reikšmingus ryšius šioje imtyje. Tačiau galimas ir toks paaiškinimas, kad teisėsaugos pareigūnų moterų imtyje asmenybės bruožai iš tiesų paprasčiausiai nėra susiję su emocijų atpažinimu. Kuomet teikiamas paaiškinimas, kodėl moterys tipiškai atpažįsta emocijas geriau, nei vyrai, yra naudojamos prierašumo skatinimo ir išlikimo grėsmės hipotezės (Mill et. al., 2009). Jose nurodoma, kad moterys geriau atpažįsta emocijas dėl evoliucijos metu nulemtų veiksmų. T.y. moterys, tipiškai būdamos pirminėmis vaiko globėjomis (pirminiu prierašumo objektu), yra motyvuotos atpažinti visas vaiko rodomas emocijas, komunikuojamas per veido išraišką, siekiant patenkinti vaiko poreikius ir skatinti prierašumą. Tuo tarpu kalbant apie išlikimo grėsmę yra nurodoma, kad moterys geriau atpažįsta neigiamo valentiškumo emocijas, kadangi šios gali rodyti apie potencialią grėsmę vaiko saugumui, išlikimui (Hampson, van Anders & Mullin, 2006). Tiesa, šiame tyrime moterų pranašumas nebuvo pastebėtas. Tačiau tai galėjo būti dėl per mažo imties dydžio, dėl pernelyg paprastos užduoties ir t.t. Tačiau šios

hipotezės rodo, kad galbūt emocijų atpažinimas būtent moterų imtyje yra susijęs su kitais, ne asmenybės kintamaisiais. Tuo tarpu, kadangi vyrai tipiška nėra pirminiai globėjai ar prieraišumo objektai, tokia motyvacija atpažinti emocijas nėra susiformavusi. Dėl šios priežasties, vyrų imtyje gali būti matomi kiti kintamieji, susiję su emocijų atpažinimu, pvz. asmenybės bruožai. Be abejo, tiek skirtumus tarp lyčių, tik kitokius rezultatus, nei ankstesni tyrimai paaiškinti galėtų ir naudoti instrumentai. Yra reikalinga atkreipti dėmesį į tai, kad patikimumo ir validumo analizės parodė prastus kai kurių skalių rezultatus. Metodų dalyje yra pateikiamas vienas iš paaiškinimų, kodėl realybėje šie rezultatai galbūt nėra tokie prasti, tačiau į rezultatus nekreipti dėmesio – negalima. Sudėjus kartu imties dydį, naudotų instrumentų trūkumus, įvertinimo metodus, tai gali paaiškinti matomus nesutapimus ir skirtumus. Dėl to į pristatytus rezultatus reikėtų žiūrėti tik šių ribotumų kontekste, ir vertinti juos reikėtų atsargiai.

Gauti rezultatai rodo, kad vyrai, dirbantys teisėsaugos pareigūno darbą ir pasižymintys sutariamumo asmenybės bruožu, t.y. altruistiški, siekiantys padėti kitiems, kitus užjaučiantys ir suprantantys ir empatiški, geriau atpažins emocijas iš veido išraiškos nei nepasižymintys šiuo asmenybės bruožu. Iš tiesų tai nestebina, atsižvelgiant į tai, kad žmonės pasižymintys šiuo bruožu išreikštumu yra empatiški, o empatija dažnai siejama su emocijų atpažinimu. Vyrai, dirbantys teisėsaugos pareigūno darbą, pasižymintys aukštesniu neurotiškumo lygiu, tikėtina, prasčiau atpažins pykčio emociją, demonstruojama veide. Tai yra netikėta, kadangi remiantis teorine medžiaga, patiriama nerimo, ar bendrai neigiamo valentiškumo emocinė būseną asmenyse, kurie turi išreikštą neurotiškumo bruožą, gali turėti įtakos neteisingam neigiamo valentiškumo emocijų įvardijimui, taip pat neigiamo valentiškumo emocijų pastebėjimui. Kitaip tariant, tokios emocijos kaip pyktis, bus labiau pastebimos kito žmogaus veide. Tačiau įdomu, kad toks pats efektas nėra pastebimas ir kitų neigiamo valentiškumo emocijų atpažinimui, pvz. baimei. Pastebėtas ryšys tarp sąmoningumo ir baimės atpažinimo gali būti paaiškintas sąmoningumo bruožu pasižyminčių žmonių dėmesiu detalėms. T.y. tokie žmonės, tikėtina, labiau atkreips dėmesį į kitų žmonių veidus, rodomas emocijas. Konkrečiai teisėsaugos pareigūnų imtyje šis ryšys gali būti stebimas dėl poreikio įvertinti potencialią grėsmę. T.y. pareigūnui yra tikslinga atpažinti kitų žmonių rodomą baimę, kadangi tai gali parodyti apie potencialią grėsmę, galimai patirtą smurtą ir t.t. Tiesa, reikia pastebėti, kad sąmoningumo bruožo įtaka turėtų būti pastebima visoms emocijoms, ne tik baimės atpažinimui. Tačiau šioje vietoje specifinė imtis gali daryti tam įtaką.

4.4 Ryšys tarp emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos teisėsaugos pareigūnų imtyje

Kaip ir asmenybės ir emocijų atpažinimo dalyje buvo pristatyta, taip ir čia, iš pradžių apie ryšių skirtumus tarp lyčių mąstoma nebuvo. Tačiau visos prieš tai atliktos analizės sukėlė įtarimą, kad į ryšių skirtumus tarp lyčių reikėtų atkreipti dėmesį. Iš tiesų vertinant ryšį tarp bazinių psichologinių

poreikių patenkinimo bei frustracijos ir emocijų atpažinimo, taip pat buvo pastebėta, kad teisėsaugos pareigūnų moterų imtyje jokių reikšmingų ryšių pastebėta nebuvo. Tuo tarpu teisėsaugos pareigūnų vyrų imtyje buvo pastebėti reikšmingi ryšiai tarp kintamųjų. Susietumo poreikio patenkinimas yra susijęs vidutinio stiprumo teigiamais ryšiais su emocijų atpažinimu, pykčio atpažinimu, baimės atpažinimu, susijęs silpnais teigiamais ryšiais su nuostabos atpažinimu. Susietumo poreikio frustracija yra susijusi vidutinio stiprumo neigiamais ryšiais su emocijų atpažinimu, pykčio atpažinimu ir baimės atpažinimu. Kompetencijos poreikio patenkinimas susijęs vidutinio stiprumo teigiamais ryšiais su pykčio atpažinimu, silpnais teigiamais ryšiais su emocijų atpažinimu, nuostabos atpažinimu ir džiaugsmo atpažinimu. Kompetencijos poreikio frustracija yra susijusi silpnais neigiamais ryšiais su emocijų atpažinimu ir pykčio atpažinimu. Autonomijos poreikio patenkinimas ir frustracija nėra reikšmingai susiję su jokios emocijos atpažinimu. Kadangi mokslinės literatūros analizės metu nebuvo pastebėti tyrimai, vertinantys emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos ryšį, nėra su kuo gautus rezultatus palyginti. Tačiau remiantis gautais rezultatais galima padaryti įdomių pastebėjimų. Visų pirma galima pastebėti, kad minėtų poreikių kintamieji prie emocijų atpažinimo kintamųjų sklaidos prisideda stipriau, nei asmenybės kintamieji. Galimas šio pastebėjimo paaiškinimas yra tas, kad kaip aptarta mokslinės literatūros analizės dalyje, asmenybės bruožai, tikėtina, turi įtakos asmens motyvacijai įvertinti matomą veidą ir jame rodomą emociją, tačiau bazinių psichologinių poreikių patenkinimas ir frustracija gali lemti, kaip teisingai ta emocija bus įvardinta. Kadangi atlikto tyrimo kontekste tiriamieji buvo priversti skirti dėmesį nuotraukoje rodomai emocijai, asmenybės bruožų įtaką gali būti minimali, kadangi minėto sprendimo tyrimo dalyviams priimti nereikia. Tačiau reikia įvardinti teisingą emociją. Šioje vietoje tampa aktuali asmens būseną, kuriai įtakos turi minėtų poreikių patenkinimas ir frustracija. Iš dalies nestebina ir atrasto ryšio kryptis, t.y. poreikių patenkinimas ir emocijų atpažinimo kintamieji yra susiję teigiamai, o frustracija – neigiamai. Tai gali būti paaiškinta per emocinę būseną, kylančią dėl poreikių patenkinimo ar frustracijos (Onofrei, 2020; Tong et. al., 2009) Tačiau taip pat kyla klausimas, kokią įtaką poreikių patenkinimo ar frustracijos būsenai turi emocijų atpažinimui. Iš dalies buvo tikimasi pamatyti, kad poreikių frustracija gali būti susijusi su prastesniu emocijų atpažinimu. Tačiau taip pat nereikia pamiršti ir jau aptarto emocinės būsenos efekto emocijų atpažinimui. Patiriama neigiamo valentiškumo emocinė būseną yra susijusi su tuo, kad stebimos emocijos yra įvardijamos kaip neigiamo valentiškumo ir atvirksčiai. Todėl iš dalies gauti rezultatai tam prieštarauja. Jeigu minėtų poreikių frustracija prisideda prie neigiamo valentiškumo emocinės būsenos, o ši turi įtaką tam, kad į neigiamo valentiškumo emocijas bus kreipiama daugiau dėmesio ir jos bus matomos ten, kur jų nėra, turėtų būti stebimas teigiamas ryšys tarp minėtų poreikių frustracijos ir neigiamo valentiškumo emocijų atpažinimo, kaip pyktis ar liūdesys (Lawrie, Jackson & Phillips, 2018) Tačiau tai nėra matoma. Tiesa, nors autonomijos poreikio patenkinimas ir frustracija nerodo

reikšmingų ryšių su emocijų atpažinimo, aukščiau aptarta prielaida yra stebima būtent analizuojant šį poreikį, tiesą, šie ryšiai nėra reikšmingi. Šioje vietoje yra galimas paaiškinimas, kuris remiasi užduoties lengvumu. Rezultatai atskleidė, kad tiriamųjų poreikių patenkinimų rezultatai yra aukštesni, neig frustracijos. Todėl gali būti, kad šie ryšiai stebimi dėl to, kad tiriamieji surinko aukštas emocijų atpažinimo užduoties įverčius. Tai reiškia, kad užuotis nesuteikė galimybės pakankamai įvertinti tai, ar poreikių patenkinimas bei frustracija gali būti susiję skirtingais ryšiais, kuomet atpažįstamos skirtingos emocijos. Vis tik svarbu paminėti, kad šie aptarti ryšiai yra matomi tik teisės saugos pareigūnų vyrų imtyje. Kaip ir ankstesnėje dalyje, sunku nustatyti, kodėl taip yra. Tačiau tikėtina, kad ankstesnėje dalyje pristatyti paaiškinimai gali būti reikšmingi ir kalbant apie bazinių psichologinių poreikių kintamuosius. Taip pat yra ir papildomas paaiškinimas. Gali būti, kad teisės saugos pareigūnų moterų imtyje, bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos įverčiai turi būti aukštesni nei vyrų tam, kad būtų pastebimas šių poreikių patenkinimo ar frustracijos efektas. Tai gali būti priežastis, kodėl moterų imtyje ryšys tarp minėtų poreikių ir emocijų atpažinimo nėra pastebimas.

Gauti rezultatai rodo, kad vyrai, dirbantys teisės saugos pareigūno darbą, geriau atpažins emocijas, kuomet yra patenkinę susietumo poreikį, tuo tarpu prasčiau, jeigu šis poreikis yra patiriama šio poreikio frustracija. Šis poreikis yra patenkinamas kuomet yra suformuojamas kokybiškas socialinis tinklas. T.y. kuomet yra su kitais žmonėmis artimai, kokybiškai bendraujama, jais rūpinamasi ir tuo pačiu jie pasirūpina šiuo asmeniu. Pačios sąlygos šiam poreikiui parodo, kad tarpasmeninis bendravimas yra svarbus, o emocijų atpažinimas yra susijęs su tarpasmeniniu bendravimu. Patenkintas poreikis gali rodyti apie žmogaus motyvacija atkreipti dėmesį į kitus, į jų jaučiamas emocijas. Šio poreikio patenkinimas taip pat gali rodyti apie jau minėtą teigiamo valentiškumo emocinę būseną, kuri, tikėtina, gali prisidėti prie kokybiškesnio emocijų atpažinimo. Taip pat pastebėta, kad vyrai, dirbantys teisės saugos pareigūno darbą, geriau atpažins emocijas, kuomet jų kompetencijos poreikis yra labiau patenkintas. Šis poreikis yra siejamas su optimaliais iššūkiais, pasitikėjimu savo gebėjimais ir t.t. Šio poreikio patenkinimas taip pat gali rodyti apie jau minėtą teigiamo valentiškumo emocinę būseną, kuri, tikėtina, gali prisidėti prie kokybiškesnio emocijų atpažinimo. Tiesa, nėra aišku, kodėl autonomijos poreikio patenkinimas, kuris taip pat turėtų prisidėti prie teigiamo valentiškumo emocinės būsenos, nėra susijęs su emocijų atpažinimu. Tokie rezultatai leidžia manyti, kad galbūt šie kintamieji susiję su emocijų atpažinimu ne tik dėl patenkinimo atveju sukeltos būsenos, bet ir kitais ryšiais.

4.5 Ryšys tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos teisės saugos pareigūnų imtyje

Vertinant ryšius tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos, vadovaujantis aukščiau išdėstytais argumentais, analizės buvo atliekamos atskirai

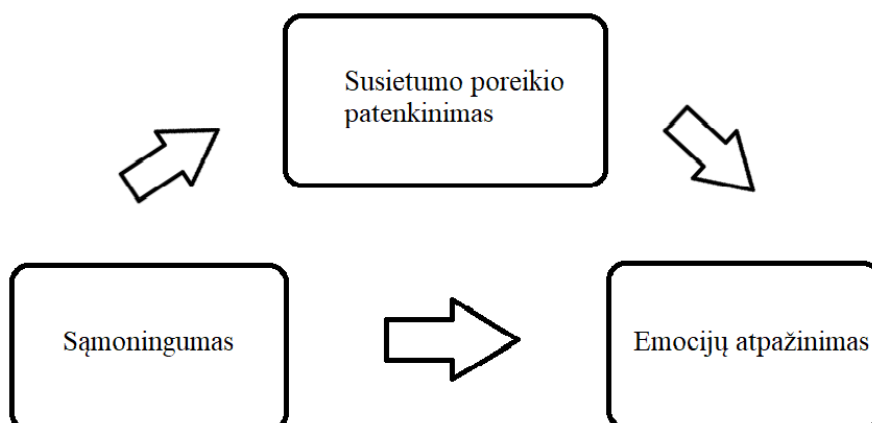
bendroje, vyrų ir moterų imtyse. Tačiau šį kartą tokių didelių skirtumų, kaip ankstesnėse dalyse, pastebėta nebuvo. Ties, moterų imtyje ryšių tarp kintamųjų yra mažiau, nei vyrų imtyje. Didesnį dėmesį atkreipti galima į atvirumo naujoms patirtims bruožą, kuris yra mažiausiai susijęs su kitais kintamaisiais. Šio bruožo skalė įvertinimo instrumente taip pat pasižymėjo prasčiausiu vidiniu suderinamumu. Todėl tai gali būti vienas paaiškinimų, kodėl šis bruožas yra mažiau susijęs su kitais kintamaisiais. Kaip ir nurodoma literatūroje, visi asmenybės bruožai, išskyrus neurotiškumo, yra susiję teigiamais ryšiais su poreikių patenkinimu, neigiamais ryšiais su poreikių frustracija. Neurotiškumo asmenybės bruožui šis ryšys yra apverstas (Bratko et. al., 2022). Tiesa, literatūroje šis ryšys buvo akcentuojamas būtent ekstraversijos ir neurotiškumo asmenybės bruožams. Tačiau pateiktas teorinis pagrindas dėl šių konstruktyvų sąsajų yra patvirtintas gautais rezultatais. Stebimas ryšys tarp kintamųjų yra nuo silpno iki stipraus, kas patvirtina literatūroje išsakomą mintį apie galimą konstruktyvų persidengimą. Tačiau jokių įdomių pastebėjimų šioje dalyje nėra matoma. Veikia, šie ryšiai buvo tikrinami ruošiantis atlikti mediacinę analizę, tačiau patys savaimę nėra keliantys susidomėjimą.

4.6 Ryšiai tarp emocijų atpažinimo, asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos, teisėsaugos pareigūnų imtyje

Atliekant mediacinės analizės buvo pastebėta, kad arba ryšių keliai, arba netiesioginis ryšys yra nereikšmingi beveik visuose modeliuose, t.y. visuose emocijų atpažinimo kintamuosiuose. Viena pastebėta išimtis, tai ryšys tarp sąmoningumo, susietumo poreikio patenkinimo ir emocijų atpažinimo (2 pav.).

2 pav.

Mediacinis ryšys

Atliekant rezultatų analizę iš tiesų buvo tikimasi pastebėti bazinių psichologinių poreikių kaip mediatorių rolę. Taip buvo dėl to, kad kaip jau minėta aukščiau, remiantis surinkta medžiaga buvo keliami prielaidai, kad asmenybės bruožai turi įtaką žmogaus sprendimui kreipti dėmesį į kito

žmogaus veidą ir dėti pastangas atpažįstant matomą emociją, tačiau poreikių patenkinimas turi įtaką, kaip kokybiškai tos emocijos bus atpažįstamos (Onofrei, 2020; Lawrie et. al., 2018; Matsumoto et. al., 2000) Tokia prielaida pagrindžia numanomą modelį, kad poreikių patenkinimas ir frustracija yra mediatoriai, vertinant ryšį tarp asmenybės ir emocijų atpažinimo. Tačiau šio modelio patvirtinimas yra matomas tik vertinant sąmoningumo, susietumo patenkinimo ir emocijų atpažinimo ryšį. Atsižvelgiant į šiuos, taip pat anksčiau pateiktus rezultatus kyla prielaida, iškelta ir kituose tyrimuose, kad skirtingų emocijų atpažinimas yra susijęs su skirtingais mechanizmais. Iš dalies tam yra ir biologinis pagrindas. Kaip pavyzdžiui, aukščiau pateikta informaciją apie migdolinio kūno įtaka atpažįstant baimės emociją (Calder et. al., 2011). Tačiau šio kūno įtaka kitų emocijų atpažinimui yra prieštaringa. Tai yra vienas iš patvirtinimų, leidžiančių manyti apie skirtingus emocijų atpažinimo mechanizmus, kalbant apie veido išraiškas. Todėl šie rezultatai sukelia pagrindą nagrinėti kiekvienos emocijos atpažinimą atskirai, o ne bendrą emocijų atpažinimo lygį. Taip pat yra tikėtina, kad skirtingų emocijų atpažinimas yra susijęs su skirtingais konstruktais. Tačiau šiai minčiai patvirtinti ar paneigti yra reikalingi tolesni tyrimai šioje srityje. Tačiau šiuos rezultatus taipogi reikėtų vertinti atsargiai. Atsižvelgiant į tai, kad naudoti instrumentai yra problematiški, minėti ryšiai ar jų nebūvimas gali būti paaiškinami ir instrumento trūkumais. Todėl negalima atmesti galimybės, kad naudojant tinkamesnį instrumentą, mediacijos ryšiai galėtų būti matomi tarp visų asmenybės bruožų ir emocijų atpažinimo, arba nematomi apskritai.

4.7 Tyrimo trūkumai

Pradėti trūkumų nagrinėjimą būtų tikslinga nuo imties dydžio. Šiame tyrime dalyvavo 174 tiriamieji. Ryšiai, pastebėti tarp kintamųjų tipiška yra silpni. Todėl negalima atmesti galimybės, kad surinkus daugiau tiriamųjų, gali būti pastebima ir daugiau ryšių. Tiesa, atsižvelgiant į tai, kokia imtis yra renkama, didesnė imtis ne visuomet yra reali galimybė.

Toliau – emocijų atpažinimo įvertinimo metodas. Įvertinimui pasirinktas nuotraukų rinkinys rodo itin didelio intensyvumo emociškos išraiškas. Tokia užduotis gali būti per lengva, siekiant nustatyti sąsajas tarp kintamųjų. Galbūt sąsajos būtų pastebėtos tik sumažinus stimulo intensyvumą, tačiau pasirinktas metodas to padaryti neleidžia. Šis įvertinimo metodas leidžia daryti išvadas tik apie maksimalaus arba arti tokio intensyvumo emociškos išraiškų atpažinimą. Be to, tiriamieji užduotį atliko naudodami savo kompiuterius. Jų raiška, ekrano dydis ir kiti techniniai parametrai gali būti skirtingi, todėl negalima atmesti galimybės, kad skirtingų kompiuterių ekranai galėjo turėti įtakos tam, kaip gerai tiriamieji pastebi stimulo detales ir tuo pačiu emocijų atpažinimo įvertinimui. Užduotyje naudoti statiniai stimulai taip pat neatitinka realių sąlygų, todėl, tikėtina, neleidžia išmatuoti realaus tiriamųjų emocijų atpažinimo. Neribotas žiūrėjimo laikas taip pat palengvina užduotį ir galbūt pašalina mechanizmus, kurie yra priklausomi nuo žiūrėjimo trukmės.

Asmenybės įvertinimas taip pat nėra be trūkumų. Nors asmenybės modelio teorija ir instrumentas yra tinkami ir pagrįsti psichologijos mokslo žiniomis, asmenybės vertinimo instrumento vertimas gali būti problematiškas. Ne visi validumo ir patikimumo įverčiai yra tinkami. Atliktas instrumento vertimas gali turėti tam įtakos. Ypatingą dėmesį reikėtų atkreipti į metodų dalyje nurodomus teiginius, kurie yra labiausiai problematiški. Tai yra svarbu, kadangi netinkamas instrumentas gali iškreipti tyrimo rezultatus. Todėl nėra aišku, ar gauti rezultatai atitinka realybę, ar jie gauti būtent dėl netinkamo instrumento matavimo. Tiesa, atsižvelgiant į tai, kad nemažai gautų rezultatų sutampa su tuo, kas nurodoma literatūroje, nėra pagrindo teigti, kad gauti rezultatai yra visai netinkami. Tačiau reikia pabrėžti, kad visi rezultatai turi būti vertinami ir interpretuojami minėtų instrumentų ribotumo kontekste.

4.8 Rekomendacijos

Šiame tyrime buvo nagrinėjimas ryšys, tarp gebėjimo atpažinti emocijas, bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos bei asmenybės bruožų. Svarbu pastebėti, kad emocijų atpažinimas buvo vertinamas remiantis veido išraiškomis. Tačiau emocijų komunikacijos kanalų yra ir daugiau: pranešimo turinys, balso tonas, kūno kalba, kontekstinė informacija ir t.t. Todėl net nepastebėjus ryšio tarp kintamųjų šio tyrimo kontekste, tas ryšys gali būti matomas vertinant kitą emocijų atpažinimo formą. Kitaip tariant, šis ryšys gali skirtis nuo emocijų atpažinimo mechanizmo. Todėl prieš darant išvadą, ar šie kintamieji yra susiję, ar ne, reikėtų ištirti ir kitus emocijų atpažinimo būdus. Šiame tyrime buvo pateikiami didelio intensyvumo stimulai. Vertėtų įvertinti, kaip keičiasi ryšiai tarp kintamųjų (jeigu keičiasi), pateikiant skirtingu intensyvumo stimulus. Ar asmenybė ar poreikių patenkinimas tampa svarbesni, pvz. siekiant identifikuoti 20% intensyvumo veido išraišką. Taip pat vertėtų pažiūrėti į tai, ar šių kintamųjų ryšiai skiriasi priklausomai nuo žiūrėjimo trukmės, ar priklausomai nuo stimulo formos: t.y. statinis arba dinaminis.

4.9 Rezultatų apibendrinimas

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad tarp asmenybės bruožų ir emocijų atpažinimo egzistuoja reikšmingas ryšys. Tačiau šis ryšys stebimas tik tarp tam tikrų asmenybės bruožų ir tam tikrų emocijų atpažinimo. T.y. šis ryšys nėra universalus. Tokia pati situacija yra matoma ir vertinant ryšį tarp bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos ir emocijų atpažinimo. Pastebėtas ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo kaip mediatoriaus vaidmuo, vertinant ryšį tarp asmenybės bruožų ir emocijų atpažinimo. Tačiau vėl, tai stebima tik vertinant ryšį tarp sąmoningumo ir emocijų atpažinimo, kuomet susietumo poreikio patenkinimas yra mediatorius.

Nepastebėti reikšmingi emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos skirtumai tarp lyčių. Tačiau pastebėta, kad moterų imtyje yra labiau išreikšti ekstraversijos, neurotiškumo ir atvirumo naujoms patirtims bruožai, lyginant su vyrų imtimi.

Taip pat pastebėta, kad ryšiai tarp kintamųjų skiriasi tarp lyčių. Moterų imtyje nebuvo pastebėti jokie reikšmingi ryšiai tarp asmenybės bruožų ir emocijų atpažinimo, taip pat tarp bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos ir emocijų atpažinimo.

Atliktas tyrimas taip pat nėra be trūkumų. Imties dydis, naudotų instrumentų patikimumo ir validumo įverčiai, naudota tyrimo procedūra – visa tai gali būti tobulintina ir šiame tyrime gauti rezultatai gali būti paveikti šių trūkumų.

Galiausiai, visos tyrimo išvados yra galiojančios tik specifiniame vyrų, dirbančių teisėsaugos pareigūno darbą kontekste, atsižvelgiant į minėtus tyrimo ribotumus. Tačiau, remiantis tyrimo rezultatais yra tikėtina, kad teisėsaugos įstaigose implementuojant programas, skirtas didinti susietumo poreikio patenkinimą (t.y. akcentuoti bendruomenės svarbą, įdiegti programas, skirtas ugdyti darbuotojų bendrystės ryšius ir pan.), tai gali turėti teigiamą įtaką pareigūnų emocijų atpažinimo gebėjimui.

5. IŠVADOS

- 1) Tiroje teisėsaugos pareigūnų imtyje, emocijų atpažinimo skirtumai tarp lyčių nenustatyti.
- 2) Tiroje teisėsaugos pareigūnų imtyje, moterų grupėje nustatyti stipriau išreikšti ekstraversijos, neurotiškumo ir atvirumo naujoms patirtims asmenybės bruožai, lyginant su vyrų grupe.
- 3) Tiroje teisėsaugos pareigūnų imtyje, bazinių psichologinių poreikių patenkinimo ir frustracijos skirtumai tarp lyčių nenustatyti.
- 4) Tiroje teisėsaugos pareigūnų imtyje amžius yra: 4.1) teigiamai susijęs su neutralaus veido atpažinimu vyrų grupėje, 4.2) teigiamai susijęs su baimės atpažinimu moterų grupėje.
- 5) Tiroje teisėsaugos pareigūnų imtyje, vyrų grupėje nustatytas teigiamas ryšys tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų: 5.1) emocijų atpažinimas yra teigiamai susijęs su sutariamumo asmenybės bruožu; 5.2) pykčio atpažinimas yra teigiamai susijęs su sutariamumo asmenybės bruožu; 5.3) pasibjaurėjimo atpažinimas yra teigiamai susijęs su sutariamumo asmenybės bruožu; 5.4) nuostabos atpažinimas yra teigiamai susijęs su sutariamumo asmenybės bruožu; 5.5) baimės atpažinimas yra teigiamai susijęs su sąmoningumo asmenybės bruožu; 5.6) džiaugsmo atpažinimas yra teigiamai susijęs su sutariamumo asmenybės bruožu.
- 6) Tiroje teisėsaugos pareigūnų imtyje, vyrų grupėje nustatytas neigiamas ryšys tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų: 6.1) pykčio atpažinimas yra neigiamai susijęs su neurotiškumo asmenybės bruožu.
- 7) Tiroje teisėsaugos pareigūnų imtyje, vyrų grupėje nustatytas teigiamas ryšys tarp emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos: 6.1) emocijų atpažinimas yra teigiamai susijęs su susietumo ir kompetencijos poreikių patenkinimu; 6.2) pykčio atpažinimas yra teigiamai susijęs su susietumo ir kompetencijos poreikių patenkinimu; 6.3) nuostabos atpažinimas

yra teigiamai susijęs su susietumo ir kompetencijos poreikių patenkinimu; 6.4) baimės atpažinimas yra teigiamai susijęs su susietumo poreikio patenkinimu; 6.5) džiaugsmo atpažinimas yra teigiamai susijęs su susietumo ir kompetencijos poreikių patenkinimu; 6.6) neutralaus veido atpažinimas yra teigiamai susijęs su susietumo poreikio patenkinimu.

8) Tirtoje teisėsaugos pareigūnų imtyje, vyrų grupėje nustatytas neigiamas ryšys tarp emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos: 8.1) emocijų atpažinimas yra neigiamai susijęs su susietumo ir kompetencijos poreikių frustracija; 8.2) pykčio atpažinimas yra neigiamai susijęs su susietumo ir kompetencijos poreikių frustracija; 8.3) baimės atpažinimas yra neigiamai susijęs su susietumo poreikio frustracija; 8.4) neutralaus veido atpažinimas yra neigiamai susijęs su susietumo poreikio frustracija.

9) Tirtoje teisėsaugos pareigūnų imtyje nustatytas ryšys tarp asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos.

10) Tirtoje teisėsaugos pareigūnų imtyje, vyrų grupėje, ryšys tarp sąmoningumo asmenybės bruožo ir emocijų atpažinimo yra medijuojamas susietumo poreikio patenkinimo.

6. LITERATŪRA

1) Abbruzzese, L., Magnani, N., Robertson, I. H., & Mancuso, M. (2019). Age and Gender Differences in Emotion Recognition. *Frontiers in Psychology*, 10. doi:10.3389/fpsyg.2019.02371

2) Abrahamsen, S., & Strype, J. (2009). Are they all the same? Norwegian police officers' personality characteristics and tactics of conflict resolution. *Policing and Society*, 20(1), 99–123. doi:10.1080/10439460903377303

3) Abrahamsen, S. (2006). *Police Personality*. Politihøgskolen, Oslo.

4) Acland, E. L., Jambon, M., & Malti, T. (2021). Children's emotion recognition and aggression: A multi-cohort longitudinal study. *Aggressive behavior*, 47(6), 646–658. <https://doi.org/10.1002/ab.21989>

5) Ajilore, O., & Shirey, S. (2017). Do #AllLivesMatter? An Evaluation of Race and Excessive Use of Force by Police. *Atlantic Economic Journal*, 45(2), 201–212. <https://doi.org/10.1007/s11293-017-9538-6>

6) Al-Khouja M., Graham L., Weinstein N. & Zheng Y. (2020) How autonomy support and ethical value alignment influences attitudes towards diversity in English police. *Journal of Moral Education*, 49:3, 365-380, DOI: 10.1080/03057240.2019.1697867

7) Alang, S., McAlpine, D. D., & Hardeman, R. (2020). Police Brutality and Mistrust in Medical Institutions. *Journal of racial and ethnic health disparities*, 7(4), 760–768. <https://doi.org/10.1007/s40615-020-00706-w>

- 8) Alang, S., McAlpine, D., McClain, M., & Hardeman, R. (2021). Police brutality, medical mistrust and unmet need for medical care. *Preventive medicine reports*, 22, 101361. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2021.101361>
- 9) American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- 10) Andronikidou A. & Kovras I. (2012) Cultures of Rioting and Anti-Systemic Politics in Southern Europe. *West European Politics*, 35:4, 707-725, DOI: 10.1080/01402382.2012.682342
- 11) Angie, A. D., Connelly, S., Waples, E. P., & Kligyte, V. (2011). The influence of discrete emotions on judgement and decision-making: a meta-analytic review. *Cognition & emotion*, 25(8), 1393–1422. <https://doi.org/10.1080/02699931.2010.550751>
- 12) Ashton, M. C., Lee, K., & Paunonen, S. V. (2002). What is the central feature of extraversion? Social attention versus reward sensitivity. *Journal of personality and social psychology*, 83(1), 245–252.
- 13) Atherley L. & Hickman M. (2014). Controlling Use of Force: Identifying Police Use of Excessive Force through Analysis of Administrative Records. *Policing*. 8. 123-134. 10.1093/polic/pau003.
- 14) Atherton, O. E., Sutin, A. R., Terracciano, A., & Robins, R. W. (2022). Stability and change in the Big Five personality traits: Findings from a longitudinal study of Mexican-origin adults. *Journal of Personality and Social Psychology*, 122(2), 337–350. <https://doi.org/10.1037/pspp0000385>
- 15) Baez, S., Marengo, J., Perez, A., Huepe, D., Font, F. G., Rial, V., Gonzalez-Gadea, M. L., Manes, F., & Ibanez, A. (2015). Theory of mind and its relationship with executive functions and emotion recognition in borderline personality disorder. *Journal of neuropsychology*, 9(2), 203–218. <https://doi.org/10.1111/jnp.12046>
- 16) Barrett, L. F. (2006). Are Emotions Natural Kinds? *Perspectives on Psychological Science*, 1(1), 28–58. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2006.00003.x>
- 17) Barrett L. F. (2012). Emotions are real. *Emotion* (Washington, D.C.), 12(3), 413–429. <https://doi.org/10.1037/a0027555>
- 18) Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- 19) Blairy, S., Herrera, P., & Hess, U. (1999). Mimicry and the judgment of emotional facial expressions. *Journal of Nonverbal Behavior*, 23(1), 5–41. <https://doi.org/10.1023/A:1021370825283>

- 20) Borges, V. F., Ferrer-Rosa, N. M., Juruena, M. F., & Estanislau, C. (2018). Recognition of a response to potential threat: Evidence for a facial expression of anxiety? *Psychology & Neuroscience*, 11(1), 18–27. <https://doi.org/10.1037/pne0000116>
- 21) Brackett, M. A., & Mayer, J. D. (2003). Convergent, discriminant, and incremental validity of competing measures of emotional intelligence. *Personality & social psychology bulletin*, 29(9), 1147–1158. <https://doi.org/10.1177/0146167203254596>
- 22) Bratko, D., Butković, A. Vukasović Hlupić, T. & Pocrnić, M. (2022). Etiology of Basic Psychological Needs and Their Association with Personality: A Twin Study. *Journal of Research in Personality*. 104201. 10.1016/j.jrp.2022.104201.
- 23) Cabanac M. (2002). What is emotion? *Behavioural processes*, 60(2), 69–83. [https://doi.org/10.1016/s0376-6357\(02\)00078-5](https://doi.org/10.1016/s0376-6357(02)00078-5)
- 24) Calder, A. J., Young, A. W., Perrett, D. I., Ectoff, N. L., & Rowland, D. (1996). Categorical perception of morphed facial expressions. *Visual Cognition*, 3(2), 81–117. <https://doi.org/10.1080/713756735>
- 25) Calder, A. J., Ewbank, M., & Passamonti, L. (2011). Personality influences the neural responses to viewing facial expressions of emotion. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological sciences*, 366(1571), 1684–1701. <https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0362>
- 26) Calvo, M. G., & Nummenmaa, L. (2016). Perceptual and affective mechanisms in facial expression recognition: An integrative review. *Cognition & emotion*, 30(6), 1081–1106. <https://doi.org/10.1080/02699931.2015.1049124>
- 27) Calvo, M. G., Avero, P., Fernández-Martín, A., & Recio, G. (2016). Recognition thresholds for static and dynamic emotional faces. *Emotion* (Washington, D.C.), 16(8), 1186–1200. <https://doi.org/10.1037/emo0000192>
- 28) Campbell, W. K., & Miller, J. D. (2013). Narcissistic personality disorder and the five-factor model: Delineating narcissistic personality disorder, grandiose narcissism, and vulnerable narcissism. In T. A. Widiger & P. T. Costa, Jr. (Eds.), *Personality disorders and the five-factor model of personality* (pp. 133–145). *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/13939-009>
- 29) Carver, C. S., & Connor-Smith, J. (2010). Personality and coping. *Annual review of psychology*, 61, 679–704. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100352>
- 30) Caspi, A., Roberts, B. W., & Shiner, R. L. (2005). Personality development: stability and change. *Annual review of psychology*, 56, 453–484. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.55.090902.141913>

- 31) Challacombe, D.J., Ackerman, M. & Stones, A. (2019), "Personality trait differences in law enforcement officers: The impact of career-related stress and lengths of service", *Policing: An International Journal*, Vol. 42 No. 6, pp. 1081-1096. <https://doi.org/10.1108/PIJPSM-01-2019-0004>
- 32) Chapman, H., Gillespie, S & Mitchell, I. (2017). Facial affect processing in incarcerated violent males: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*. 10.1016/j.avb.2017.10.006.
- 33) Chen, B., Vansteenkiste, M., Beyers, W., Boone, L., Deci, E. L., Van der Kaap-Deeder, J., Duriez, B., Lens, W., Matos, L., Mouratidis, A., Ryan, R. M., Sheldon, K. M., Soenens, B., Van Petegem, S., & Verstuyf, J. (2015). Basic psychological need satisfaction, need frustration, and need strength across four cultures. *Motivation and Emotion*, 39(2), 216–236. <https://doi.org/10.1007/s11031-014-9450-1>
- 34) Cobb, C. D., & Mayer, J. D. (2000). Emotional Intelligence: What the Research Says. *Educational leadership*, 58(3), 14-18.
- 35) Cobb-Clark, D. & Schurer, S. (2011). The Stability of Big-Five Personality Traits. *Economics Letters*. 115. 10.2139/ssrn.1919414.
- 36) Costa, P. T., Jr., & Widiger, T. A. (Eds.). (2002). (2nd ed.). *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/10423-000>
- 37) Costa, P. T., Jr., & McCrae, R. R. (2011). The Five-Factor Model, Five-Factor Theory, and interpersonal psychology. In L. M. Horowitz & S. Strack (Eds.), *Handbook of interpersonal psychology: Theory, research, assessment, and therapeutic interventions* (pp. 91–104). John Wiley & Sons, Inc..
- 38) Costa, P. T., Jr, McCrae, R. R., & Löckenhoff, C. E. (2019). Personality Across the Life Span. *Annual review of psychology*, 70, 423–448. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010418-103244>
- 39) Costa, P. T., Terracciano, A., & McCrae, R. R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: robust and surprising findings. *Journal of personality and social psychology*, 81(2), 322–331. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.81.2.322>
- 40) Costa, S., Ingoglia, S., Inguglia, C., Liga, F., Lo Coco, A & Larcan, R. (2017). Psychometric Evaluation of the Basic Psychological Need Satisfaction and Frustration Scale (BPNSFS) in Italy. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*. 1-14. 10.1080/07481756.2017.1347021.
- 41) Cunningham M. R. (1977). Personality and the structure of the nonverbal communication of emotion. *Journal of personality*, 45(4), 564–584. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1977.tb00172.x>
- 42) Čigrin, V. (2013). Šaunamojo ginklo panaudojimo policijos veikloje analizė. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 10, 36-44.

- 43) Damian, R. I., Spengler, M., Sutu, A., & Roberts, B. W. (2019). Sixteen going on sixty-six: A longitudinal study of personality stability and change across 50 years. *Journal of Personality and Social Psychology*, 117(3), 674–695. <https://doi.org/10.1037/pspp0000210>
- 44) Daros, A. R., Zakzanis, K. K., & Ruocco, A. C. (2013). Facial emotion recognition in borderline personality disorder. *Psychological medicine*, 43(9), 1953–1963. <https://doi.org/10.1017/S0033291712002607>
- 45) Daros, A. R., Uliaszek, A. A., & Ruocco, A. C. (2014). Perceptual biases in facial emotion recognition in borderline personality disorder. *Personality disorders*, 5(1), 79–87. <https://doi.org/10.1037/per0000056>
- 46) Davidson, R. J., Jackson, D. C., & Kalin, N. H. (2000). Emotion, plasticity, context, and regulation: perspectives from affective neuroscience. *Psychological bulletin*, 126(6), 890–909. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.6.890>
- 47) Davies, T., Isakjee, A. & Dhesi, S. (2017). Violent Inaction: The Necropolitical Experience of Refugees in Europe: *Violent Inaction*. Antipode. 49. 10.1111/anti.12325.
- 48) de Gelder, B. L. M. F., Teunisse, J.-P., & Benson, P. J. (1997). Categorical perception of facial expressions: Categories and their internal structure. *Cognition and Emotion*, 11(1), 1–23. <https://doi.org/10.1080/026999397380005>
- 49) de Paiva-Silva, A. I. d., Pontes, M. K., Aguiar, J. S. R., & de Souza, W. C. (2016). How do we evaluate facial emotion recognition? *Psychology & Neuroscience*, 9(2), 153–175. <https://doi.org/10.1037/pne0000047>
- 50) Deak, A. (2011). Brain and emotion: Cognitive neuroscience of emotions. *Review of Psychology*, 18(2), 71–80.
- 51) Demenescu, L. R., Mathiak, K. A., & Mathiak, K. (2014). Age- and gender-related variations of emotion recognition in pseudowords and faces. *Experimental aging research*, 40(2), 187–207. <https://doi.org/10.1080/0361073X.2014.882210>
- 52) Depue, R. A., & Collins, P. F. (1999). Neurobiology of the structure of personality: dopamine, facilitation of incentive motivation, and extraversion. *The Behavioral and brain sciences*, 22(3), 491–569. <https://doi.org/10.1017/s0140525x99002046>
- 53) Desmond, M., Papachristos, A. V., & Kirk, D. S. (2020). Evidence of the Effect of Police Violence on Citizen Crime Reporting. *American Sociological Review*, 85(1), 184–190. <https://doi.org/10.1177/0003122419895979>
- 54) Desmond, M., Papachristos, A. V., & Kirk, D. S. (2016). Police Violence and Citizen Crime Reporting in the Black Community. *American Sociological Review*, 81(5), 857–876. <https://doi.org/10.1177/0003122416663494>

- 55) DeVlyder, J., Fedina, L., & Link, B. (2020). Impact of Police Violence on Mental Health: A Theoretical Framework. *American journal of public health*, 110(11), 1704–1710. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2020.305874>
- 56) DeYoung, C. G., Quilty, L. C., & Peterson, J. B. (2007). Between facets and domains: 10 aspects of the Big Five. *Journal of personality and social psychology*, 93(5), 880–896. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.5.880>
- 57) DeYoung, C. G. (2015). Cybernetic Big Five Theory. *Journal of Research in Personality*, 56, 33–58. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2014.07.004>
- 58) Digman, J. M., & Inouye, J. (1986). Further specification of the five robust factors of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(1), 116–123. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.1.116>
- 59) Distel, M. A., Trull, T. J., Willemsen, G., Vink, J. M., Derom, C. A., Lynskey, M., Martin, N. G., & Boomsma, D. I. (2009). The five-factor model of personality and borderline personality disorder: a genetic analysis of comorbidity. *Biological psychiatry*, 66(12), 1131–1138. <https://doi.org/10.1016/j.biopsych.2009.07.017>
- 60) Ekman, P., & Cordaro, D. (2011). What is meant by calling emotions basic. *Emotion Review*, 3(4), 364–370. <https://doi.org/10.1177/1754073911410740>
- 61) Ekman, P. (1992). An argument for basic emotions. *Cognition and Emotion*, 6(3-4), 169–200. <https://doi.org/10.1080/02699939208411068>
- 62) Ekman, P. (1992). Facial expression and emotion. *American Psychological Association*. 48(4), 384-392.
- 63) Ekman, P., & Friesen, W.V. (1986). A new pan-cultural facial expression of emotion. *Motivation and Emotion*, 10, 159-168.
- 64) Elfenbein H. A. & Marsh A. A. (2002). Emotional Intelligence and the Recognition of Emotion from Facial Expressions. *Ldv Forum - LDV*.
- 65) Elliott, E. A., & Jacobs, A. M. (2013). Facial expressions, emotions, and sign languages. *Frontiers in psychology*, 4, 115. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00115>
- 66) Endler, N. S., Speer, R. L., Johnson, J. M., & Flett, G. L. (2000). Controllability, coping, efficacy, and distress. *European Journal of Personality*, 14(3), 245–264. [https://doi.org/10.1002/1099-0984\(200005/06\)14:3<245::AID-PER375>3.0.CO;2-G](https://doi.org/10.1002/1099-0984(200005/06)14:3<245::AID-PER375>3.0.CO;2-G)
- 67) Frenkel, T. I., & Bar-Haim, Y. (2011). Neural activation during the processing of ambiguous fearful facial expressions: an ERP study in anxious and nonanxious individuals. *Biological psychology*, 88(2-3), 188–195. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2011.08.001>

- 68) García, L. F., Aluja, A., Urieta, P., & Gutierrez, F. (2022). High convergent validity among the five-factor model, PID-5-SF, and PiCD. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 13(2), 119–132. <https://doi.org/10.1037/per0000486>
- 69) Gillespie, S. M., Rotshtein, P., Satherley, R. M., Beech, A. R., & Mitchell, I. J. (2015). Emotional expression recognition and attribution bias among sexual and violent offenders: a signal detection analysis. *Frontiers in psychology*, 6, 595. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00595>
- 70) Gino, F., Brooks, A. W., & Schweitzer, M. E. (2012). Anxiety, advice, and the ability to discern: feeling anxious motivates individuals to seek and use advice. *Journal of personality and social psychology*, 102(3), 497–512. <https://doi.org/10.1037/a0026413>
- 71) Goeleven, E., De Raedt, R., Leyman, L., & Verschuere, B. (2008). The Karolinska Directed Emotional Faces: A validation study. *Cognition and Emotion*, 22(6), 1094–1118. <https://doi.org/10.1080/02699930701626582>
- 72) Graziano, W. G., Habashi, M. M., Sheese, B. E., & Tobin, R. M. (2007). Agreeableness, empathy, and helping: A person × situation perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(4), 583–599. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.4.583>
- 73) Halama, P., Kohút, M., Soto, C. J., & John, O. P. (2020). Slovak adaptation of the Big Five Inventory (BFI-2): Psychometric properties and initial validation. *Studia Psychologica*, 62(1), 74–87. <https://doi.org/10.31577/sp.2020.01.792>
- 74) Hampson, E., Anders, S.M., & Mullin, L.I. (2006). A female advantage in the recognition of emotional facial expressions: test of an evolutionary hypothesis. *Evolution and Human Behavior*, 27, 401-416.
- 75) Hänggi, Y. (2004). Stress and Emotion Recognition: An Internet Experiment Using Stress Induction. *Swiss Journal of Psychology*, 63(2), 113–125. <https://doi.org/10.1024/1421-0185.63.2.113>
- 76) Harrigan, J. A., & O'Connell, D. M. (1996). How do you look when feeling anxious? Facial displays of anxiety. *Personality and Individual Differences*, 21(2), 205–212. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(96\)00050-5](https://doi.org/10.1016/0191-8869(96)00050-5)
- 77) He, W., & Lin, H. (2020). Recognition of Contextually Threat-Related Scenes is Enhanced by Preceding Emotionally Incongruent Facial Expression. *Advances in cognitive psychology*, 16(1), 76–84. <https://doi.org/10.5709/acp-0286-3>
- 78) Hemming, L., Haddock, G., Shaw, J., & Pratt, D. (2019). Alexithymia and Its Associations With Depression, Suicidality, and Aggression: An Overview of the Literature. *Frontiers in psychiatry*, 10, 203. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00203>
- 79) Hess, U., Blairy, S., & Kleck, R. E. (1997). The intensity of emotional facial expressions and decoding accuracy. *Journal of Nonverbal Behavior*, 21(4), 241–257. <https://doi.org/10.1023/A:1024952730333>

- 80) Hirschfield, P. J. (2015). Lethal Policing: Making Sense of American Exceptionalism. *Sociological Forum*, 30(4), 1109–1117. <http://www.jstor.org/stable/24878716>
- 81) Hoffmann, H., Kessler, H., Eppel, T., Rukavina, S., & Traue, H. C. (2010). Expression intensity, gender and facial emotion recognition: Women recognize only subtle facial emotions better than men. *Acta psychologica*, 135(3), 278–283. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2010.07.012>
- 82) Deary, I. J., Peter, A., Austin, E., & Gibson, G. (1998). Personality traits and personality disorders. *British journal of psychology* (London, England : 1953), 89 (Pt 4), 647–661. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1998.tb02708.x>
- 83) Israelashvili, J., Oosterwijk, S., Sauter, D., & Fischer, A. (2019). Knowing me, knowing you: emotion differentiation in oneself is associated with recognition of others' emotions. *Cognition & emotion*, 33(7), 1461–1471. <https://doi.org/10.1080/02699931.2019.1577221>
- 84) Izard, C. E. (1992). Basic emotions, relations among emotions, and emotion-cognition relations. *Psychological Review*, 99(3), 561–565. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.99.3.561>
- 85) Jenkins, L. (2017). Does Personality effect Facial Emotion Recognition? A Comparison between the older Ekman Emotion Hexagon Test and a newly created Measure.
- 86) Jongen, S., Axmacher, N., Kremers, N. A., Hoffmann, H., Limbrecht-Ecklundt, K., Traue, H. C., & Kessler, H. (2014). An investigation of facial emotion recognition impairments in alexithymia and its neural correlates. *Behavioural brain research*, 271, 129–139. <https://doi.org/10.1016/j.bbr.2014.05.069>
- 87) Kairys, A. (2008). Didysis penketas: už ir prieš. *Psichologija*. 37. 71-84. 10.15388/Psichol.2008.0.2613.
- 88) Keltner, D., & Lerner, J. S. (2010). Emotion.
- 89) Khosdelazad, S., Jorna, L. S., McDonald, S., Rakers, S. E., Huitema, R. B., Buunk, A. M., & Spikman, J. M. (2020). Comparing static and dynamic emotion recognition tests: Performance of healthy participants. *PloS one*, 15(10), e0241297. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0241297>
- 90) Kligyte, V., Connelly, S., Thiel, C., & Devenport, L. (2013). The influence of anger, fear, and emotion regulation on ethical decision making. *Human Performance*, 26(4), 297–326. <https://doi.org/10.1080/08959285.2013.814655>
- 91) Kowalska M. & Wróbel M. (2017) Basic Emotions. In: Zeigler-Hill V., Shackelford T. (eds) Encyclopedia of Personality and Individual Differences. *Springer*, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8_495-1
- 92) Künecke, J., Wilhelm, O., & Sommer, W. (2017). Emotion recognition in nonverbal face-to-face communication. *Journal of Nonverbal Behavior*, 41(3), 221–238. <https://doi.org/10.1007/s10919-017-0255-2>

- 93) Laurinavičius A. (2001). Policijos tarnavimo bendruomenei problemas. *Jurisprudencija*, 19(11).
- 94) Lawrence, K., Campbell, R., & Skuse, D. (2015). Age, gender, and puberty influence the development of facial emotion recognition. *Frontiers in psychology*, 6, 761. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00761>
- 95) Lawrie, L., Jackson, M. C., & Phillips, L. H. (2019). Effects of induced sad mood on facial emotion perception in young and older adults. *Neuropsychology, development, and cognition*, 26(3), 319–335. <https://doi.org/10.1080/13825585.2018.1438584>
- 96) Lerner, J. S., & Keltner, D. (2001). Fear, anger, and risk. *Journal of personality and social psychology*, 81(1), 146–159. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.81.1.146>
- 97) Leppänen, J. M., & Nelson, C. A. (2006). The development and neural bases of facial emotion recognition. *Advances in child development and behavior*, 34, 207–246. [https://doi.org/10.1016/s0065-2407\(06\)80008-x](https://doi.org/10.1016/s0065-2407(06)80008-x)
- 98) Lindquist, K. A., & Gendron, M. (2013). What's in a word? Language constructs emotion perception. *Emotion Review*, 5(1), 66–71. <https://doi.org/10.1177/1754073912451351>
- 99) Lu, J., Xie, X. & Zhang, R. (2013). Focusing on appraisals: How and why anger and fear influence driving risk perception. *Journal of safety research*, 45C, 65-73. 10.1016/j.jsr.2013.01.009.
- 100) Luminet, O., Bagby, R. M., Wagner, H., Taylor, G. J., & Parker, J. D. (1999). Relation between alexithymia and the five-factor model of personality: a facet-level analysis. *Journal of personality assessment*, 73(3), 345–358. https://doi.org/10.1207/S15327752JPA7303_4
- 101) Lundqvist, D., Flykt, A., & Öhman, A. (1998). The Karolinska Directed Emotional Faces—KDEF (CD ROM). Stockholm: Karolinska Institute, Department of Clinical Neuroscience, Psychology Section.
- 102) Mann, L. S., Wise, T. N., Trinidad, A., & Kohanski, R. (1994). Alexithymia, affect recognition, and the five-factor model of personality in normal subjects. *Psychological reports*, 74(2), 563–567. <https://doi.org/10.2466/pr0.1994.74.2.563>
- 103) Marissen, M. A., Deen, M. L., & Franken, I. H. (2012). Disturbed emotion recognition in patients with narcissistic personality disorder. *Psychiatry research*, 198(2), 269–273. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2011.12.042>
- 104) Marsh, A. A., & Blair, R. J. (2008). Deficits in facial affect recognition among antisocial populations: a meta-analysis. *Neuroscience and biobehavioral reviews*, 32(3), 454–465. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2007.08.003>
- 105) Mathews, B. L., Koehn, A. J., Abtahi, M. M., & Kerns, K. A. (2016). Emotional Competence and Anxiety in Childhood and Adolescence: A Meta-Analytic Review. *Clinical child and family psychology review*, 19(2), 162–184. <https://doi.org/10.1007/s10567-016-0204-3>

- 106) Matsumoto D. (1987). The role of facial response in the experience of emotion: more methodological problems and a meta-analysis. *Journal of personality and social psychology*, 52(4), 769–774. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.52.4.769>
- 107) Matsumoto, D., LeRoux, J., Wilson-Cohn, C., Raroque, J., Kookan, K., Ekman, P., Yrizarry, N., Loewinger, S., Uchida, H., Yee, A., Amo, L., & Goh, A. (2000). A new test to measure emotion recognition ability: Matsumoto and Ekman's Japanese and Caucasian Brief Affect Recognition Test (JACBERT). *Journal of Nonverbal Behavior*, 24(3), 179–209. <https://doi.org/10.1023/A:1006668120583>
- 108) Mayer, J. D., Roberts, R. D., & Barsade, S. G. (2008). Human abilities: emotional intelligence. *Annual review of psychology*, 59, 507–536. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.59.103006.093646>
- 109) McIntosh, D. N. (1996). Facial feedback hypotheses: Evidence, implications, and directions. *Motivation and Emotion*, 20(2), 121–147. <https://doi.org/10.1007/BF02253868>
- 110) Micucci, A. & Gomme, I. (2005). American police and subcultural support for the use of excessive force. *Journal of Criminal Justice*. 33. 487-500. 10.1016/j.jcrimjus.2005.06.002.
- 111) Miller, L. (2015). Why Cops Kill: The Psychology of Police Deadly Force Encounters. *Aggression and Violent Behavior*, 22, 97-111. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.04.007>
- 112) Mill, A., Allik, J., Realo, A., & Valk, R. (2009). Age-related differences in emotion recognition ability: a cross-sectional study. *Emotion* (Washington, D.C.), 9(5), 619–630. <https://doi.org/10.1037/a0016562>
- 113) Montagne, B., Kessels, R. P. C., Frigerio, E., de Haan, E. H. F., & Perrett, D. I. (2005). Sex differences in the perception of affective facial expressions: Do men really lack emotional sensitivity? *Cognitive Processing*, 6(2), 136–141. <https://doi.org/10.1007/s10339-005-0050-6>
- 114) Montebanacci, O., Surcinelli, P., Rossi, N., & Baldaro, B. (2010). Alexithymia, Verbal Ability and Emotion Recognition. *Psychiatric Quarterly*, 82, 245-252.
- 115) Moors, A. (2010). Theories of emotion causation: A review. In J. De Houwer & D. Hermans (Eds.), *Cognition and emotion: Reviews of current research and theories* (pp. 1–37). Psychology Press. Abstract
- 116) Mukherjee, K. (2014). The Kashmir conflict in South Asia: Voices from Srinagar. *Defense and Security Analysis*. 30. 10.1080/14751798.2013.864868.
- 117) Nesse, R. M., & Ellsworth, P. C. (2009). Evolution, emotions, and emotional disorders. *The American psychologist*, 64(2), 129–139. <https://doi.org/10.1037/a0013503>
- 118) Nicolò, G., Semerari, A., Lysaker, P. H., Dimaggio, G., Conti, L., D'Angerio, S., Procacci, M., Popolo, R., & Carcione, A. (2011). Alexithymia in personality disorders: correlations with

symptoms and interpersonal functioning. *Psychiatry research*, 190(1), 37–42.
<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2010.07.046>

119) Niedenthal, P. M., Halberstadt, J. B., Margolin, J., & Innes-Ker, Å. H. (2000). Emotional state and the detection of change in facial expression of emotion. *European Journal of Social Psychology*, 30(2), 211–222. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0992\(200003/04\)30:2<211::AID-EJSP988>3.0.CO;2-3](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0992(200003/04)30:2<211::AID-EJSP988>3.0.CO;2-3)

120) Olderbak, S., Wilhelm, O., Hildebrandt, A., & Quoidbach, J. (2019). Sex differences in facial emotion perception ability across the lifespan. *Cognition & emotion*, 33(3), 579–588.
<https://doi.org/10.1080/02699931.2018.1454403>

121) Onofrei A. G. (2020). The relationship between automatic thoughts, negative emotionality and basic psychological needs. *Euromentor Journal - Studies about education*. 3, 117-138.

122) Ortony, A., & Turner, T. J. (1990). What's basic about basic emotions?. *Psychological review*, 97(3), 315–331. <https://doi.org/10.1037/0033-295x.97.3.315>

123) Palermo, R., O'Connor, K. B., Davis, J. M., Irons, J., & McKone, E. (2013). New tests to measure individual differences in matching and labelling facial expressions of emotion, and their association with ability to recognise vocal emotions and facial identity. *PloS one*, 8(6), e68126.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0068126>

124) Peabody, D., & Goldberg, L. R. (1989). Some determinants of factor structures from personality-trait descriptors. *Journal of personality and social psychology*, 57(3), 552–567.
<https://doi.org/10.1037//0022-3514.57.3.552>

125) Pešić, D., Adzic, T., Vuković, O., Kalanj, M., & Lečić-Toševski, D. (2020). Analysis of personality disorder profiles obtained by five-factor personality model. *Vojnosanitetski Pregled*, 77, 950-953.

126) Petrides, K. V., & Furnham, A. (2003). Trait emotional intelligence: Behavioural validation in two studies of emotion recognition and reactivity to mood induction. *European Journal of Personality*, 17(1), 39–57. <https://doi.org/10.1002/per.466>

127) Pichon, S., de Gelder, B., & Grèzes, J. (2009). Two different faces of threat. Comparing the neural systems for recognizing fear and anger in dynamic body expressions. *NeuroImage*, 47(4), 1873–1883. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2009.03.084>

128) Prinz, J. (2004). Which Emotions are Basic?.
10.1093/acprof:oso/9780198528975.003.0004.

129) Rapee R. M. (1997). Perceived threat and perceived control as predictors of the degree of fear in physical and social situations. *Journal of anxiety disorders*, 11(5), 455–461.
[https://doi.org/10.1016/s0887-6185\(97\)00022-4](https://doi.org/10.1016/s0887-6185(97)00022-4)

- 130) Rapheal, J. & Paul, V. K. (2017). Explaining the Relation between Basic Psychological Need Satisfaction and Emotional Intelligence. *Guru Journal of Behavioral and Social Sciences*.
- 131) Reeve, J., & Lee, W. (2019). A neuroscientific perspective on basic psychological needs. *Journal of personality*, 87(1), 102–114. <https://doi.org/10.1111/jopy.12390>
- 132) Richards, A., French, C. C., Calder, A. J., Webb, B., Fox, R., & Young, A. W. (2002). Anxiety-related bias in the classification of emotionally ambiguous facial expressions. *Emotion* (Washington, D.C.), 2(3), 273–287. <https://doi.org/10.1037/1528-3542.2.3.273>
- 133) Ritchey, M., Bessette-Symons, B., Hayes, S. M., & Cabeza, R. (2011). Emotion processing in the aging brain is modulated by semantic elaboration. *Neuropsychologia*, 49(4), 640–650. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2010.09.009>
- 134) Roberts, B. W., Walton, K. E., & Bogg, T. (2005). Conscientiousness and Health across the Life Course. *Review of General Psychology*, 9(2), 156–168. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.156>
- 135) Robins, R. W., Fraley, R. C., Roberts, B. W., & Trzesniewski, K. H. (2001). A longitudinal study of personality change in young adulthood. *Journal of personality*, 69(4), 617–640. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.694157>
- 136) Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H., & Knafo, A. (2002). The Big Five Personality Factors and Personal Values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(6), 789–801. <https://doi.org/10.1177/0146167202289008>
- 137) Rodríguez-Meirinhos, A., Antolín-Suárez, L., Brenning, K., Vansteenkiste, M., & Oliva, A. (2020). A bright and a dark path to adolescents' functioning: The role of need satisfaction and need frustration across gender, age, and socioeconomic status. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 21(1), 95–116. <https://doi.org/10.1007/s10902-018-00072-9>
- 138) Roithmayr D. (2016). The Dynamics of Excessive Force. *University of Chicago Legal Forum*: Vol. 2016 , Article 10.
- 139) Rolls E. T. (2000). Précis of The brain and emotion. *The Behavioral and brain sciences*, 23(2), 177–233. <https://doi.org/10.1017/s0140525x00002429>
- 140) Rottman, B. M., Ahn, W. K., Sanislow, C. A., & Kim, N. S. (2009). Can clinicians recognize DSM-IV personality disorders from five-factor model descriptions of patient cases?. *The American journal of psychiatry*, 166(4), 427–433. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2008.08070972>
- 141) Ruffman, T., Henry, J. D., Livingstone, V., & Phillips, L. H. (2008). A meta-analytic review of emotion recognition and aging: implications for neuropsychological models of aging. *Neuroscience and biobehavioral reviews*, 32(4), 863–881. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2008.01.001>

- 142) Ruiz, M. A., Pincus, A. L., & Schinka, J. A. (2008). Externalizing pathology and the five-factor model: a meta-analysis of personality traits associated with antisocial personality disorder, substance use disorder, and their co-occurrence. *Journal of personality disorders*, 22(4), 365–388. <https://doi.org/10.1521/pedi.2008.22.4.365>
- 143) Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000b). The darker and brighter sides of human existence: Basic psychological needs as a unifying concept. *Psychological Inquiry*, 11(4), 319–338. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_03
- 144) Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000a). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- 145) Ryan R. M. (1995). Psychological needs and the facilitation of integrative processes. *Journal of personality*, 63(3), 397–427. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1995.tb00501.x>
- 146) Satterthwaite, T. D., Wolf, D. H., Pinkham, A. E., Ruparel, K., Elliott, M. A., Valdez, J. N., Overton, E., Seubert, J., Gur, R. E., Gur, R. C., & Loughhead, J. (2011). Opposing amygdala and ventral striatum connectivity during emotion identification. *Brain and cognition*, 76(3), 353–363. <https://doi.org/10.1016/j.bandc.2011.04.005>
- 147) Scherer, K. R. (2005). What are emotions? And how can they be measured? *Social Science Information*, 44(4), 695–729. <https://doi.org/10.1177/0539018405058216>
- 148) Soto, C. J., & John, O. P. (2017). The next Big Five Inventory (BFI-2): Developing and assessing a hierarchical model with 15 facets to enhance bandwidth, fidelity, and predictive power. *Journal of personality and social psychology*, 113(1), 117–143. <https://doi.org/10.1037/pspp0000096>
- 149) Stouten, J., & De Cremer, D. (2010). "Seeing is believing": The effects of facial expressions of emotion and verbal communication in social dilemmas. *Journal of Behavioral Decision Making*, 23(3), 271–287. <https://doi.org/10.1002/bdm.659>
- 150) Sullivan, S., & Ruffman, T. (2004). Emotion recognition deficits in the elderly. *The International journal of neuroscience*, 114(3), 403–432. <https://doi.org/10.1080/00207450490270901>
- 151) Sullivan, S., Ruffman, T., & Hutton, S. B. (2007). Age differences in emotion recognition skills and the visual scanning of emotion faces. *The journals of gerontology*. 62(1), P53–P60. <https://doi.org/10.1093/geronb/62.1.p53>
- 152) Yakam, L. (2019). Police officers' perceptions of the people's complaints regarding police use of excessive force in Port Moresby, Papua New Guinea. 30. 21.
- 153) Terracciano, A., Merritt, M., Zonderman, A. B., & Evans, M. K. (2003). Personality traits and sex differences in emotion recognition among African Americans and Caucasians. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1000, 309–312. <https://doi.org/10.1196/annals.1280.032>

- 154) Tighe, H.R. (2012). Emotion Recognition and Personality Traits: a pilot study.
- 155) Tong, E. M. W., Bishop, G. D., Enkelmann, H. C., Diong, S. M., Why, Y. P., Khader, M., & Ang, J. (2009). Emotion and appraisal profiles of the needs for competence and relatedness. *Basic and Applied Social Psychology*, 31(3), 218–225. <https://doi.org/10.1080/01973530903058326>
- 156) Trilla, I., Weigand, A. & Dziobek, I. (2021). Affective states influence emotion perception: evidence for emotional egocentricity. *Psychological Research*. 85. 10.1007/s00426-020-01314-3.
- 157) Tyler, T. R. (2011). Trust and legitimacy: Policing in the USA and Europe. *European Journal of Criminology*, 8(4), 254–266. <https://doi.org/10.1177/1477370811411462>
- 158) Ünal-Aydın P., Orkun A & Canahmet B. (2020). The ability of emotion recognition associates with responsive behaviors related to covid-19 among Turkish individuals. *Epiphany. Journal of Transdisciplinary Studies* 13(2), 26-44.
- 159) Van Kleef, G. A. (2009). How Emotions Regulate Social Life: The Emotions as Social Information (EASI) Model. *Current Directions in Psychological Science*, 18(3), 184–188. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01633.x>
- 160) VandenBos, G. R. (Ed.). (2015). APA Dictionary of Psychology. *American Psychological Association*.
- 161) Vansteenkiste, M., & Ryan, R. M. (2013). On psychological growth and vulnerability: Basic psychological need satisfaction and need frustration as a unifying principle. *Journal of Psychotherapy Integration*, 23(3), 263–280. <https://doi.org/10.1037/a0032359>
- 162) Vansteenkiste, M., Ryan, R. & Soenens, B. (2020). Basic psychological need theory: Advancements, critical themes, and future directions. *Motivation and Emotion*. 44. 10.1007/s11031-019-09818-1.
- 163) Alexander, V., Bahr, M. & Hicks, R. (2014). Assessing Differences in Emotion Recognition, Non-Verbal Memory and Verbal Memory Between Young, Middle Old and Older Adults. 94-101. 10.5176/2251-1865_CBP14.37.
- 164) Vlachopoulos, S. P. (2008). The Basic Psychological Needs in Exercise Scale: Measurement invariance over gender. *Structural Equation Modeling*, 15(1), 114–135. <https://doi.org/10.1080/10705510701758398>
- 165) Vytal, K., & Hamann, S. (2010). Neuroimaging support for discrete neural correlates of basic emotions: a voxel-based meta-analysis. *Journal of cognitive neuroscience*, 22(12), 2864–2885. <https://doi.org/10.1162/jocn.2009.21366>
- 166) Vileikienė E. (2021). Gyventojų nuomonė apie teisėsaugos institucijas ir viešojo saugumo situacijos vertinimas. Vidaus reikalų ministerija.

- 167) Weisberg, Y. J., Deyoung, C. G., & Hirsh, J. B. (2011). Gender Differences in Personality across the Ten Aspects of the Big Five. *Frontiers in psychology*, 2, 178. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2011.00178>
- 168) Widiger T. A. (2020). Bruno Klopfer Award Address: Five-Factor Model Personality Disorder Scales. *Journal of personality assessment*, 102(1), 1–9. <https://doi.org/10.1080/00223891.2018.1477051>
- 169) Wierzbicka, A. (1995). Emotion and Facial Expression: A Semantic Perspective. *Culture & Psychology*, 1(2), 227–258. <https://doi.org/10.1177/1354067X9512005>
- 170) Willis, M. L., Windsor, N. A., Lawson, D. L., & Ridley, N. J. (2015). Situational Context and Perceived Threat Modulate Approachability Judgements to Emotional Faces. *PloS one*, 10(6), e0131472. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0131472>
- 171) Young, A. W., Rowland, D., Calder, A. J., Etcoff, N. L., Seth, A., & Perrett, D. I. (1997). Facial expression megamix: tests of dimensional and category accounts of emotion recognition. *Cognition*, 63(3), 271–313. [https://doi.org/10.1016/s0010-0277\(97\)00003-6](https://doi.org/10.1016/s0010-0277(97)00003-6)
- 172) Zeng, Y., Liu, X., & Cheng, L. (2021). Facial Emotion Perceptual Tendency in Violent and Non-violent Offenders. *Journal of interpersonal violence*, 886260521989848. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/0886260521989848>

7. SANTRAUKA

Gebėjimo atpažinti emocijas ryšys su asmenybės bruožais ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimu teisėsaugos pareigūnų imtyje

Šiame darbe yra siekiama įvertinti gebėjimo atpažinti emocijas ryšį su asmenybės bruožais ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimu teisėsaugos pareigūnų imtyje. Tai reiškia nustatyti, ar asmenybės bruožai bei bazinių psichologinių poreikių patenkinimas ir frustracija turi įtaką emocijų atpažinimo, remiantis veido išraiškomis sugebėjimui, teisėsaugos pareigūnų imtyje. Tyrime dalyvavo 154 respondentai, iš kurių 78 moterys, o 76 – vyrai. Visi tyrimo dalyviai dirba darba, susijusį su teisėsaugos pareigūno profesija. Tyrimo metu, naudojant KDEF (Karolinska Directed Emotional Faces) stimulų rinkinį buvo vertinamas tiriamųjų emocijų atpažinimo gebėjimas. Naudojant BFI-2 (Big Five Inventory) instrumentą buvo vertinamas asmenybės bruožų išreikštumas. Naudojant BPNSNF (Basic Psychological Need Satisfaction and Frustration Scale) instrumentą buvo vertinami tiriamųjų bazinių psichologinių poreikių patenkinimas ir frustracija. Siekiant palyginti kintamuosius tarp lyčių buvo naudojami T ir U testai. Siekiant įvertinti ryšius tarp kintamųjų buvo atliekama koreliacinė, tiesinės regresijos ir mediacinė analizės. Rezultatai atskleidė, kad emocijų atpažinimas ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimas bei frustracija tarp lyčių nesiskiria. Asmenybės bruožų išreikštumas tarp lyčių skiriasi. Buvo pastebėta, kad tiesiniai ryšiai tarp emocijų atpažinimo, asmenybės bruožų ir bazinių psichologinių poreikių patenkinimo bei frustracijos buvo reikšmingi tik vyrų imtyje. Rezultatai atskleidė, kad tarp emocijų atpažinimo ir asmenybės bruožų yra reikšmingas ryšys, tačiau tik tarp tam tikrų kintamųjų. Daugiausiai susijęs bruožas tai sutariamumas. Rezultatai atskleidė, kad tarp emocijų atpažinimo ir bazinių psichologinių poreikių bei frustracijos yra reikšmingas ryšys, tačiau tik tarp tam tikrų kintamųjų. Daugiausiai susijęs kintamasis buvo susietumo poreikio patenkinimas. Taip pat pastebėta reikšmingas susietumo patenkinimo kaip mediatoriaus efektas, tarp sąmoningumo ir emocijų atpažinimo.

Raktažodžiai. Emocijų atpažinimas, asmenybės bruožai, bazinių psichologinių poreikių patenkinimas ir frustracija, teisėsaugos pareigūnas.

8. ABSTRACT

Relationship Between the Ability to Recognize Emotions, Personality Traits and the Satisfaction of Basic Psychological Needs in a Sample of Law Enforcement Officers

The goal of the present study was to evaluate the relationship between the ability to recognize emotions, personality traits and the satisfaction of basic psychological needs in a sample of law enforcement officers. That means to determine, whether personality traits and basic psychological needs satisfaction and frustration has an effect of law enforcement officers ability to recognize emotions from facial expressions. The sample used consisted of 78 female and 76 male participants,

who, at the time of this study, were working as a law enforcement officers. In this study, emotion recognition ability was measured using KDEF (Karolinska Directed Emotional Faces) set of stimuli. Personality traits were measured using BFI-2 (Big Five Inventory). And basic psychological need satisfaction and frustration was measured using BPNSNF (Basic Psychological Need Satisfaction and Frustration Scale). In order to compare variables between genders, T and U tests were used. In order to evaluate the relationship between variables correlation, linear regression and mediation analyses were used. The results shows, that between both: emotion recognition ability and basic psychological needs satisfaction and frustration there are no significant differences between genders. However, significant differences between genders were found in personality trait scores. The relationship between the ability to recognize emotions, personality traits and the satisfaction of basic psychological needs was shown significant only in the male sample. The relationship between emotion recognition ability and personality traits were found to be significant, but only in certain variables. Same goes for emotion recognition ability and basic psychological need satisfaction and frustration. A significant relatedness satisfaction as mediator effect was found, when evaluating relationship between conscientiousness and emotion recognition ability.

Keywords. Emotion recognition ability, personality traits, basic psychological needs satisfaction and frustration, law enforcement officer.

9. PRIEDAI

A1 priedas

Ekstraversija

Factor Loadings

Factor	Indicator	Estimate	SE	Z	p
Socialumas	Asmenybė1	0.3522	0.0545	6.46	< .001
	Asmenybė16 R	0.7189	0.0798	9.01	< .001
	Asmenybė31 R	0.5077	0.0802	6.33	< .001
	Asmenybė46	0.7966	0.0722	11.03	< .001
Užtikrintumas	Asmenybė6	0.4871	0.0620	7.86	< .001
	Asmenybė21	0.6109	0.0767	7.96	< .001
	Asmenybė36 R	0.5098	0.0713	7.15	< .001
	Asmenybė51 R	0.2237	0.0851	2.63	0.009
Energingumas	Asmenybė11 R	0.0899	0.0737	1.22	0.223
	Asmenybė26 R	-0.5813	0.0803	-7.24	< .001
	Asmenybė41	-0.5426	0.0681	-7.96	< .001
	Asmenybė56	-0.5670	0.0614	-9.23	< .001

A2 priedas

Sutariamumas

Factor Loadings

Factor	Indicator	Estimate	SE	Z	p
Užuojauta	Asmenybė2	0.527	0.0596	8.84	< .001
	Asmenybė17 R	0.620	0.0786	7.89	< .001
	Asmenybė32	0.400	0.0648	6.18	< .001
	Asmenybė47 R	0.549	0.0982	5.59	< .001
Pagarba	Asmenybė7	0.311	0.0560	5.55	< .001
	Asmenybė22 R	0.430	0.0940	4.57	< .001
	Asmenybė37 R	0.596	0.0866	6.89	< .001
	Asmenybė52	0.351	0.0661	5.31	< .001
Pasitikėjimas	Asmenybė12 R	0.498	0.0958	5.19	< .001
	Asmenybė27	0.431	0.1019	4.23	< .001
	Asmenybė42 R	0.317	0.1054	3.01	0.003
	Asmenybė57	0.318	0.0785	4.05	< .001

A3 Priedas

Sąmoningumas

Factor Loadings

Factor	Indicator	Estimate	SE	Z	p
Organizuotumas	Asmenybė3 R	0.287	0.0853	3.37	< .001
	Asmenybė18	0.556	0.0707	7.86	< .001
	Asmenybė33	0.473	0.0636	7.44	< .001
	Asmenybė48 R	0.412	0.0526	7.84	< .001
Produktyvumas	Asmenybė8 R	0.463	0.0850	5.45	< .001
	Asmenybė23 R	0.603	0.0699	8.62	< .001
	Asmenybė38	0.468	0.0475	9.85	< .001
	Asmenybė53	0.503	0.0598	8.42	< .001
Atsakingumas	Asmenybė13	0.296	0.0591	5.01	< .001
	Asmenybė28 R	0.415	0.0797	5.21	< .001
	Asmenybė43	0.433	0.0521	8.31	< .001
	Asmenybė58 R	0.459	0.0830	5.53	< .001

A4 priedas

Neurotiškumas

Factor Loadings

Factor	Indicator	Estimate	SE	Z	p
Nerimastingumas	Asmenybė4 R	0.656	0.0704	9.32	< .001
	Asmenybė19	0.504	0.0585	8.61	< .001
	Asmenybė34	0.765	0.0793	9.66	< .001
	Asmenybė49 R	0.527	0.0790	6.67	< .001
Depresyvumas	Asmenybė9 R	0.336	0.0735	4.58	< .001
	Asmenybė24 R	0.401	0.0656	6.12	< .001
	Asmenybė39	0.751	0.0699	10.74	< .001
	Asmenybė54	0.786	0.0688	11.41	< .001
Emocinis nepastovumas	Asmenybė14	0.622	0.0907	6.86	< .001
	Asmenybė29 R	0.529	0.0755	7.00	< .001
	Asmenybė44 R	0.239	0.0720	3.32	< .001
	Asmenybė59	0.384	0.0936	4.10	< .001

A5 priedas

Atvirumas naujoms patirtims

Factor Loadings

Factor	Indicator	Estimate	SE	Z	p
Intelektinis smalsumas	Asmenybė10	0.457	0.0810	5.64	< .001
	Asmenybė25 R	0.393	0.0844	4.66	< .001
	Asmenybė40	0.293	0.1059	2.77	0.006
	Asmenybė55 R	0.418	0.0856	4.88	< .001
Estetinis jautrumas	Asmenybė5 R	0.828	0.0774	10.70	< .001
	Asmenybė20	-0.872	0.0822	-10.61	< .001
	Asmenybė35	-0.838	0.0750	-11.17	< .001
	Asmenybė50 R	-0.568	0.0921	-6.17	< .001
Kūrybinis vaizduotingumas	Asmenybė15	0.564	0.0667	8.45	< .001
	Asmenybė30 R	0.449	0.0877	5.11	< .001
	Asmenybė45 R	0.153	0.0840	1.83	0.068
	Asmenybė60	0.510	0.0723	7.05	< .001

A6 priedas

Bazinių psichologinių poreikių patenkinimas ir frustracija

Factor Loadings

Factor	Indicator	Estimate	SE	Z	p
Autonomijos patenkinimas	Poreikiai1	0.510	0.0544	9.38	< .001
	Poreikiai7	0.488	0.0595	8.21	< .001
	Poreikiai13	0.561	0.0662	8.47	< .001
	Poreikiai19	0.627	0.0599	10.47	< .001
Autonomijos frustracija	Poreikiai2	0.442	0.0825	5.36	< .001
	Poreikiai8	0.698	0.0770	9.07	< .001
	Poreikiai14	0.689	0.0767	8.98	< .001
	Poreikiai20	0.622	0.0844	7.37	< .001
Susietumo patenkinimas	Poreikiai3	0.440	0.0660	6.67	< .001
	Poreikiai9	0.406	0.0484	8.38	< .001
	Poreikiai15	0.588	0.0585	10.05	< .001
	Poreikiai21	0.581	0.0503	11.55	< .001
Susietumo frustracija	Poreikiai4	0.587	0.0709	8.28	< .001

Factor Loadings

Factor	Indicator	Estimate	SE	Z	p
Kompetencijos patenkinimas	Poreikiai10	0.479	0.0643	7.45	< .001
	Poreikiai16	0.572	0.0534	10.69	< .001
	Poreikiai22	0.544	0.0590	9.22	< .001
	Poreikiai5	0.510	0.0532	9.58	< .001
	Poreikiai11	0.442	0.0388	11.40	< .001
	Poreikiai17	0.511	0.0442	11.56	< .001
	Poreikiai23	0.498	0.0520	9.57	< .001
Kompetencijos frustracija	Poreikiai6	0.572	0.0555	10.30	< .001
	Poreikiai12	0.528	0.0644	8.21	< .001
	Poreikiai18	0.578	0.0609	9.50	< .001
	Poreikiai24	0.519	0.0799	6.50	< .001

B1 priedas

Tyrimo kintamųjų ryšiai bendroje imtyje

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
1. Amžius	—																			
2. Emocijų Atpažinimas	0.11	—																		
3. Pykčio Atpažinimas	0.08	0.67**	—																	
4. Lūdesio Atpažinimas	0.04	0.59**	0.3**	—																
5. Pasibjaurėjimo Atpažinimas	-0.08	0.44**	0.14	0.15	—															
6. Nuostabos Atpažinimas	-0.08	0.45**	0.46**	0.25*	0.11	—														
7. Baimės Atpažinimas	0.23**	0.63**	0.24*	0.16	0.05	-0.09	—													
8. Džiaugsmo Atpažinimas	-0.04	0.49**	0.41**	0.16	0.08	0.3**	0.07	—												
9. Neutralios Atpažinimas	0.08	0.46**	0.43**	0.27**	0.18*	0.33**	0	0.21**	—											
10. Ekstraversija	0.04	0.1	0.15	0.06	0.03	0.05	0.02	0.18*	-0.07	—										
11. Sutariamumas	0.15	0.2*	0.12	0.07	0.08	0.15	0.13	0.16	0.03	0.22*	—									
12. Sąmoningumas	-0.14	0.16*	0.2*	-0.03	0.1	0.02	0.16	0.1	0.04	0.57**	0.29**	—								
13. Neurotiškumas	-0.19*	-0.03	-0.13	-0.08	0.09	-0.02	0.03	0.08	0.07	0.51**	0.29**	0.37**	—							
14. Atvirumas naujoms patirtims	0.15	0.06	0.1	0.01	0.06	0.07	0.03	0.002	-0.04	0.4**	0.12	0.23*	-0.03	—						

15. Autonomijos patenkimas	0,13	0,09	0,09	0,1	-	-0,02	0,05	0,11	0,04	0,68**	0,22*	0,37**	-	0,49**	0,35**	—	—	—	—		
16. Autonomijos frustracija	-	-0,12	-0,1	-0,06	0,05	-0,05	-	-	0,03	-	-	-	0,49**	0,03	-	-	-	-	-		
17. Susietumo patenkimas	0,14	0,29**	0,26**	0,17*	0,05	0,11	0,17*	0,2*	0,15	0,53**	0,28**	0,46**	-	0,37**	0,22*	0,52**	-	0,21*	—		
18. Susietumo frustracija	-	-	-	-0,15	-	-	-	-	-	-	-	-	0,52**	-0,01	-	0,47**	-	-	-		
19. Kompetencijos patenkimas	0,05	0,13	0,25*	0,05	0,03	0,06	0,04	0,15	0,01	0,72**	0,18*	0,59**	-	0,47**	0,38**	0,66**	-	0,28**	0,59**	0,41**	—
20. Kompetencijos frustracija	-	-0,15	-	-0,01	-	-0,15	-	-	-	0,5**	0,28**	0,54**	0,53**	-0,13	-	0,42**	-	0,39**	0,61**	0,66**	

B2 priedas

Tyrimo kintamųjų ryšiai vyrų imtyje

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
1. Amžius	—																			
2. Emocijų Atpažinimas	0,11	—																		
3. Pykčio Atpažinimas	0,21	0,78**	—																	
4. Lūdesio Atpažinimas	-	0,69**	0,46**	—																
5. Pasibjaurėjimo Atpažinimas	-	0,44**	0,12	0,20	—															
6. Nuostabos Atpažinimas	0,01	0,56**	0,55**	0,36	0,18	—														
7. Baimės Atpažinimas	0,11	0,6**	0,32*	0,32	0,04	-0,03	—													
8. Džiaugsmo Atpažinimas	0,09	0,56**	0,47**	0,25*	0,10	0,34*	0,09	—												
9. Neutralios Atpažinimas	0,24*	0,59**	0,74**	0,35	0,21	0,42**	0,07	0,34**	—											
10. Ekstraversija	0,05	0,20	0,19	0,08	0,07	0,20	0,10	0,16	0,07	—										
11. Sutariamumas	0,19	0,3**	0,24*	0,15	0,25*	0,23*	0,07	0,26*	0,10	0,32*	—									
12. Sąmoningumas	-	0,26*	0,21	0,10	0,11	0,07	0,25*	0,14	0,08	0,67**	0,36*	—								
13. Neurotiškumas	-	-0,10	0,23*	0,05	0,04	0,04	0,12	0,00	0,09	0,52**	0,24*	0,57**	—							
14. Atvirumas naujoms patirtims	0,01	0,10	0,17	0,04	0,02	0,21	0,02	0,04	0,04	0,45**	0,05	0,20	-0,05	—						
15. Autonomijos patenkimas	0,11	0,11	0,13	-	0,06	0,15	0,09	0,18	-	0,71**	0,36*	0,53**	-	0,52**	0,37**	—				
16. Autonomijos frustracija	-	-0,17	-0,17	0,00	0,04	-0,14	-	-	-	-	-	-	0,44**	-0,05	-	0,58**	—			
17. Susietumo	0,14	0,41**	0,35*	0,17	0,09	0,29*	0,32**	0,24*	0,26*	0,54**	0,29*	0,53**	-	0,47**	0,17	0,53**	0,31*	—		

patenkini mas																			
18. Susietumo frustracija	-0,3*	-0,34*	-0,39**	-0,17	0,03	-0,18	-0,3*	-0,16	0,24*	0,45**	0,41**	0,51**	0,62**	0,02	-0,35*	0,49**	-0,66**	—	
19. Kompetencijos patenkini mas	0,06	0,28*	0,3**	0,12	0,10	0,230*	0,09	0,24*	0,20	0,78**	0,23	0,66**	-0,53**	0,39**	0,7**	-0,37**	0,65**	-0,44**	
20. Kompetencijos frustracija	-0,33**	-0,23*	-0,28*	-0,10	-0,10	-0,17	-0,09	-0,14	0,20	-0,63**	-0,46**	-0,64**	-0,61**	-0,13	-0,64**	-0,49**	-0,54**	-0,71**	

B3 priedas

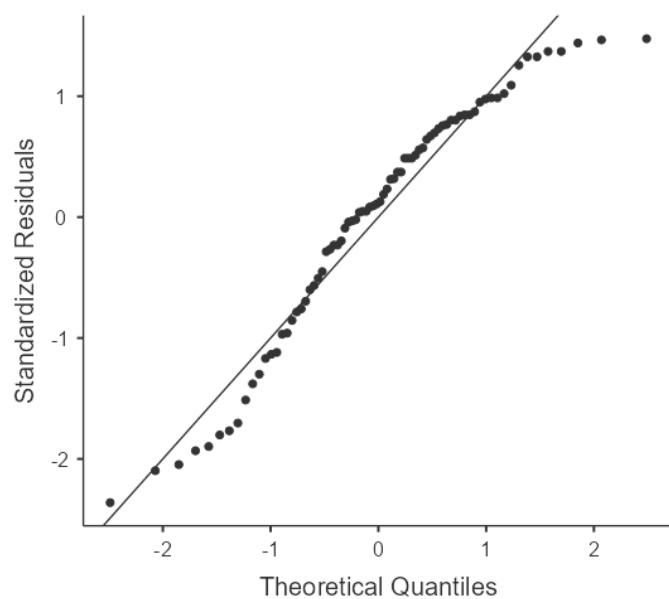
Tyrimo kintamųjų ryšiai moterų imtyje

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1. Amžius	—																		
2. Emocijų Atpažinimas	0,15	—																	
3. Pykčio Atpažinimas	-0,15	0,36*	—																
4. Liūdesio Atpažinimas	0,10	0,47**	0,01	—															
5. Pasibjaurėjimo Atpažinimas	-0,05	0,42**	0,18	0,10	—														
6. Nuostabos Atpažinimas	-0,15	0,23*	0,17	0,12	0,05	—													
7. Baimės Atpažinimas	0,32**	0,71**	0,21	0,02	0,07	-0,17	—												
8. Džiaugsmo Atpažinimas	-0,20	0,31*	0,08	0,03	0,02	0,17	0,07	—											
9. Neutralios Atpažinimas	-0,05	0,39**	0,09	0,21	0,20	0,31**	0,05	0,13	—										
10. Ekstraversija	-0,05	-0,06	0,19	0,02	0,04	-0,11	0,06	0,15	0,15	—									
11. Sutariamumas	0,14	0,08	0,13	0,00	0,10	0,05	0,17	0,01	0,05	0,12	—								
12. Sąmoningumas	-0,19	-0,02	0,14	0,16	0,04	-0,09	0,08	0,02	0,12	0,47	0,22	—							
13. Neurotiškumas	-0,15	0,01	0,11	0,10	0,10	-0,16	0,05	0,12	0,02	0,45	0,35**	-0,28*	—						
14. Atvirumas naujoms patirtims	0,28*	-0,04	0,02	0,03	0,06	-0,17	0,02	0,09	0,06	0,41	0,15	0,29*	-0,16	—					
15. Autonomijos patenkimas	0,13	0,09	0,12	0,21	0,01	-0,18	0,02	0,07	0,06	0,56	0,14	0,27*	-0,46**	0,44**	—				
16. Autonomijos frustracija	0,00	-0,06	0,01	0,11	0,04	0,04	0,07	0,07	0,09	0,21	0,31**	-0,11	0,52**	0,07	-0,35*	—			
17. Susietumo patenkimas	0,17	0,11	0,07	0,18	0,03	-0,14	0,06	0,13	0,08	0,47	0,26*	0,36*	-0,34*	0,29*	0,54**	-0,13	—		
18. Susietumo frustracija	-0,01	-0,18	0,19	0,14	0,14	-0,18	0,04	0,22	0,12	0,37	0,23*	-0,28*	0,46**	-0,10	-0,35*	0,45**	0,52**	—	
19. Kompetencijos patenkimas	0,08	-0,10	0,16	0,01	0,09	-0,21	0,00	0,03	0,17	0,64	0,13	0,47**	-0,49**	0,48**	0,67**	-0,20	0,53**	0,39**	—
20. Kompetencijos frustracija	0,04	-0,01	0,09	0,09	0,00	-0,12	0,03	0,08	0,09	0,39	-0,12	-0,42**	0,5**	-0,17	-0,42**	0,37**	-0,23*	0,5**	0,6**

C1 priedas

Amžius – moterų imtis

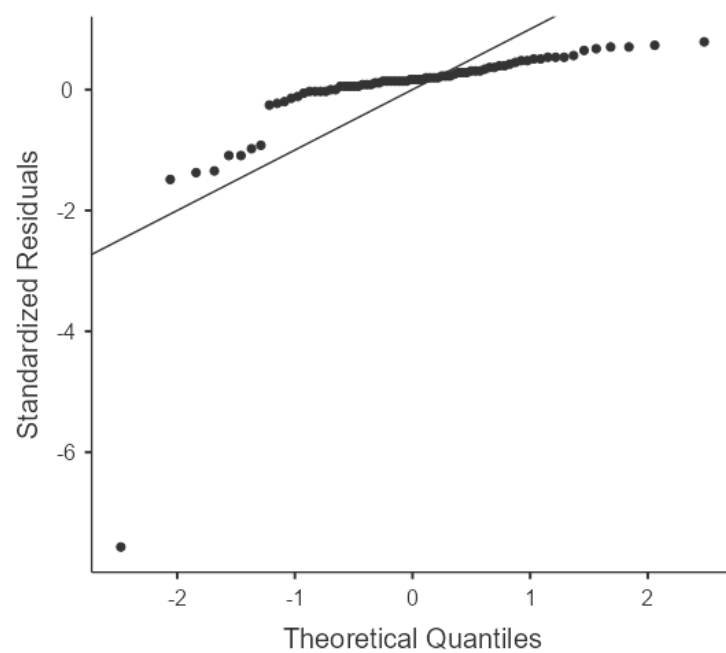
Q-Q Plot

C2 priedas

Amžius – vyrų imtis

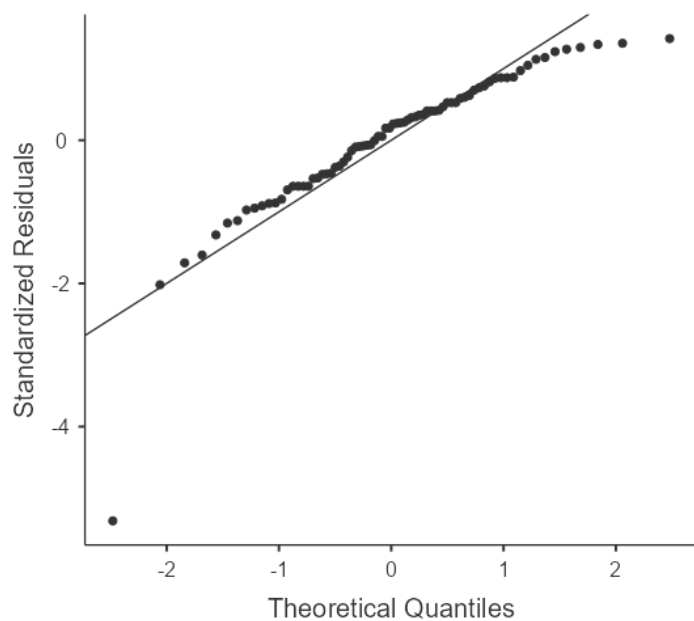
Q-Q Plot

C3 priedas

Emocijų atpažinimas ir asmenybė – vyrai

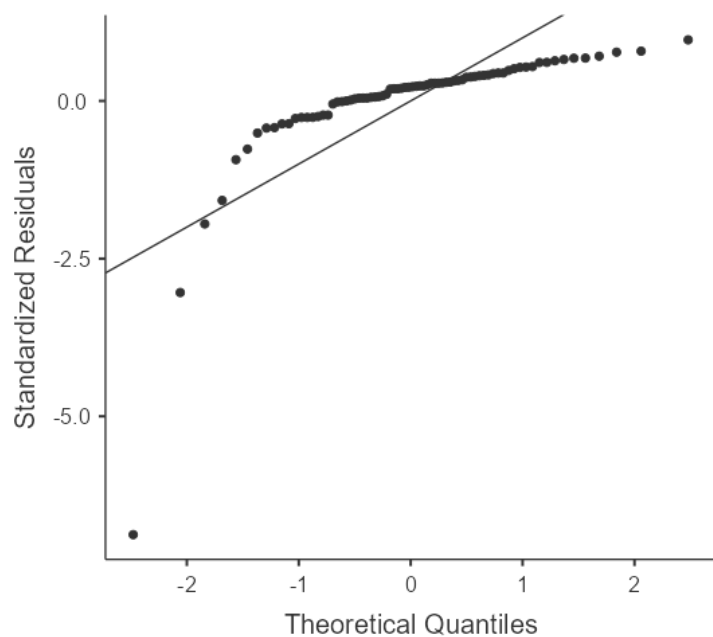
Q-Q Plot

C4 priedas

Pykčio atpažinimas ir asmenybė – vyrai

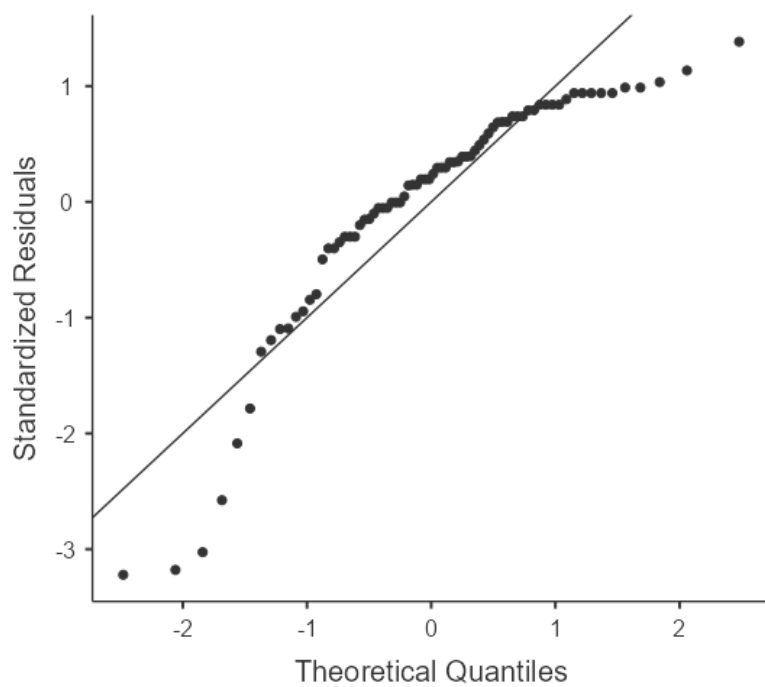
Q-Q Plot

C5 priedas

Pasibjaurėjimo atpažinimas ir asmenybė – vyrai

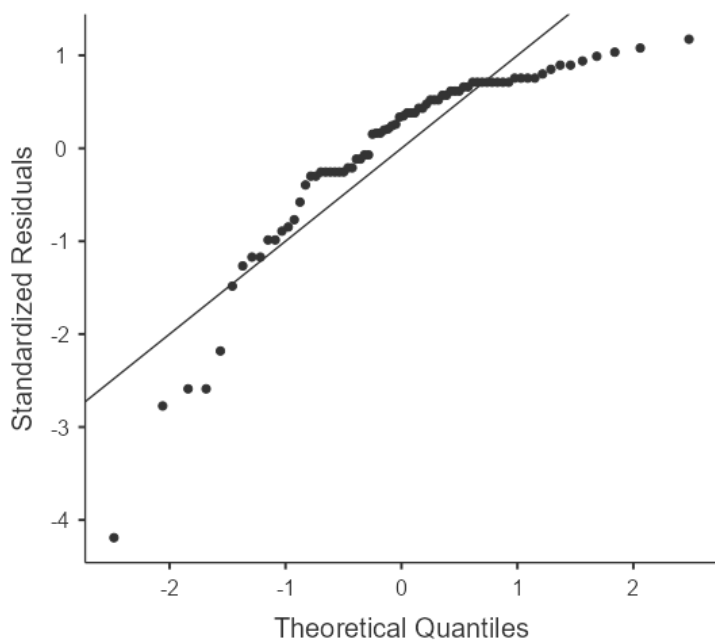
Q-Q Plot

C6 priedas

Nuostabos atpažinimas ir asmenybė – vyrai

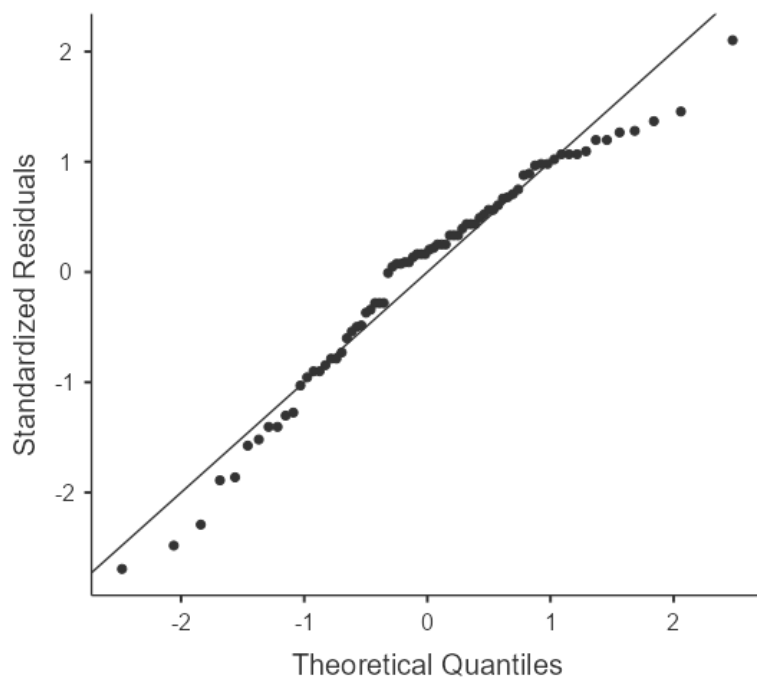
Q-Q Plot

C7 priedas

Baimės atpažinimas ir asmenybė – vyrai

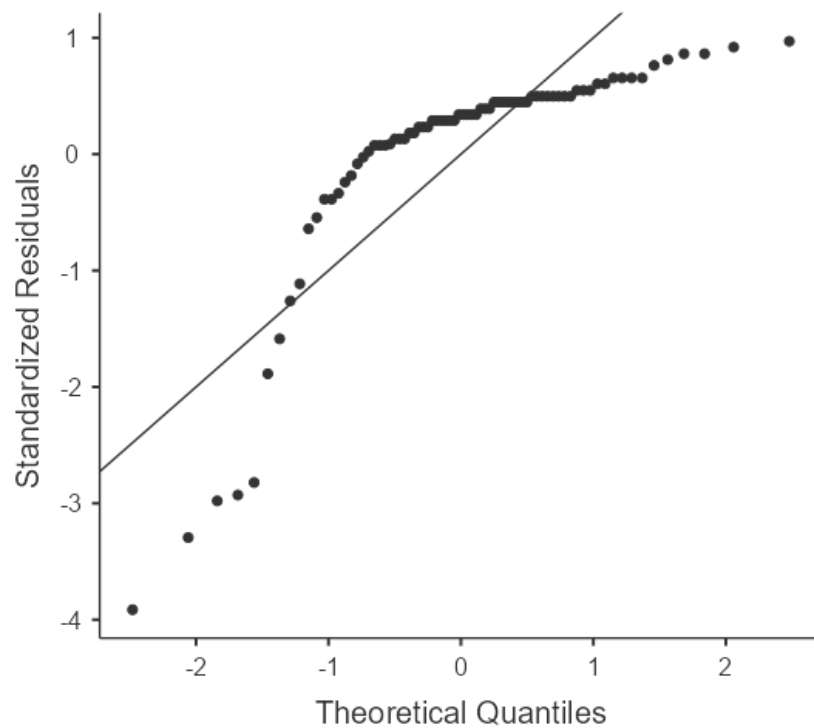
Q-Q Plot

C8 priedas

Džiaugsmo atpažinimas ir asmenybė – vyrai

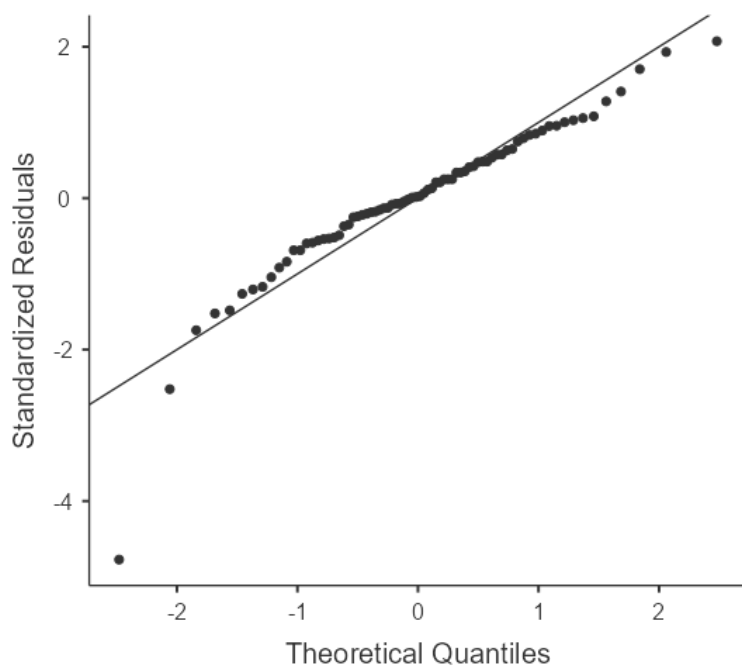
Q-Q Plot

C9 priedas

Emocijų atpažinimas ir poreikiai – vyrai

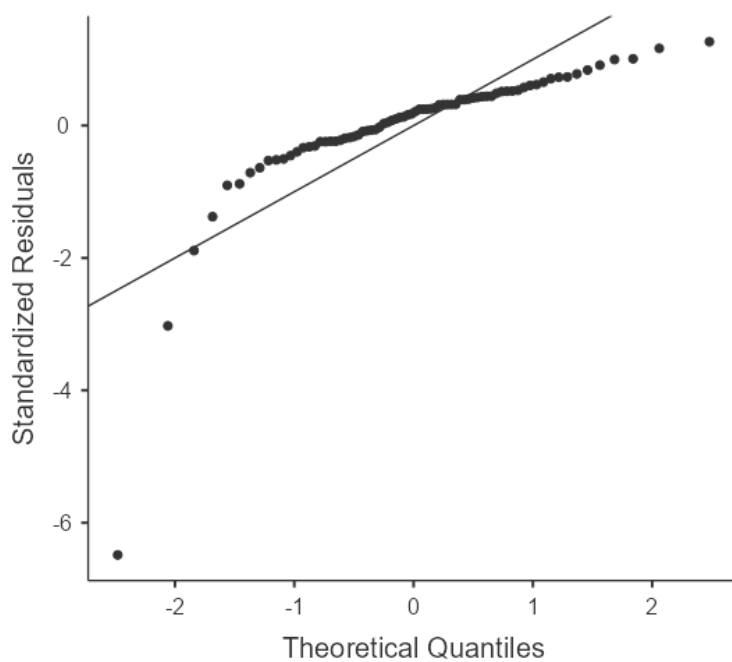
Q-Q Plot

C10 priedas

Pykčio atpažinimas ir poreikiai – vyrai

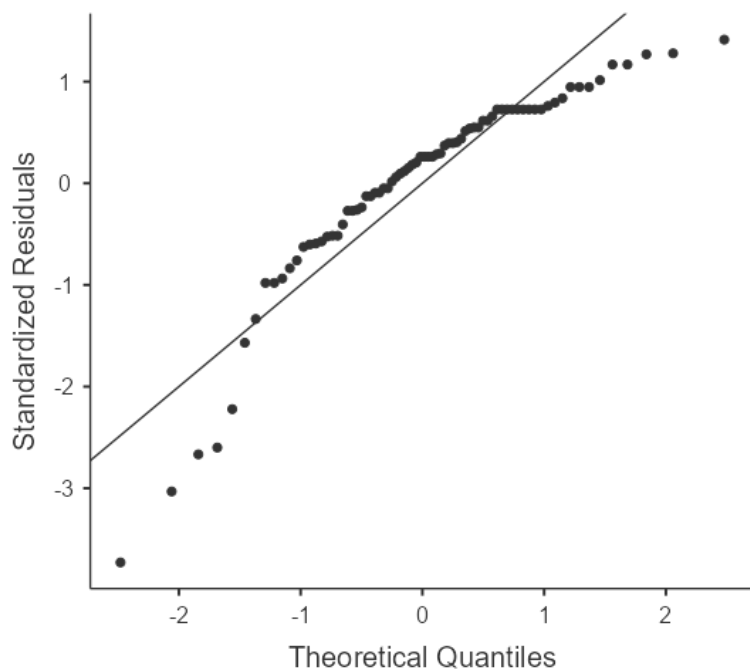
Q-Q Plot

C11 priedas

Nuostabos atpažinimas ir poreikiai – vyrai

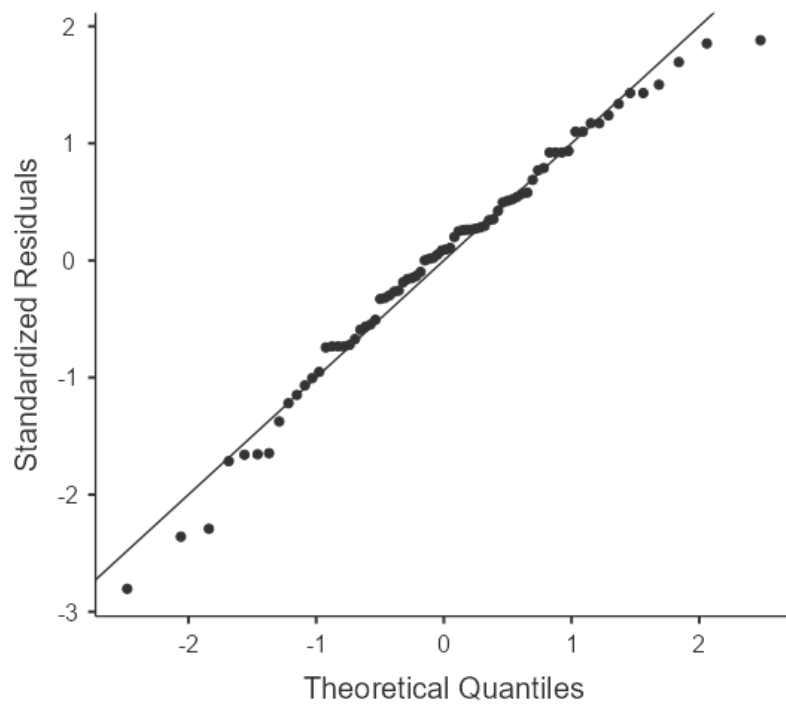
Q-Q Plot

C12 priedas

Baimės atpažinimas ir poreikiai

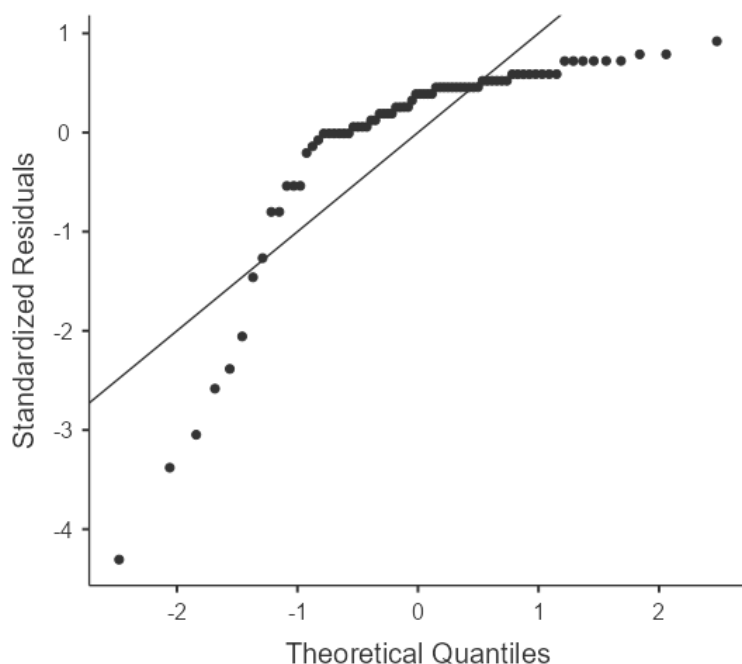
Q-Q Plot

C13 priedas

Džiaugsmo atpažinimas ir poreikiai – vyrai

Q-Q Plot

D1 priedas

Emocijų atpažinimas, mediacija – vyrai

Indirect and Total Effects

Type	Effect	Estimate	SE	95% C.I. (a)		β	z	p
				Lower	Upper			
Indirect	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	0.519	0.51 3	- 0.486	1.523 9	0.037 2	1.01 1	0.312
	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumofrustracija $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	0.460	0.47 4	- 0.468	1.388 7	0.033 1	0.97 2	0.331
	Sutariamumas $\Rightarrow$ Kompetencijosfrustracija $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	-0.567	0.54 7	- 1.639	0.504 4	- 0.040 7	- 1.03 8	0.299
	Sąmoningumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	1.972	0.83 1	0.344	3.600 9	0.162 7	2.37 3	0.018
	Sąmoningumas $\Rightarrow$ Susietumofrustracija $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	0.655	0.64 2	- 0.603	1.913 2	0.054 1	1.02 1	0.307
	Sąmoningumas $\Rightarrow$ Kompetencijosfrustracija $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	-1.007	0.92 3	- 2.816	0.802 6	- 0.083 0	- 1.09 1	0.275

Indirect and Total Effects

Type	Effect	Estimate	SE	95% C.I. (a)		β	z	p
				Lower	Upper			
Component	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas	0.151	0.139	-0.121	0.4237	0.1125	1.088	0.276
	Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	3.429	1.252	0.975	5.8830	0.3310	2.739	0.006
	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumofrustracija	-0.371	0.148	-0.661	0.0813	0.2553	2.510	0.012
	Susietumofrustracija $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	-1.240	1.176	-3.546	1.0655	0.1295	1.054	0.292
	Sutariamumas $\Rightarrow$ Kompetencijosfrustracija	-0.413	0.140	-0.688	0.1376	0.2647	2.940	0.003
	Kompetencijosfrustracija $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	1.375	1.240	-1.055	3.8055	0.1539	1.109	0.267
	Sąmoningumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas	0.575	0.121	0.338	0.8122	0.4915	4.755	< .001
	Sąmoningumas $\Rightarrow$ Susietumofrustracija	-0.528	0.129	-0.781	0.2761	0.4175	4.105	< .001
	Sąmoningumas $\Rightarrow$ Kompetencijosfrustracija	-0.732	0.122	-0.971	0.4927	0.5396	5.994	< .001
Direct	Sutariamumas $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	2.932	1.670	-0.341	6.2056	0.2105	1.756	0.079
	Sąmoningumas $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	0.414	1.863	-3.238	4.0662	0.0342	0.222	0.824
Total	Sutariamumas $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	3.344	1.623	0.162	6.5257	0.2400	2.060	0.039
	Sąmoningumas $\Rightarrow$ EmocijųAtpažinimas	2.035	1.413	-0.734	4.8044	0.1678	1.440	0.150

Note. Confidence intervals computed with method: Standard (Delta method)

Note. Betas are completely standardized effect sizes

D2 priedas

Pykčio atpažinimas, mediacija – vyrai

Indirect and Total Effects

Type	Effect	Estimate	SE	95% C.I. (a)		β	z	p
				Lower	Upper			
Indirect	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas	0.0933	0.0815	-0.0666	0.25310	0.0335	1.144	0.253
	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumofrustracija $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas	0.2158	0.1286	-0.0363	0.46785	0.0776	1.678	0.093
	Sutariamumas $\Rightarrow$ Kompetencijosfrustracija $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas	-0.0414	0.1354	-0.3068	0.22390	-0.0149	0.306	0.759
	Neurotiškumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas	-0.1771	0.1293	-0.4305	0.07632	-0.0746	1.370	0.171
	Neurotiškumas $\Rightarrow$ Susietumofrustracija $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas	-0.3696	0.1953	-0.7524	0.01316	-0.1558	1.893	0.058
	Neurotiškumas $\Rightarrow$ Kompetencijosfrustracija $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas	0.0557	0.1815	-0.3001	0.41142	0.0235	0.307	0.759
	Component	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas	0.2551	0.1373	-0.0140	0.52416	0.1897	1.858
Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas		0.3657	0.2519	-0.1281	0.85945	0.1767	1.452	0.147
Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumofrustracija		-0.3996	0.1271	-0.6487	0.15058	-0.2748	3.145	0.002
Susietumofrustracija $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas		-0.5399	0.2722	-1.0734	0.00646	-0.2822	1.984	0.047
Sutariamumas $\Rightarrow$ Kompetencijosfrustracija		-0.5213	0.1336	-0.7832	0.25949	-0.3345	3.902	< .001
Kompetencijosfrustracija $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas		0.0795	0.2589	-0.4279	0.58690	0.0445	0.307	0.759
Neurotiškumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas		-0.4843	0.1171	-0.7138	0.25480	-0.4224	4.136	< .001
Neurotiškumas $\Rightarrow$ Susietumofrustracija		0.6846	0.1084	0.4722	0.89696	0.5520	6.317	< .001
Neurotiškumas $\Rightarrow$ Kompetencijosfrustracija		0.7002	0.1139	0.4769	0.92355	0.5268	6.146	< .001

Indirect and Total Effects

Type	Effect	Estimate	SE	95% C.I. (a)		β	z	p
				Lower	Upper			
Direct	Sutariamumas $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas	0.2809	0.3537	- 0.4123	0.97413	0.1010	0.794	0.427
	Neurotiškumas $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas	0.0545	0.3855	- 0.7010	0.81005	0.0230	0.142	0.887
Total	Sutariamumas $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas	0.5485	0.3195	- 0.0776	1.17467	0.1949	1.717	0.086
	Neurotiškumas $\Rightarrow$ PykčioAtpažinimas	-0.4365	0.2724	- 0.9705	0.09746	- 0.1819	- 1.602	0.109

Note. Confidence intervals computed with method: Standard (Delta method)

Note. Betas are completely standardized effect sizes

D3 priedas

Nuostabos atpažinimas, mediacija – vyrai

Indirect and Total Effects

Type	Effect	Estimate	SE	95% C.I. (a)		β	z	p
				Lower	Upper			
Indirect	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ NuostabosAtpažinimas	0.193	0.116	- 0.0333	0.420	0.0708	1.67	0.095
Component	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas	0.390	0.148	0.1010	0.680	0.2903	2.64	0.008
	Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ NuostabosAtpažinimas	0.496	0.230	0.0454	0.946	0.2441	2.16	0.031
Direct	Sutariamumas $\Rightarrow$ NuostabosAtpažinimas	0.448	0.309	- 0.1576	1.053	0.1640	1.45	0.147
Total	Sutariamumas $\Rightarrow$ NuostabosAtpažinimas	0.641	0.306	0.0404	1.242	0.2348	2.09	0.036

Note. Confidence intervals computed with method: Standard (Delta method)

Note. Betas are completely standardized effect sizes

D4 priedas

Baimės atpažinimas, mediacija – vyrai

Indirect and Total Effects

Type	Effect	Estimate	SE	95% C.I. (a)		β	z	p
				Lower	Upper			
Indirect	Sąmoningumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ BaimėsAtpažinimas	0.486	0.361	- 0.221	1.192	0.0949	1.347	0.178
	Sąmoningumas $\Rightarrow$ Susietumofrustracija $\Rightarrow$ BaimėsAtpažinimas	0.386	0.338	- 0.276	1.048	0.0754	1.142	0.254
Component	Sąmoningumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas	0.623	0.114	0.400	0.845	0.5322	5.480	< .001
	Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ BaimėsAtpažinimas	0.780	0.561	- 0.320	1.880	0.1784	1.390	0.165
	Sąmoningumas $\Rightarrow$ Susietumofrustracija	-0.645	0.125	- 0.890	- 0.400	- 0.5098	- 5.166	< .001
	Susietumofrustracija $\Rightarrow$ BaimėsAtpažinimas	-0.598	0.511	- 1.599	0.403	- 0.1479	- 1.171	0.242
Direct	Sąmoningumas $\Rightarrow$ BaimėsAtpažinimas	0.414	0.735	- 1.026	1.854	0.0810	0.564	0.573
Total	Sąmoningumas $\Rightarrow$ BaimėsAtpažinimas	1.286	0.578	0.153	2.419	0.2488	2.225	0.026

Note. Confidence intervals computed with method: Standard (Delta method)

Note. Betas are completely standardized effect sizes

D5 priedas

Džiaugsmo atpažinimas, mediacija – vyrai

Indirect and Total Effects

Type	Effect	Estimate	SE	95% C.I. (a)		β	z	p
				Lower	Upper			
Indirect	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ DžiaugsmoAtpažinimas	0.173	0.127	- 0.0759	0.422	0.0525	1.36	0.173
Component	Sutariamumas $\Rightarrow$ Susietumopatenkinimas	0.390	0.148	0.1010	0.680	0.2903	2.64	0.008
	Susietumopatenkinimas $\Rightarrow$ DžiaugsmoAtpažinimas	0.443	0.279	- 0.1033	0.990	0.1808	1.59	0.112
Direct	Sutariamumas $\Rightarrow$ DžiaugsmoAtpažinimas	0.694	0.375	- 0.0407	1.430	0.2106	1.85	0.064

Indirect and Total Effects

Type	Effect	Estimate	SE	95% C.I. (a)		β	z	p
				Lower	Upper			
Total	Sutariamumas $\Rightarrow$ DžiaugsmoAtpažinimas	0.867	0.367	0.1477	1.587	0.2631	2.36	0.018

Note. Confidence intervals computed with method: Standard (Delta method)

Note. Betas are completely standardized effect sizes